LAKEWOOD
DAF YOMI

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע״נ
ברוך דוב ז״ל בן יבלחט״א משה חייםווידרא נ״י
הרב שמעון דוד בן ר׳ יעקב יוסף איידער זצ״ל

מראה מקומות רשפי אש
לע״נ מרים שיינדל בת יבלחט״א אפרים שמעון סינאוויץ

LAKEWOODDAFYOMI.COM

ארבעה

ראשי שנים הם [א] באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים [ב] באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה ר' אלעזר ור"ש אומרים [ג] א באחד בתשרי באחד בתשרי ראש השנה לשנים ב ולשמיטין ג וליובלות ד לנטיעה ה ולירקות [ד] באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי[א] בית שמאי בית הלל אומרים ו בחמשה עשר בו: **גמ'** [ה] למלכים למאי הלכתא אמר רב חסדא לשטרות דתנן [ו] ז שטרי חוב המוקדמין פסולין ח והמאוחרין כשרין תנו רבנן מלך שעמד בעשרים ותשעה באדר כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה ואם לא עמד אלא באחד בניסן אין מונין לו שנה עד שיגיע ניסן אחר אמר מר מלך שעמד בעשרים ותשעה באדר כיון שהגיע אחד בניסן עלתה לו שנה הא קמ"ל

ארבעה ראשי שנים: **למלכים.** רגילים היו למנות זמן שטרותיהם לשנות המלך משנה שעמד בה המלך כדאמרינן במסכת גיטין (ד' פ.) משום שלום מלכות וקבעו חכמים אחד בניסן לתחלת שנתו ואפילו עמד בשבט או באדר כלתה שנתו משהגיע ניסן ויתחילו למנות לו שנה שניה: **ולרגלים.** מפרש בגמרא (ד' ד.): **למעשר בהמה.** שאין מעשרין מן הנולדים בשנה זו על הנולדים בחבירתה דכתיב (דברים יד) עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה ואמר מר בבכורות בפרק מעשר בהמה (דף נג:[ו]) בשתי מעשרות הכתוב מדבר אחד מעשר בהמה ואחד מעשר דגן: **לשנים.** מפרש בגמ' (דף ח.): **לשמיטין וליובלות.** משנכנס תשרי אסור לחרוש ולזרוע מן התורה: **לנטיעה.** למנין שני ערלה ואפילו נטעה באב כלתה שנתה הראשונה לסוף אלול ובכולהו מפרש טעמא בגמרא[ח]: **לירקות.** למעשר ירק שאין תורמין ומעשרין מן הנלקט לפני ר"ה על של אחר ר"ה[ט]: **לאילן.** לענין מעשר שאין מעשרין פירות[ב] האילן שחנטו קודם שבט על שחנטו לאחר שבט שבאילן הולך אחר חנטה[י] ובגמ'[כ] מפרש מאי שנא שבט: **גמ' למאי הלכתא.** כלומר למה הוקבע יום מיוחד למנין המלכים אימא שעל[ג] כל מלך ומלך תתחיל שנתו מיום שעמד בו: **לשטרות.** להבחין איזה שטר חוב מוקדם למלוה ואיזה מאוחר: **דתנן.** במסכת שביעית (פ"י מ"ה): **שטרי חוב המוקדמין פסולין.** לפי שרוצה לטרוף לקוחות שלקחו שדה מן הלוה מזמן שבשטר ושלא כדין הוא שהרי קדמה מכירה להלואה ובשטר[ד] מעיד שהלואה קדמה לפיכך קנסוהו מלגבות בו[ל] (א) ולא יטרוף אפילו מזמן המלוה ואינו אלא כמלוה על פה שאינו גובה מן המשועבדים ואם לא קבעו יום לתחילת שנות המלך אלא כל מלך ומלך לפי יום שעמד[ה] אין להבחין אם השטר מוקדם או מאוחר כגון אם כתוב בו בכסליו בשנה שלישית לוה פלוני מפלוני מנה[ו] והעדים אמרו כשחתמנו בו לא ראינו שהלוהו אלא הלוה אמר לנו חתמו עלי שאני חייב לפלוני מנה כאותה שאינו (ב"ב ד' קסז:) כותבין שטר ללוה אע"פ שאין מלוה עמו ואין אנו יודעין אם הלוהו קודם לכן או אחר כן אבל ראינו שהלוהו מנה בתמוז בשנה שלישית למלך פלוני ואם אין הדיינין יודעין באיזה חדש עמד המלך אין להבחין אם תמוז קודם לכסליו אם כסליו קודם לתמוז אם שנתו מתחלת בין תמוז לכסליו (ב) נמצא כסליו קודם לתמוז בכל שנותיו ושטר מוקדם הוא ואם עמד בין כסליו לתמוז שלאחריו נמצא תמוז קודם לכסליו בכל שנותיו ושטר מאוחר הוא ועכשיו שקבעו ניסן ר"ה לעולם תמוז קודם לכסליו: **עלתה לו שנה.** כלומר כלתה לו שנתו ומעתה מונין לו שנה שניה:

מאי

ארבעה ראשי שנים הן. בכל דוכתי תני הן כדאשכחן הכא ופ' בתרא דשבועות (ד' מט.) ארבעה שומרים הן ופ"ק דחולין (ד' יז:) ג' פגימות הן ופ' אין מעמידין (ע"ז ד' ל.) ג' יינות הן ופ' כל הצלמים (שם ד' מז:) ג' בתים הן ג' אבנים הן ג' אילנות[ז] הן אבל בריש ב"ק (ד' ב. ושם) תנן ארבעה אבות נזיקין ולא תני הן משום דקאי אבתריה כלומר ארבעה אבות נזיקין הללו לא ראי זה כראי זה ותדע דבגמרא[מ] במניינא דרבי חייא ורבי אושעיא תני הן[ח]:

למלכים. פי' בקונטרס משום שלום מלכות ואינו דהכא למלכי ישראל קמיירי ודוקא גבי גיטין אמרינן הכי פרק הזורק (גיטין ד' פ. ושם) אמר עולא מפני מה תקנו מלכות בגיטין משום שלום מלכות וגבי גיטין פסולין ודאי אפי' מלכות שאינה הוגנת כמלכות[ט] מדי ויון אבל מתני' דהכא פירוש לשטרות ובפ"ק דע"ז (ד' י.) אמרינן דבגולה אין מונין (ג) אלא למלכי יון בלבד ומסקינן נמי התם דלמלכים דהכא למלכי ישראל וכן אמרינן לקמן (ד' ג.) בגמר' לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן וצריך לפרש דאין צריך שלום מלכות אלא בגט אשה לפי שהוא דבר גדול ומילתא דחשיבות לפי שעל ידי גט מותרת לכל אדם וחשיב משאר שטרות:

לשטרות דתנן שטרי חוב המוקדמים. פירש בקונטרס שאם לא קבעו יום לתחילת שנת המלך אלא לכל מלך לפי מה שעמד פעמים שאין להבחין כגון אם כתוב בו בכסליו בשנה שלישית ובאו עדים ואמרו כשחתמנו לא ראינו שהלוהו אלא הלוה אמר לנו חתמו כאותה שאנו כותבין שטר ללוה אע"פ שאין המלוה עמו ואין אנו יודעין אם הלוהו קודם לכן או אחר כך אבל ראינו שהלוהו בתמוז שנת שלש למלך ואם אין הדיינין יודעין באיזה חדש עמד המלך אין להבחין אם תמוז קודם לכסליו ואם כסליו קודם לתמוז אם שנתו מתחלת בין תמוז לכסליו נמצא כסליו קודם לתמוז בכל שנותיו ואם עמד בין כסליו לתמוז נמצא תמוז קודם לכסליו בכל שנותיו ועכשיו שקבעו ניסן ר"ה לעולם תמוז קודם לכסליו וצריך לפרש שהודו המלוה והלוה שהלואה אחת היא דאי לאו הכי מנא ידעי והשתא משמע לפי' הקונטרס מספק היינו חוששין אותו מוקדם אי לאו דקבעו ניסן ר"ה שע"י כן אנו יודעין בו שהוא מאוחר ואי אפשר לומר כן דאין לנו לפסול שום שטר מספק כדמוכח בריש אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לב. ושם) דקאמר שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה ובאו עדים ואמרו היאך אתם מעידים על שטר זה והלא באותו יום עמנו הייתם שטר כשר ועדיו כשרים חיישינן שמא אחרוהו וכתבוהו הרי שאנו תולין להכשיר מספק וכן בגט פשוט (ב"ב דף קעא. ושם) דקאמר שטר שזמנו כתוב בשבת או בי' בתשרי כשר שאני אומר אחרוהו וכתבוהו ומיהו יכול לפרש פירוש איפכא שיפרש שכתוב בשטר בתמוז בשנת שלש והעדים החתומים אומרים שבכסליו בשנת ג' היתה המלוה והייתי מכשיר מספק וע"י שקבעו בניסן ר"ה אנו יודעין שהוא מוקדם דלעולם תמוז קודם לכסליו ומיהו עיקר פירושו תימה גדולה שעשו תקנה פן ישכחו כל העולם מתי עמד המלך וכן סופר שכותב כל היום שטרות היאך ישכח ועוד דא"כ הוי מצי למימר דנפקא מינה טובא לכל שטרות שלא ידעו מה לכתוב בו ביום[י] דאין יודעין מתי מתחלת שנת המלך ועוד דכי האי גוונא לאו מוקדם[כ] לאביי דאמר בפ"ק דב"מ (דף יג. ושם) עדיו בחתומיו זכין לו ולרב אסי דפליג עליה למה הוצרכו לעשות תקנה זו הא אמרינן[ל] אין כותבין שטר ללוה אא"כ מלוה עמו אלא בשטרי הקנאה ונראה דנפקא מינה לשטרי חוב (ד) המוקדמין היינו כגון אם עמד המלך באחד בניסן כשיגיע אחד בניסן אחר ישכח הסופר ויסבור דאשתקד עמד המלך בשנים בניסן דעביד איניש דטעי חד יומא ויכתוב באחד בניסן בשנה ראשונה למלך ונמצא שטר זה מוקדם שנה שלימה שהיא שנה שניה וכתוב ראשונה ונמצאו ב"ד טורפין מן הלקוחות של שנה זו שלא כדין אבל עכשיו שקבעו ניסן ר"ה תו לא אתי לידי תקלה דאפי' עמד אשתקד בשנים בניסן כשמגיע ניסן אחר מתחילין למנות לו שנה אחרת וא"ת אכתי אתי לידי תקלה דאם עמד בכ"ט באדר בשנה ראשונה למלך[מ] כשיגיע כ"ט אחר יטעה הסופר ביום אחד ויסבור שעמד באחד בניסן ויכתוב עכשיו בכ"ט באדר (בשנה ראשונה למלך) ונמצא מוקדם שנה שלימה לאו פירכא היא דכשעמד בכ"ט באדר מיד שיגיע לאחד בניסן מתחיל למנות שנה שניה ויודע הסופר שכל השנה כתב בכל השטרות שנה שניה הלכך לא טעי ויש שיטה אחרת בירושלמי[נ] בין מ"ד מניסן מנינן בין מ"ד מתשרי מנינן מה ביניהן א"ר יצחק שטרות יוצאות ביניהן לוה באייר וכתב ביה שנה שניה למלכות מכר מכירה במרחשון וכתב בו שנה שניה למלכות מ"ד מניסן מנינן מלוה קדמאה מ"ד מתשרי מנינן מכירה קדמאה ומילתא אחריתי היא ולא אתי לפרושי מאי טעמא קבעו ניסן ראש השנה: **שטרי** חוב המוקדמין פסולין. בשלהי איזהו נשך (ב"מ ד' עב. ושם) פי' בקונטרס פסולין לגבי משעבדי אבל מבני חרי גבי ולא יתכן וכמו שפירשנו שם (ד"ה שטר):

אבל

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ע"ז י., ב) [בכורות נז:], ג) [שם נח.], ד) [ע' בפרש"י לקמן יד. בפיסקא], ה) [ע"ז י.], ו) ב"מ יז. שם עב. סנהדרין לב. שביעית פ"י משנה ה ב"ב קנז: שם קעא: [לקמן דף ח.], ז) [ולקמן ח.], ח) לקמן דף י., ט) לקמן דף יב., י) לקמן יג:, כ) יד., ל) ב"מ עב., מ) ב"ק ד:, נ) ב ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שטרי חוב המוקדמין כו' (ולא יטרוף אפי' וכו' עד מן המשועבדים) תא"מ ונ"ב מדברי התוס' [בד"ה שטרי חוב] משמע שלא היה לפניהם לשון זה בפי' רש"י: (ב) בא"ד בין תמוז לכסליו שלאחריו נמצא: (ג) תוס' ד"ה למלכים וכו' דבגולה אין מונין. נ"ב פי' לשטרות אין מונין: (ד) ד"ה לשטרות וכו' ונראה דנפקא מינה לשטרי חוב. נ"ב ויש להקשות אמאי לא פי' התוס' דרך זה על פי פירש"י בטעות הדיינין דנפקא מינה כגון שעמד המלך בא' בניסן וההלואה היתה בא' בניסן בשנה שלישית וכתיבת השטר בכסליו שלאחריו בשנה שלישית דשטר מאוחר הוא והדיינין יטעו ביום א' ויסברו שהמלך עמד בב' בניסן ונמצא דא' בניסן היה סוף שנה שלישית שהלוה לו מעותיו ושטר מוקדם הוא וי"ל דאם כן לאחר שתקנו דר"ח ניסן ר"ה למלכים נמי איכא למיחש לטעות הדיינין דאם עמד המלך בר"ח ניסן וכתיבת השטר בסוף שנה בכ"ט באדר בשנה ראשונה ועדים מעידים שההלואה היתה עכשיו בכסליו לפני אדר דשטר מאוחר הוא יטעו הדיינין ביום א' ויסברו שהמלך עמד בכ"ט באדר ומיד שיגיע ניסן מתחיל שנה שניה ונמצא שכתיבת השטר בכ"ט באדר בשנה ראשונה היתה מקמי ההלואה שבכסליו שהיא שנה שניה אבל לפי' דלא חיישינן לטעות של דיינין אלא לטעות של סופר ניחא:

ליקוטי רש"י

ראש השנה למעשר בהמה. דאותן שנולדו קודם לכן אין נכנסין לדיר להתעשר עם אותן שיוולדו מכאן ואילך משום דהוי חדש וישן [בכורות נז:]. **באחד בשבט ר"ה לאילן.** ואין תורמין מפירות אילן שחנטו פירותיו קודם לכן על פירות האילן שחנטו לאחר מכאן [לקמן יד.]. **לשטרות.** דכל אימת דקאי מלכא מכי מטי שילהי אדר סלקא ליה שתא ובניסן ריש שתא תנינא למיכתב בשטרי [ע"ז י.]. לתחילת שנות מלכים [לקמן ח.]. **המוקדמין.** למלוה [ב"מ עב.]. ליכתב קודם המלוה [סנהדרין לב.]. שהקדים זמן הכתוב בשטר ליום כתיבתו א"נ שנכתב השטר באחד בניסן וכן כתוב בו באחד בניסן לוה פלוני מפלוני והוא לא לוה ממנו כלום עד ט"ו בניסן [רשב"ם ב"ב קנז:]. שנכתבו ביום ט"ו בניסן וכתב בתוך השטר באחד בניסן [שם]. שכתבוהו באחד באייר ובתוך השטר הקדימו וכתבו בו באחד בניסן [שם קעא:]. **פסולין.** דבעי למיטרף לקוחות מזמן הכתוב בו ועדיין לא הלוה ושטר הלקוחות קודם למלוה וזה מוליא שטרו והוא קודם והוא שקר ואינו טורף מן המשועבדין ואפילו מן המאוחר למלוה [ב"מ שם]. דקא בעי למיטרף לקוחות מזמן הכתוב שלא כדין וקנסינן היתרא אטו איסורא ופסול אפי' מזמן שני כדאמרינן באיזהו נשך [סנהדרין שם]. שאין לו לטרוף אלא מזמן ההלואה ואילך ודלא כאביי דאמר עדיו בחתומיו זכין לו בשנים אוחזין (ב"מ יג.) [רשב"ם ב"ב קנז:]. דאתי למיטרף לקוחות של ט"ו ימים ראשונים דניסן שלא כדין שהרי ההלואה היתה בט"ו בניסן והוא יטרוף לקוחות דט"ו קודם [שם]. ואפי' מזמן שני לא גובה [שם קעא:]. **והמאוחרין כשרין.** שבאו עדים ואמרו אנו יודעים במלוה זו שקדמה לזמן הכתוב כאן [סנהדרין שם]. לוה בניסן ולא נכתב עד תשרי אי נמי כתבוהו ביום שלוה אך איחר הזמן בתוך השטר וכתב בו בתשרי כשרין שמחל לו השעבוד עד תשרי ולא יטרוף לקוחות אלא מתשרי ואילך [רשב"ם ב"ב קנז:]. שכתבוהו באחד בניסן וכתבו בתוך השטר באחד באייר וכ"ש אם לוה בניסן ולא נכתב עד אייר דכשר שהרי מחל לו שעבוד של חדש שעבר [שם קעא:]. דמעליותא היא דקא מחיל ליה לשיעבודא עד השתא [סנהדרין שם].

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהל' בכורות הלכה ו סמג עשין ריב:
ב ב ג מיי' פ"ד מהל' שמיטין הל' ט ופ"י הל' ד סמג עשין קמז ולאוין רסח:
ג ד מיי' פ"ט מהל' מעשר שני הל' ח סמג עשין קלז טוש"ע י"ד סימן רלד סעיף ד:
ד ה ו מיי' שם פ"א הל' ג ופ"ה מהל' תרומות הל' יא סמג עשין קלו טוש"ע י"ד סימן שלא סעיף נז וסעיף קכה:
ה ז מיי' פכ"ג מהל' מלוה ולוה הל' א סמג עשין לד טוש"ע ח"מ סימן מג סעיף ז:
ו ח מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סעיף יב וי"ג:

רבינו חננאל

ארבעה ראשי שנים הם באחד בניסן ר"ה למלכים ולרגלים. ואמרינן למלכים למאי הלכתא בעינן למידע ר"ה שלהן. **אמר רב חסדא לשטרות.** כלומר כיון שזמן השטרות למנין שנות המלכים מונין כדאמרינן בשנת כך וכך לינאי המלך בשנת כך וכך ליוחנן כ"ג. צריכין אנו לידע ר"ה שלהן איזה יום ואיזה חודש הוא. שאם יצא לפנינו שטר יודעין כמה שנים יש לו ומאותו הזמן שנכתב השטר נשתעבדו לו כל הנכסים של לוה ואם מכר הנכסים אח"כ בעל חוב בא וטורף ומוציא מידו. וכיון שר"ה של מלכים ניסן עד ניסן אחר תשלום השנה וכסדר הזה מונין והולכין וכן שני שטרות היוצאין על אדם אחד מן הזמן של זה ושל זה מתברר איזה קודם ולו משפט לטרוף הנכסים קודם. ואם ילוה אדם לחבירו מעות בניסן בשנת ה' לינאי המלך ויקדים זמן השטר ויכתב בניסן בשנת ד' לינאי המלך. אם נתברר בב"ד כי העדים הקדימו זמנו של אותו השטר פסול הוא כדתנן בסוף מס' שביעית שטרי חוב המוקדמין פסולין דאתי למיטרף לקוחות שלא כדין אבל המאוחרין כשרין: **מלך שעמד בכ"ט באדר** כיון שהגיע יום אחד בניסן עלתה לו שנה

הגהות וציונים

א] כת"י **דברי**, וכ"ה באגודה, ולקמן ריש דף ח משמע כלפנינו (דק"ס): ב] צ"ל **מפירות** (כ"ה בראשונים מעתיקי רש"י ובכת"י): ג] "שעל" ליתא בכת"י ובראשונים (עי' הלשון בריטב"א ובחי' הר"ן) ובאה"מ מגיה אימא **שלכל** מלך: ד] כת"י **והשטר** מעיד: ה] בכת"י נוסף **פעמים שאין** להבחין, וכן העתיקו תוס' ור"ן, (וכן יש עוד כמה שנויים בתוס' ור"ן): ו] בכת"י ליתא תיבות "לוה פלוני מפלוני מנה" וכ"ה בתוס' ובר"ן: ז] צ"ל **אשירות** (רש"ש): ח] [לפנינו שם ליתי' מלת הן. וע"ע תוס' ב"ק ב ע"א ד"ה ארבעה] (גליון): ט] צ"ל **ומלכות** (באה"מ, עיי"ש בגיטין ועי' תוס' הרא"ש): י] צ"ל **היום** (באה"מ): כ] יש להוסיף **הוא** (באה"מ, וכ"ה בתוס' הרא"ש): ל] הא **אמר** (עיי"ש ב"מ יב ע"ב - יג ע"א): מ] כאן יש להקיף התיבות "בשנה ראשונה למלך" בחצאי עיגול במקום מה שהקיפו להלן בסוף השורה בטעות (גנזי יוסף, באה"מ) וכ"כ חכ"מ ורש"ש שיש למחוק תיבות אלו כאן:

קמ"ל דניסן ר"ה למלכים א) ויום אחד בשנה חשוב שנה ואם לא עמד אלא באחד בניסן אין מונין לו שנה עד שיגיע ניסן אחר פשיטא לא צריכא דאימנו עליה מאדר מהו דתימא נימנו ליה תרתין שנין קמ"ל ת"ר ב) מת באדר ועמד אחר תחתיו באדר מונין שנה לזה ולזה מת בניסן ועמד אחר תחתיו בניסן מונין שנה לזה ולזה מת באדר ועמד אחר תחתיו בניסן מונין ראשונה לראשון ושניה לשני אמר מר מת באדר ועמד אחר תחתיו באדר מונין שנה לזה ולזה פשיטא מהו דתימא שתא לבי תרי לא מנינן קמ"ל מת בניסן ועמד אחר תחתיו בניסן מונין שנה לזה ולזה פשיטא ה) מהו דתימא כי אמרינן יום אחד בשנה חשוב שנה בסוף שנה אבל בתחלת שנה לא אמרינן קמ"ל מת באדר ועמד אחר תחתיו בניסן מונין ראשונה לראשון ושניה לשני פשיטא לא צריכא דאימנו עליה מאדר ומלך בן מלך הוא מהו דתימא נימנו לי' תרתין שנין קמ"ל. א"ר יוחנן מנין למלכים שאין מונין להם אלא מניסן שנאמר ג) א) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל מקיש מלכות שלמה ליציאת מצרים מה יציאת מצרים מניסן אף מלכות שלמה מניסן ויציאת מצרים גופה מנלן דמניסן מנינן דילמא מתשרי מנינן לא סלקא דעתך דכתיב ב) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש וכתיב ג) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה וגו' מדקאי באב וקרי לה שנת ארבעים וקאי בשבט וקרי לה שנת ארבעים מכלל דר"ה לאו תשרי הוא בשלמא היאך ב] מפרש דליציאת ג] מצרים אלא האי ממאי דליציאת מצרים דילמא להקמת המשכן ד) כדאמר רב פפא שנת עשרים לגזרה שוה הכא נמי שנת ארבעים שנת ארבעים לגזרה שוה מה כאן ליציאת מצרים אף כאן ליציאת מצרים וממאי דמעשה דאב קדים דילמא מעשה דשבט קדים לא ס"ד דכתיב ד) אחרי הכותו את סיחון וכי נח נפשיה דאהרן אכתי הוה סיחון קיים דכתיב

וישמע

מאי קמ"ל לא גרסי' אלא (א) קמ"ל ניסן ר"ה למלכים וכו': **דאימנו** עליה. נמנו וגמרו השרים למנותו: **לזה ולזה**. הבא לכתוב שטר באדר לאחר שעמד השני אם רצה לכתוב בשטר בשנת פלוני למלך שמת כותב ואם רצה כותב בשנה ראשונה למלך פלוני שעמד: **מת בניסן** ועמד אחר תחתיו בניסן. והוא הדין אם עמד באחד מכל החדשים שעד ניסן הבא ורוצה למנות בכל השטרות שיכתבו מעשעמד השני למנין שנות הראשון מונה והרוצה כותב בשנה ראשונה למלך שעמד: **ושניה לשני**. הבא לכתוב מעשעמד זה לא ימנה שנה שניה למלך שמת שאין שנה זו שלו ולא ימנה את הראשונה לשני לקרות שנה שעמד בה שניה אלא שניה ד] זו ראשונה לשני: **שתא לבי תרי לא מנינן**. משנכנס בה המלך שמת אפי' יום אחד לא יכתבו כל שנה זו בשטר למנין מלך העומד אלא למלך שמת: **בסוף שנה**. כגון מלך העומד באדר כלתה לו שנה כשיצא אדר וחשוב לו יום שבסוף שנה זו כשנה שלימה להיות שנה הבאה נקראת שנה שניה: **אבל יום אחד בתחילת שנה**. לא יחשוב לו יום אחד שנה ולא יכתבו שטר בשנה זו לשמו משמת: **ומלך בן מלך הוא**. דאי משום דאימנו עליה לא איצטריך לאשמעינן דשמעינן לה מרישא אבל השתא דאיכא תרתי אימא נימנו ליה מקמייתא קמ"ל וטעמו של דבר ה] לפי שהמלכות ירושה היא דכתיב (דברים יז) למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו: **בחדש זיו**. הוא אייר כדמפרש קרא הוא החדש השני ואמרינן לקמן (ד' ז.) ניסן ר"ה לסדר מנין החדשים: **למלך שלמה על ישראל**. אשנה רביעית קאי ומקרא מסורס הוא בשנה רביעית למלך שלמה על ישראל בחדש זיו הוא החדש השני ה"נ כתיב קרא אחרינא לקמן ויחל לבנות בחדש השני [בשני] בשנת ארבע למלכותו (דה"ב ג): **מקיש מלכות שלמה**. לענין מנין השנים ליציאת מצרים שהרי המקרא הזה מנה שנה זו שנת ד' מאות ושמונים ליציאת מצרים ובשנת ארבע למלוך שלמה: **מה יציאת מצרים**. מנין השנים שמונין לה מתחילין מניסן אף מלכות שלמה מניסן: **אימא מתשרי**. אע"פ שיצאו בניסן משהגיע תשרי קראו לו שנה שניה לפי שתשרי ר"ה לשנים הנמנים לבריאת עולם והוא הדין ליציאת מצרים: **ויהי בארבעים שנה** הואיל משה באר את התורה. מכלל דתשרי לאו ר"ה דאי תשרי ר"ה הוא הוה ליה בשבט שנת מ"א: **דילמא להקמת המשכן**. שהיה בשנה השנית: **כדאמר רב פפא**. לקמיה: ה] שנת עשרים שנת עשרים לגזרה שוה. רב פפא כולהו שנת שבפסוק דצריכי ללמוד זה מזה כולהו גמר להו רב פפא מרבו ללמוד סתום מן המפורש על ידי דין גזירה שוה: **דילמא מעשה דשבט קדים**. ובתשרי שלפניו נכנסה שנת ארבעים: **אחרי הכותו את סיחון**. נאמר במשנה תורה:

אלא

אבל בתחלת שנה לא. וא"ת ולאו קל וחומר הוא כדאמרינן לקמן (ד' י.) בפרקין ומה נדה שאין תחלת היום עולה לה בסופה סוף יום עולה לה בתחלתה שנה שיום אחד עולה בסופה אינו דין שיום א' עולה לה בתחלתה לאו פירכא היא אדרבה (כ"ש הכא דהכי ניחא טפי ו]) דדין הוא בעומד (ומונה לו) אחר תחתיו באדר דמונין לו שנה בשביל יום אחד דהיינו בתחלת שנותיו כעין נדה שסוף היום עולה לה בתחלתה אבל מת בניסן לא ימנה לו שנה בשביל יום אחד כיון דהיינו סוף שנותיו כמו נדה שאין תחלת היום עולה לה בסופה:

דאימנו עליה מאדר ומלך בן מלך. אע"ג דלעיל סגי לה בטעמא דאימנו עליה מאדר הכא לא סגי ליה בהכי דמהוא דלעיל שמעינן ליה והך רישא והך גבי הדדי מתניין ואפילו לא מתניין גבי הדדי כדאשכחן ז] בפרק גט פשוט (ב"ב ד' קסו. ושם) גבי הא דתניא כסף בדינרין אין פחות מב' דינרין זהב כסף והדר תני באידך זהב בדינרין אין פחות מבשני דינרין כסף זהב ופריך אבתריה דילמא (למימר ח]) דהבא פריכי בתרי דינרי ט] קאמר ליה ומשני אביי יד בעל השטר על התחתונה ופריך אי הכי רישא נמי כלומר בההיא דכסף בדינרין נמי הוה ליה למימר שיהא יד בעל השטר על התחתונה ובשני דינרי כסף כספא פריכא קאמר ליה ואע"ג שהם ב' ברייתות קרי ליה רישא דקים ליה דגבי הדדי מיתנו (ורב י]) שמואל דחק לפרש שם בענין אחר:

בחדש זיו הוא החדש השני. משמע הכא דהיינו אייר כיון דמניסן מנינן למלכים ולקמן (דף יא.) משמע דניסן הוא חדש זיו שנולדו בו אבות העולם שהם זיותני עולם מיהו בקונטרס פי' לקמן דהכי קאמר כשנתחדש אייר כבר נולדו זיותני עולם בניסן א"נ זימנין דניסן דתקופה נמשך בתוך אייר של לבנה:

מקיש מלכות שלמה ליציאת מצרים. מפשטיה דקרא לא מצי למילף (ב) משום דנולדו בו זיותני עולם דדילמא מאדר מנינן ולניסן קרי ליה חדש זיו ואפי' אי הוה (הכי כ]) קרי ליה לאייר חדש זיו משום דאית ביה זיוא לאילני ל] אין להוכיח דאלמא מניסן מנינן משלמה דקרי ליה חדש שני משום דהכי הוה מעשה שמלך בניסן:

מה יציאת מצרים מניסן. ומאי ל] דיליף יציאת מצרים מויעל אהרן לא מצי למילף דבאחד בניסן ר"ה דדילמא מט"ו בניסן מנינן אבל למאי דיליף מויהי בחדש הראשון וגו' ניחא:

בחדש החמישי. על כרחך שהוא אב דמקרי בקרא בחדש ניסן ראשון הוא לכם מכלל דכל חדשים האחרים הנרמזים אמרינן חמישי ששי שביעי במנייננו מ] למנין הראשון מנינן: **בשלמא** האיך קרא מפרש דליציאת מצרים. פי' קרא דויעל וכו' אבל קרא דויהי לא מפרש ליציאת מצרים:

רבינו חננאל

דקיי"ל יום אחד בשנה חשוב שנה ומונין לו מניסן שנה שניה. ואם לא עמד אלא בא' בניסן אע"ג שהסכימו והמליכו נ] מאדר אין מונין לו שנה שניה אלא בניסן אחר: **ת"ר מת המלך באדר ועמד אחר תחתיו באדר מונין שנה לזה ולזה**. כלומר אם היתה זו השנה שנה עשירית למלכותו מונין עשר שנים למלך פלוני ושנה למלך שעמד ובניסן מונין שנה שניה לזה המלך ושטר היוצא בניסן שנת שתים למלך פלוני יודעין שזה השטר זמנו י"א שנה. **מת בניסן ועמד אחר תחתיו בניסן** מונין שנה לזה שמת אע"פ שלא חי משנה זו שנכנסה אלא יום אחד עלתה לו שנה ולזה שעמד מונין לו שנה עד ניסן הבא. ובניסן הבא כותבין שנה שניה למלך פלוני. **מת באדר ועמד אחר תחתיו בניסן** מונין עד תשלום אדר לראשון ומניסן לשני ואע"פ שהוא בן מלך וגם נמנו השרים והסכימו להמליכו מאדר אין מונין לו אלא משעה שעמד: **א"ר יוחנן מנין שאין מונין למלכי ישראל אלא מניסן** שנאמר ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' מקיש מלכות שלמה ליציאת מצרים וגו'. **ויציאת מצרים גופה** ממאי דמניסן מנינן דכתיב ויעל אהרן וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש. וכתיב ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש. וגמר ארבעים ארבעים לג"ש מה התם ליציאת מצרים אף האי ליציאת מצרים מדקאי באב במיתת אהרן וקרי ליה שנת ארבעים ואשכחנן כי מת אהרן ועדיין סיחון הוה קיים כדכתיב

הגהות וציונים

א] בכת"י היינו הך, (במקום "פשיטא") וכן הלשון יפה (דק"ס):
ב] [קרא] (גליון):
ג] בכת"י **ליציאת**:
ד] צ"ל **שנה** (באה"מ):
ה] כל הדבור "שנת עשרים" ליתא בכת"י:
ו] ס"א ל"ג (גליון):
ז] בדפו"י **אשכחן** וכ"ה בתוס' הרא"ש, ולפנינו ע"פ מהרש"א עיי"ש:
ח] ח"מ מ"ז (גליון):
ט] צ"ל בתרי דינרי **דהבא** (רש"ש, וכ"ה בגמרא בב"ב): י] [צ"ל ורבינו] (גליון):
כ] רש"א מ"ז (גליון):
ל] צ"ל **למאי** (באה"מ, וכ"ה בתוס' הרא"ש):
מ] צ"ל **במניינן** (באה"מ): נ] נדצ"ל **להמליכו**:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לקמן ז: י. נדה מה.], ב) [תוספת' פרק א], ג) מכילתא פ' בא, ד) [לקמן ג:], ה) לקמן יא ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מאי קמ"ל ל"ג אלא הא קמ"ל דניסן: (ב) תוס' ד"ה מקיש כו' לא מצי למילף דדילמא מאדר מנינן ולניסן קרי ליה חדש זיו משום דנולדו בו זיותני עולם ואפילו אי הוה קרי ליה:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה ומלך בן מלך כו' לפי שהמלכות כו'. כריתות ה ע"ב:

תורה אור השלם

א) וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַייָ: [מלכים א, ו א]

ב) וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הֹר הָהָר עַל פִּי יְיָ וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: [במדבר לג, לח]

ג) וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֹתוֹ אֲלֵהֶם: [דברים א, ג]

ד) אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי: [דברים א, ד]

ליקוטי רש"י

[שייך לדף ג.]

כי גוע אהרן וכו' כי משמש בד' לשונות וכו'. כי גוע. אומר אני שהמתרגם דהא מית טועה הוא אא"כ מתרגם ויראו ואתחזיאו שלא אמרו רבותינו ז"ל כי זה משמש בלשון דהא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר ר' אבהו (ר"ה ג.) דא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו ועל לשון זה נופל לשון דהא לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו למה וייראו לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וחזו כל כנישתא אין לשון דהא נופל אלא לשון אשר שהוא מגזרת שמוש אי שמליצו אם משמש בלשון אשר כמו (איוב כא) ואם מדוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים מזה הלשון (שם יד) אם חרוצים ימיו [במדבר כ כט]. כל מקום שצריך לדרוש כי בין לענין דרשה בין למשמעות המקרא תוכל לשנותו באחד מהני ארבע לשונות דלשון כי משמע בכולם וכן וכל וכרם ואלו בכלל הני ארבע הן והאי דכי גוע אהרן משתמש בלשון דהא ושמעינן מינה טעמא דקרא דמה טעם נתראו דהא מית שהרי מת אהרן וריש לקיש לא אתי למימר דלא מתרגמין שום כי בעולם אלא [באחד] מהני לשונות אלא אפילו מתן[ו]רגם (דלמא) ארי דרשינן משמעותיה כמשמעות דהא ומאן דמתרגם וחזאו כל כנישתא דהא מית טועה הוא דלאו כן ואתחזיאו מיבעי ליה ויראו כל העדה במשקל ויראו ראשי הבדים וירפו המים ויעלו מעל משכן קרח [תענית ט. ע"פ ב"ח ומהר"ב רנשבורג]. במקום ארבע לשונות הללו נכתב כי בתורה במקום אם במקום פן במקום אלא במקום אשר במקום אם כמו כי ימלא בקרבך כי יקרא כי תראה חמור כי תפגע כולהו משמע לכשיארע כלומר אם יהיה כך וכן רובן במקום אלא לסתור דבר האמור למעלה לומר אינו כן אלא כן כמו ויאמר לא כי צחקת אינו כן כדבריך אלא צחקת וכן אל תקפוץ את ידך כי פתוח תפתח לו אלא פתוח תפתח לו וכמו לא כי ברחוב נלין לא נסור אל בית אלא ברחוב נלין וכן הרבה במקום פן כי תאמר בלבבך רבים וגו' לא תירא מהם וגו' אין אתה יכול לפרש בלשון אם לומר אם תאמר בלבבך וגו' לא תירא מהם הא אם לא תאמר תירא מהם אין זה נכון ולא בלשון אלא אבל נדרש הוא בלשון פן לומר שלא תאמר כן ובתמיה נדרש כלומר וכי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ותירא מהם וכן כי תאמרו מה נאכל לא תאמרו כן וכן כי ירחק ממך המקום לא תאמר מה נרדף לו וכן כל כי הסמוכין לאף אף כי תאמר לא תשורנו אף כי אמרי אענו כולן נדרשין בלשון תימה הכלך סוף (פירוש) [פסוק] מלמדך פן תאמר כן ועוד משמש בלשון דהא דהיינו אשר או מפני כלומר ליתן טעם לדבר שלמעלה הימנו כמו לא נתקתי כי יראה כמו אשר יראה כלומר מפני שיראה וכן מדוע אתה יושב לבדך כי יבא עלי העם מפני שבא אלי העם שהעם בא אלי וכן כי זה משה האיש כי אמרתי פן תגזל את בנותיך כי אמרתי רק אין יראת אלהים כולן נדרשין כמו אשר כלומר מפני וכן כי גוע אהרן לפי הדרשה שדרשוהו חכמים שמפני גויעתו נסתלק הענן וכולהו מתרגמינן להו ארי שלשון ארי בארמי משמש כל לשונות כי בעברי ואם באת לשנותו צריך אתה לשנות כולן לפי ענינו וכל כי הנפתרים בלשון כאשר כמו והיה כי יביאך וכל אלו שאין אתה יכול לפותרו בלשון אם דהא ודאי יביאך וכן כי תבואו אל הארץ כי בא סוס פרעה כי תרבו ופריתם בארץ כולן לשון דהא הן נפתרים במדרש סיפרא

א) וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד [א] וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל והיינו דכתיב ב) ויראו כל העדה כי גוע אהרן וא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו[א] כדריש לקיש [ב] דאמר ר"ל כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא מי דמי התם כנען הכא סיחון תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען סיחון שדומה לסייח[ב] במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו ערד שמו איכא דאמרי ערד שדומה לערוד במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו סיחון שמו ואימא ר"ה אייר לא סלקא דעתך דכתיב ג) ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן וכתיב ד) ויהי בשנה השנית בחדש השני (א) נעלה הענן מעל משכן העדות מדקאי בניסן וקרי לה שנה שנית וקאי באייר וקרי לה שנה שני' מכלל דר"ה לאו אייר הוא ואימא ר"ה סיון לא ס"ד דכתיב ה) בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ואם איתא בחדש השלישי בשנה השנית לצאת וגו' מיבעי ליה ואימא תמוז ואימא אב ואימא אדר אלא אמר ר"א מהכא ו) ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו מאי שני לאו[ג] שני לירח שמונין בו למלכותו מתקיף לה רבינא ואימא שני בחדש א"כ שני בחדש בהדיא הוה כתיב ביה ואימא בשני בשבת חדא דלא אשכחן שני בשבת דכתיב ועוד מקיש שני בתרא לשני קמא מה שני קמא חדש אף שני בתרא חדש תניא כוותיה דר' יוחנן מניין שאין מונין להם למלכים אלא מניסן שנא' ז) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' וכתיב[ד] ח) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וגו' [וכתיב ט) ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש[ה]] וכתיב י) אחרי הכותו את סיחון וגו' ואומר וישמע הכנעני וגו' ואומר ויראו כל העדה כי גוע אהרן וגו' ואומר ויהי בחדש הראשון בשנה השנית וגו' ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני וגו' ואומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' ואומר ויחל לבנות וגו'. א"ר חסדא [ג] לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן שנא' כ) דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרים וגו' וכתיב ל) ויהי בחדש ניסן שנת עשרי' לארתחשסתא וגו' מדקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים וקאי בניסן וקרי ליה שנת עשרים מכלל דר"ה לאו ניסן הוא בשלמא היאך מפרש דלארתחשסתא אלא האי ממאי דלארתחשסתא דילמא למניינא

אלא וייראו. נתגלו: בדריש לקיש. כי גוע נתינת טעם הוא לדבר שלפניו נתגלו העדה לפי שגוע אהרן שלשון כי בד' לשונות משמש במקרא פעמים בא במקום אם פעמי' בא במקום דילמא שמא פעמי' בא במקום דהא שנותן טעם לדבר פעמים בא במקום אלא וסותר את דבור שלפניו כי יהיה להם דבר (שמות יח) כי תפגע (שם כג) כי יקרא קן (דברים כב) כולן לשון אם הם וכן כי תבאו (שמות יב) כי תלכון (שם ג) כי תכלה (דברים כו) כי תשא (שמות ל) וכל המשמשין במקום כאשר ובמקום אשר כולן לשון אם הם שמצינו בכמה מקומות אם משמש לשון כאשר ולשון אשר כמו ואם יהיה היובל (במדבר לו) שהרי בודאי יהיה ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) הרי זה וכאשר תקריב שהרי חובה הוא וכן אם כסף תלוה (שמות כב) אם יבלענו ממקומו (איוב ח) המדבר בשאלת רשעים. דילמא כגון כי תאמר בלבבך (דברים ז) שמא תאמר רבים הגוים האלה לא תאמר כן לא תירא מהם כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית (ויקרא כה) כי תראה חמור שונאך וחדלת (שמות כג) (כי תראה והתעלמת[ו]) והרבה כאלו לשון שמא הן. לא צחקתי כי יראה (בראשית יח) ה"ז לשון דהא לפי שיראה. ויאמר לא כי צחקת (שם) ה"ז לשון אלא. כי גוע אהרן כשאתה קורא ויראו הרי זה לשון דהא הודו לה' כי טוב (תהלים קיח) שהרי טוב לא תקפוץ את ידך וגו' (דברים טו) אלא פתוח תפתח[ז]: סייח. עייר בן סוס: ערוד. חמור הבר: ואימא אב ואימא אדר. דכל חדשים שבין אב לשבט פקע[ח] לן לעיל מדקאי באב וקרי ליה שנת ארבעים כו': מאי שני. דהדר כתב פעם אחרת בקרא בשני מהכא שמעי' דשני לירח שמונין בו למלכים: שני בחדש בהדיא הוי כתיב ביה. כדכתיב בכמה מקומות באחד לחדש וכתיב בשנה השלישית[ט] בעשור לחודש: שני בשבת לא אשכחן דכתיב ביה קרא. דהדר ביה קרא בשני: תניא כוותיה דר' יוחנן. בכולי קראי דאייתי לעיל:

ויבא

וישמע הכנעני מלך ערד. במדרש אמרינן דהיינו עמלק כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה[י] היות כמלך ערד אבל מ"מ דייק שפיר דהוה סיחון קיים מדשינה עמלק עצמו לבא כדמותו ונראה דמההוא דמסעי קא דריש דאי מההוא דחקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפי' חומש[כ]:

אלא וייראו כדר"ל. כלומר שנתגלו לפי שמת אהרן והיינו בלשון דהא דאי אמרת וייראו[ל] לשון ראייה אין מתיישב לפרש האי כי בשום [אחד[מ]] מהנך בארבע לשונות מיהו קשיא דילמא לשון כאשר (ב) כלומר ויראו כאשר גוע אהרן כמו ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו (בראשית נ) ויראו פלשתים כי מת גבורם (שמואל א יז) ושמא אין מתיישב כאן כמו בהני והא דמפרשינן קראי בלשון כאשר כמו כי בא סוס פרעה (שמות טו) כי תרבו ופריתם (ירמיה ג) אין זה לשון תמיהי כדפירש בקונטרס דכי תבא וכי תלכון כי תשא כי תכלה וכל המשמשין בלשון כאשר לשון אם הם משמשין שמצינו בכמה דוכתי אם משמש בלשון כאשר כמו ואם יהיה היובל הרי זה כאשר יהיה שהרי ודאי יהיה וכן ואם תקריב מנחת בכורים ה"ז כאשר תקריב שהרי הוא חובה ומה שפי' כאן בקונטרס כל המשמש בלשון אשר לשון אם הם לא יתכן ובסוף המגרש (גיטין דף צ.) פירש בקונטרס שהם לשון דהא וכן עיקר:

אי דילמא אלא דהא. כי ימצא כי יקרא כי תראה כי תפגע כולם ל' אם הם וכן רובם כי תאמר בלבבך אין שייך לפרש בלשון אם דהוה משמע לשון אם תאמר לא תירא הא אם לא תאמר תירא וע"כ לשון דילמא הוא כלומ' שמא תאמר בלבבך רבים הגוים וגו' לא תאמר כן וכן כי תאמר[נ] מה נרדף לו וכי תאמרו מה נאכל כי תראה חמור שונאך[ס] כי גוע אהרן דמשמע[ע] לשון דהא והיינו לשון אשר:

ערד שמו. ופשטיה דקרא ערד שם המדינה או שם עירו:

וקאי באייר וקרי ליה שנה השנית. ואין לומר דקרא דאייר להקמת המשכן הוא דקחשיב ולעולם ר"ה אייר דאמר שנה השנית לג"ש כדאמר לעיל גבי שנת מ' ושנת כ' ומיהו הוה מצי לאתויי קרא דפרשת במדבר סיני ולא הוה צריך לגזרה שוה זו דמפרש ביה קרא באחד לחדש [השני] בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים (במדבר א):

שני בשבת לא אשכחן. והא דכתיב ויהי בוקר יום שני (בראשית א) מפרש בירושלמי אין למדין מברייתו של עולם כלומר דלאו אשבת קאי אלא שהיה יום שני לברייתו של עולם:

תניא כוותיה דר' יוחנן. לאו לאפוקי דר' אלעזר דהא מייתי נמי דר' אלעזר בהך ברייתא ובקרא דר' אלעזר לא סגי דהוה אמינא לשלמה ודאי הוי שני לירח שמונין לו למלכותו לפי שעמד בניסן אבל לשאר מלכים לא להכי צריך נמי דמקיש ליציאת מצרים:

מכלל דניסן לאו ראש השנה. אע"פ שיש כמה חדשים בין ניסן לתשרי שיש לומר שהם ראש השנה מ"מ הואיל דאפיקתיה מניסן אוקמיה אתשרי דאשכחן דהוה ראש השנה לכמה דברים לשמיטין וליובלות (ג):

למניינא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' תוספתא ריש פרק יא דסוטה, ב) גיטין צ. תענית ט. שבועות מט: [פסחים לג:], ג) [לקמן ח.], ד) מכילתא ס"פ יתרו פסוק כב, ה) [תנחומא פ' חקת], ו) [איוב יט], ז) ויקרא כה, כ, ח) שמות כג, ה, ט) ריש מכילתין.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן: (ב) תוס' ד"ה אלא כו' דילמא לשון כאשר הוא כלומר: (ג) ד"ה מכלל כו' לשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות וסס"ד:

תורה אור השלם

א) וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: [במדבר כא, א]

וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד וְהוּא יֹשֵׁב בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [במדבר לג, מ]

ב) וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: [במדבר כ, כט]

ג) וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן: [שמות מ, יז]

ד) וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: [במדבר י, יא]

ה) בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי: [שמות יט, א]

ו) וַיָּחֶל לִבְנוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשֵּׁנִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ: [דברי הימים ב' ג, ב]

ז) וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַייָ: [מלכים א' ו, א]

ח) וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הֹר הָהָר עַל פִּי יְיָ וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: [במדבר לג, לח]

ט) וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֹתוֹ אֲלֵהֶם: [דברים א, ג]

י) אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי: [דברים א, ד]

כ) דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ כִּסְלֵו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: [נחמיה א, א]

ל) וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא הָיִיתִי רַע לְפָנָיו: [נחמיה ב, א]

רבינו חננאל

וישמע הכנעני מלך ערד ותנא הוא ערד הוא סיחון ומה שמועה שמע. שמע כי מת אהרן ונסתלקו ענני הכבוד וכתיב ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש וגו' אחרי הכותו את סיחון ש"מ אחר מיתתו של אהרן זה המעשה. וקאי בשבט וקרי לה שנת ארבעים ש"מ דראש השנה שמונים ליציאת מצרים לאו תשרי הוא. ואימא ר"ה אייר ודחינן לא ס"ד כו'. ואימא סיון ודחינן לא ס"ד כו'. ואקשינן ואימא תמוז ואימא אב ואימא אדר ולמה הניח אלול ותשרי ומרחשון וכסליו וטבת לפי שבפי' דחאם המקרא הוא שאמרנו מדקאי באב במיתת אהרן וקרי לה שנת ארבעים וקאי בשבט וקרי לה שנת ארבעים ש"מ כי מאב ועד שבט אין אחד מהן ר"ה. שאילו היה אחד מהן ר"ה בארבעים ואחת הוה ליה למכתב אלא ודאי בהני כולי (האי) ליכא לספוקא בחד מינייהו דהוא ר"ה ובתמוז ובאב ובאדר לא מצא פסוק לדחות. ואמר ר' אלעזר מהכא ויחל לבנותו בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו. מקיש שני בתרא לשני קמא מה שני קמא חדש אף שני בתרא חדש ש"מ. מדאייר הוא חדש שני שמונין בו למלכותו ר"ה למלכותו ניסן. **תניא כוותיה דר' יוחנן** מנין למלכים שאין מונין להן אלא מניסן שנא' ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו': **אמר רב חסדא לא שנו אלא למלכי ישראל** אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן דכתי' דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו [שנת עשרים] וגו'. וכתיב ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך

ליקוטי רש"י

וסיפרי עשה מלוה זו שבשבילה תכנס לארץ בשכר שתירש תכנס כלומר מפני שיצאך וכשתבואו אל הארץ אתם זקוקים למצות הללו וכי בא סוס פרעה וגו' מפני שבא סוס פרעה וגו' לפיכך ותקח מרים וגו' וכל (כגון) אלו שאין אתה יכול לפותרן בלשון מפני ונפתרין בלשון כאשר כמו כי יאמרו אליכם בניכם כי יהיה להם דבר כולן לשון אם הם [גיטין צ.]. **לארתחשסתא.** הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך [נחמיה ב א]. דריוש השני שמלך אחר אחשורוש ונקרא שלשה שמות דריוש כורש ארתחשסתא [מגילה יא:]. הוא דריוש ונקרא ארתחשסתא ע"ש המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראי' פרעה [עזרא ו יד]. **דברי** נחמיה וגו'. מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה. **שנת עשרים.** היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ר"ה (ג:) מצאנו שנת עשרים שנת עשרים לג"ש מן הכתוב שני' למטה ויהי בחדש ניסן שנת כ' לארתחשסתא וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השנים ועל כן נאמר כאן ויהי בחדש כסלו שנת כ' וגו' והוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחדש ניסן שנת כ' וגומר הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היו מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחדש ניסן וגו' היה קודם מעשה זה שנאמר ויהי בחדש כסליו שנת כ' וגו' ואין מוקדם ומאוח' בהם דבר זה איני יכול לפתור ולומר והפרשיות מוכיחות שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת ראשונה [נחמיה א א].

הגהות וציונים

א] בכת"י ובילקו"ש (חקת רמז תשסד) ויראו (ונקוד וַיֵּרָאוּ), וכ"ה ברש"י ותוס' שבדפו"י, וכ"ה נכון (דק"ס), והיינו לפי מה שפי' רש"י ותוס' "נתגלו", אך עי' תוס' הרא"ש דמשמע שפי' מלשון יראה (פחד): ב] [פי' שהוא קל ברגליו. ערוך] (גליון): ג] תיבת "לאו" ליתא בכת"י: ד] בכת"י ואומר (וכן בכל הברייתא), וכ"ה נכון, דאילו "וכתיב" אינו לישנא דברייתא (דק"ס): ה] רש"א (גליון): ו] ח"מ מ"ז (גליון): ז] תיבות "לא תקפוץ ידך וגו' כי פתוח תפתח" שייך לעיל אחר תיבות ה"ז לשון אלא (חכמת מנוח, ומה שמוסיף "כי פתוח תפתח" כ"ה בכת"י ודפוס קראקא): ח] צ"ל נפקא (דפוס פיזרו וכת"י): ט] בשנה התשיעית בחודש העשירי בעשור לחודש, כצ"ל עפ"י קרא (הגה"ר שמחה מדעסויא), וכעי"ז ביחזקאל רפכ"ד ובמלכים ב' רפכ"ה ובירמיה נב, ד: י] עיין מהרש"א שהכוונה ששינה הלשון מן הכסות וכפירש"י בחומש, אולם בילקוט שמעוני (רמז תשסד) כתוב בדרשה זו להדיא "ויראו" ושיתקון היו של כנענים (ערוך לנר): כ] "ורש"י לא דק בפי' חומש" אינו בת"י (מהרש"א): ל] צ"ל ויראו (באה"מ): מ] ח"מ (גליון): נ] צ"ל תאמרו (מהרש"א): ס] עיין מהרש"א וחכמת מנוח: ע] צ"ל משמע (באה"מ):

בֵּ֥ית יִשְׂרָאֵֽל׃ ס **כא** א וַיִּשְׁמַ֞ע הַכְּנַעֲנִ֤י מֶֽלֶךְ־עֲרָד֙ יֹשֵׁ֣ב הַנֶּ֔גֶב כִּ֚י בָּ֣א יִשְׂרָאֵ֔ל דֶּ֖רֶךְ הָאֲתָרִ֑ים וַיִּלָּ֙חֶם֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וַיִּ֥שְׁבְּ ׀ מִמֶּ֖נּוּ שֶֽׁבִי׃ ב וַיִּדַּ֨ר יִשְׂרָאֵ֥ל נֶ֛דֶר לַֽיהוָ֖ה וַיֹּאמַ֑ר אִם־נָתֹ֨ן תִּתֵּ֜ן אֶת־הָעָ֤ם הַזֶּה֙ בְּיָדִ֔י וְהַֽחֲרַמְתִּ֖י אֶת־עָרֵיהֶֽם׃ ג וַיִּשְׁמַ֨ע יְהוָ֜ה בְּק֣וֹל יִשְׂרָאֵ֗ל וַיִּתֵּן֙ אֶת־הַֽכְּנַעֲנִ֔י וַיַּחֲרֵ֥ם אֶתְהֶ֖ם וְאֶת־עָרֵיהֶ֑ם וַיִּקְרָ֥א שֵׁם־הַמָּק֖וֹם חָרְמָֽה׃ פ ד וַיִּסְע֞וּ מֵהֹ֤ר הָהָר֙ דֶּ֣רֶךְ יַם־ס֔וּף לִסְבֹ֖ב אֶת־אֶ֣רֶץ אֱד֑וֹם וַתִּקְצַ֥ר נֶֽפֶשׁ־הָעָ֖ם בַּדָּֽרֶךְ׃

אוצר החכמה

יוֹמִין כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: א וּשְׁמַע כְּנַעֲנָאָה מַלְכָּא דַּעֲרָד יָתֵב דָּרוֹמָא אֲרֵי אֲתָא יִשְׂרָאֵל אֹרַח מְאַלְּלַיָּא וַאֲגַח קְרָבָא בְּיִשְׂרָאֵל וּשְׁבָא מִנֵּהּ שִׁבְיָא: ב וְקַיֵּם יִשְׂרָאֵל קְיָם קֳדָם יְיָ וַאֲמַר אִם מִמְסַר תִּמְסַר יָת עַמָּא הָדֵין בִּידִי וְאַגַּמַּר יָת קִרְוֵיהוֹן: ג וְקַבֵּל יְיָ צְלוֹתֵהּ דְּיִשְׂרָאֵל וּמְסַר יָת כְּנַעֲנָאָה וְגַמַּר יָתְהוֹן וְיָת קִרְוֵיהוֹן וּקְרָא שְׁמָא דְּאַתְרָא חָרְמָה: ד וּנְטַלוּ מֵהֹר טוּרָא אֹרַח יַמָּא דְסוּף לְאַקָּפָא יָת אַרְעָא דֶּאֱדוֹם וַעֲקַת נַפְשָׁא דְּעַמָּא

רש"י

שלא אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ראש השנה ג.) **כי** זה משמש בלשון 'דהא' אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבהו, דאמר רבי אבהו אל תקרי וַיִּרְאוּ אלא וַיֵּרָאוּ, ועל לשון זה נופל לשון 'דהא', לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו, למה 'ויראו' לפי 'שהרי מת אהרן'. אבל על תרגום וַחֲזוֹ כָּל כְּנִשְׁתָּא אין לשון 'דהא' נופל אלא לשון 'אשר', שהוא מגזרת שמוש 'אי', שמצינו 'אם' משמש בלשון 'אשר' כמו וְאִם מַדּוּעַ לֹא תִקְצַר רוּחִי (איוב כא ד), והרבה מפורשים מזה הלשון, אִם חֲרוּצִים יָמָיו (שם יד ה): **כא** (א) **וישמע הכנעני.** שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד[א] כו' כדאיתא בראש השנה (ג.), ועמלק מעולם רצועה מרדות לישראל, מזומן בכל עת לפורענות (תנחומא יח): **יושב הנגב.** זה עמלק, שנאמר (לעיל יג כט) עֲמָלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב (תנחומא שם). ושִׁנָּה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנענים בידם והם אינן כנענים. ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען, אמרו נתפלל סתם שנאמר (פסוק ב) אִם נָתֹן תִּתֵּן אֶת הָעָם הַזֶּה בְּיָדִי: **דרך האתרים.** דרך הנגב שהלכו בה המרגלים שנאמר (לעיל יג כב) וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב. דבר אחר, **דרך האתרים**, דרך התייר הגדול[ב] הנוסע לפניהם, שנאמר (לעיל י לג) דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים לָתוּר לָהֶם מְנוּחָה (תנחומא שם): **וישב ממנו שבי.** אינה אלא שפחה אחת[ג]: (ב) **והחרמתי.** אקדיש שללם לגבוה: (ג) **ויחרם אתהם.** בהריגה: **ואת עריהם.** חרמי גבוה[ד]: (ד) **דרך ים סוף.** כיון שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו[ה] חזרו לאחוריהם דרך ים סוף, הוא הדרך שחזרו להם כשנגזר עליהם גזירת מרגלים שנאמר (דברים א מ) וּסְעוּ הַמִּדְבָּרָה דֶּרֶךְ יַם סוּף, וכאן חזרו לאחוריהם שבעה מסעות שנאמר (שם י ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן, וכי במוסרה מת והלא בהר ההר מת, אלא שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו[ו] כאילו הוא [מת] בפניהם. וצא ובדוק במסעות, ותמצא שבעה מסעות[ז] מן מוסרה עד הר ההר (תנחומא יח): **לסבוב את ארץ אדום.** שלא נתנם לעבור בארצו: **ותקצר נפש העם בדרך.** בטורח הדרך שהוקשה להם. אמרו, עכשיו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו, כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום, לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך. ובלע"ז אינקרו"ט לו"ר. ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך, ולא פירש בו במה קצרה, שכל מקום שתמצא קצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה, כגון וַתִּקְצַר נַפְשִׁי בָּהֶם (זכריה יא ח), וכגון וַתִּקְצַר נַפְשׁוֹ

שפתי חכמים הקצר

א. **מדסמיך** בפרשת מסעי (להלן לג מ) 'וישמע הכנעני' וגו' אחר מיתתו של אהרן, ושם לא נזכרה המלחמה כלל (אמ"ש). **דבגמרא** (ר"ה ג.) דרשו אל תקרי 'ויראו' אלא 'וייראו' שנתגלו מחמת שבטלו ענני הכבוד אחר מיתתו של אהרן (רא"ם). ב. **הוא** הארון. ורצונו לומר, שראה הכנעני כי נסתלקו ענני כבוד ולא נשאר להם כי אם הארון שנוסע לפניהם, על כן בא עתה להלחם עמהם (רא"ם). ג. **בכל** מלחמת משה לא נפקד מהם איש, לפיכך פירשו כאן שלא מצאו בו קלקול, שהשבי ששבו פה אינו אלא השבי ששבו ישראל מהם. ואין לומר דילמא שתים היו, דלכך כתיב בלשון יחיד. ומצינו בפרשת בא בהתראה כתיב (שמות יא ה) 'בכור השפחה' ובסוף כשלקה כתיב (שם יב כט) 'בכור השבי', הרי דשבי היינו שפחה, דאם לא כן 'וישב ממנו אנשים או נשים וטף' מיבעי ליה (רא"ם, מנח"י). ד. **ד'חרם'** סתם הוא דבר שאין הנאה בו, והוא חרם. ובאנשים משמעו לשון כריתה והריגה, ובערים ובדבר שאין בו רוח חיים הוא מלשון חרמי גבוה (גו"א). ה. **דכבר** סבבו את ארץ אדום כמו שכתוב לעיל (כ כא) 'וימאן אדום' וגו', נמצא שכבר חזרו לאחוריהם, לכן פירש כיון שמת וכו' (מנח"י). ו. **כפירוש** רש"י בפרשת עקב (דברים י ו, ולהלן כו יג) למה הספידוהו במוסרה משום שבני לוי רדפו אחריהם עד מוסרה והרגו שם כמה משפחות, וזאת באה להם מחמת מיתת אהרן כפירוש רש"י להלן (שם), על כן חזרו והספידוהו שם (רא"ם). ז. **ובפרשת** פינחס (להלן כו יג) כתב רש"י שמונה מסעות, משום דהכא

אתחלתא טובה לכבוש הארץ, וכבר נמצאו בארץ נושבת, והיה לבם טוב עליהם, ומי שנמצא במצב רוח טוב ומרומם אינו מרבה לבכות.

אוצר החכמה

(א) **וישמע הכנעני מלך ערד... וילחם בישראל.** תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען (ר"ה ג'). ובתוס' שם מהתנחומא, שזה היה עמלק כמו שיסד הפיט בפזמון של פ' זכור, כסות ולשון שינה (עמלק) היות כמלך ערד. וכאן ברש"י טעם להתחפשות זו של עמלק, כדי שב"י יתפללו, שימסור ה' בידיהם את הכנענים ותפילתם לא תתקבל, שהרי הם עמלקים; מה עשו ב"י? התפללו סתם: „אם נתן תתן את העם הזה בידי". אבל למה לא מצינו מורא כזה מפני תפילות ישראל בעם אחר, רק בעמלק? וי"ל ע"פ דרשת חז"ל על הברכה, שברך יצחק את יעקב ועשו: „הקל קול יעקב והידים ידי עשו" — בזמן שהקול קול יעקב נשמע בב"כ ובמ"ד אין הידים ידי עשו נוצחות במלחמה. ולכן נתירא עמלק, יותר מעם אחר, מתפילות ב"י על מפלתו. ובפרט אשר ראה עמלק במלחמתו הא' עם ישראל, שהנצחון היה תלוי בתפילתו של משה יותר מחרבו של יהושע, כאמור: „והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" (שמות י"ז), ולא ידיו של משה עשו את המלחמה, אלא שע"י הרמת ידיו הי' ב"י מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים ונוצחים (ר"ה כ"ט), ולפיכך עשה במלחמתו השני' עם ישראל „תחבולה" נגד תפילת ישראל.

אוצר החכמה 27/09/2018

וישמע הכנעני. עי' במאמר הקודם שזה היה עמלק, שהתחפש כסיחון הכנעני (גם האמורי לכנעני יחשב). ולמה דוקא כסיחון? יש בזה נימה פסיכולוגית, היינו שכלל גדול הוא בתכסיסי מלחמה, שצבא, שהכה וניצח פעם א' צבא אחר, יסיף להכותו בשניה, כשילחום עמו, מפני שהצבא המנצח בטוח בעצמו ועשוי לבלי חת, והמנוצח — להיפך. מה עשה עמלק, שכבר הוכה מכה רבה ע"י ישראל ברפידים? הלך וחפש א"ע כגוי אחר, שבראשו עומד מלך גדול וגבור מלחמה, הוא סיחון, שעליו סמכו כל מלכי כנען, שהוא ילחום את מלחמתם נגד ישראל (רש"י להלן פ' כ"ג ותחילת פ' בלק) וממילא יפחדו ממנו ב"י ויפלו במלחמה. וכשהי' צורך להתחפש כדי שלא ידעו ישראל על מי להתפלל, בחר עמלק להתחפש כסיחון מלך ערד.

וישמע הכנעני. זה היה עמלק. ומה שמועה שמע? שמת אהרן ונסתלקו ענני הכבוד ובא ללחום בישראל. זה דרכו של עמלק להיות כ„רצועה" לישראל (יל"ש) ולפגוע ביהודים, היוצאים מענן ה', החופף על עם ישראל: „ויזנב בך כל הנחשלים אחריך" (דברים כ"ה), מלמד שלא הי' הורג אלא ב"א שנמכו מדרכי המקום ונחשלו מתחת כנפי המקום (ספרי שם), וברש"י הוסיפו, חסרי כח מחמת חטאם שהי' הענן פולטן. וממילא כששמע עכשיו — אחרי מת אהרן — שהענן „פלט" את כל ישראל, בא ללחום עמהם. ורש"י פירש, ששנו רק לשונם והלבוש היה עמלקי, והפייטן לפ' זכור כתב „כסות ולשון שינה", ומצאתי ביל"ש ששינו גם בגדיהם אלא שראו צורת פניהם משל עמלק. היינו שהכנענים כבני חם הם שחורים ועמלק, שהוא מבני יפת, הם לבנים.

לעולם. ומשיעשה במלאכה מאלו יום אחד נפסל:

ז כשמעמידין המלך מושחין אותו בשמן המשחה. שנאמר ויקח שמואל את פך השמן ויצק על ראשו וישקהו. ומאחר שמושחין המלך הרי זה זוכה לו ולבניו עד עולם. שהמלכות ירושה שנאמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. הניח בן קטן משמרין לו המלוכה עד שיגדיל. כמו שעשה יהוידע ליואש. וכל הקודם בנחלה קודם לירושת המלוכה. והבן הגדול קודם לקטן ממנו. ולא המלכות בלבד אלא כל השררות וכל המינויין שבישראל ירושה לבנו ולבן [ג]בנו עד עולם. והוא שיהיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה. היה ממלא ביראה אע"פ שאינו ממלא בחכמה מעמידין אותו במקום אביו ומלמדין אותו. וכל מי שאין בו יראת שמים אע"פ שחכמתו מרובה אין ממנין אותו למינוי מן המינויין שבישראל. כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות. והרי המלכות לו ולבניו הזכרים עד עולם. שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם. ולא זכה אלא לכשרים שנאמר אם ישמרו בניך בריתי. אע"פ שלא זכה אלא לכשרים לא תכרת המלוכה מזרע דוד לעולם. הקב"ה הבטיחו בכך שנאמר אם יעזבו בניו תורתי ובמשפטי לא ילכון ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם וחסדי לא אפיר מעמו: **ח** נביא שהעמיד מלך משאר שבטי ישראל. והיה אותו המלך הולך בדרך התורה והמצוה ונלחם מלחמות ה'. הרי זה מלך וכל מצות המלכות נוהגות בו. אע"פ שעיקר המלכות לדוד ויהיה מבניו מלך. שהרי אחיה השילוני העמיד ירבעם ואמר לו והיה אם שמוע תשמע את כל אשר אצוך ובניתי לך בית נאמן כאשר בניתי לדוד וגו'. ואמר לו אחיה ולבנו אתן שבט אחד למען היות ניר לדוד עבדי כל הימים לפני בירושלים: **ט** מלכי בית דוד הם העומדים לעולם שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם. *אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות מביתו. שהרי נאמר לירבעם אך לא כל הימים: **י** אין מושחין מלכי ישראל בשמן המשחה אלא בשמן אפרסמון. ואין ממנין אותן בירושלים לעולם אלא מלך ישראל מזרע דוד. ואין מושחין אלא זרע דוד: **יא** כשמושחין מלכי בית דוד אין מושחין אותן אלא על המעין: **יב** ואין מושחין מלך בן מלך. אלא אם כן היתה שם מחלוקת או מלחמה מושחין אותו כדי לסלק המחלוקת. לפיכך משחו שלמה מפני אדוניה. ויואש מפני עתליה. ומשחו יהואחז מפני יהויקים אחיו:

כבוד

ז כשמעמידין המלך וכו'. ירושלמי בשקלים פ' י"ג שופרות: ומאחר שמושחין המלך וכו': הניח בן קטן וכו': וכל הקודם בנחלה וכו'. דאמרינן בכתובות פרק הנושא (דף ק"ג:) שאמר אף על פי ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא לפי שהיה הגדול וגם ביהושפט כתוב ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור הרי דבן גדול קודם לקטן: ולא המלכות בלבד וכו'. בספרי שנינו הוא ובניו שאם מת בנו עומד תחתיו ואין לי אלא זה בלבד מנין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדין תחתיהן תלמוד לומר בקרב ישראל כל שהוא בקרב ישראל בנו עומד תחתיו. ובתורת כהנים תניא ובנים לא היו להם הא אם היו להם בנים הם היו קודמים אע"פ שלא היו שקולים כאלעזר ואיתמר ובפסיקתא והוא שיהא נוהג כמנהג אבותיו:

היה ממלא וכו'. בפרק הנושא (דף ק"ג:) אמרו שר"ג לא היה ממלא מקום אבותיו ואפ"ה מינהו תחתיו ופריך התם ורבי מ"ט עביד הכי נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה ביראת חטא ממלא מקום אבותיו היה: וכל מי שאין בו וכו': כיון שנמשח דוד וכו':

ח נביא שהעמיד וכו':

ט מלכי בית דוד וכו'. וכתב הראב"ד א"א זה סותר מה שאמר למעלה וכו'. ואני אומר שאין כאן סתירה שלמעלה אמר שאי זה מינוי שיהיה ירושה לבני בניו ואין ב"ד ממנין אחר תחתיו וכאן אמר שהקב"ה מעמיד מלכי בית דוד לעולם אבל מלך משאר ישראל לא כרת לו ברית שיעמידנו לעולם:

י אין מושחין מלכי וכו'. פ' בתרא דהוריות (דף י"א:) מתרץ ברייתא דה"ק מלכי בית דוד מושחין מלכי ישראל אין מושחין:

ומ"ש אלא בשמן אפרסמון. מפרש בגמרא דהיינו דוקא היכא דאיכא מחלוקת כגון יהוא בן נמשי שמשחוהו מפני מחלוקתו של יורם אבל כשאין מחלוקת אפי' מלך שהוא ראשון אין מושחין אותו וכדתניא מלכי ישראל אין מושחין. אך ק"ל שהרי שאול נמשח אע"פ שלא היה שם מחלוקת דאמרינן התם לקמן רמה קרני ולא רמה פכי שאול ויהוא שנמשחו בפך לא נמשכה מלכותן הרי שאול לא נמשח מפני מחלוקת. וי"ל שיש לחלק בין מלך ראשון בערך עצמו לראשון בערך כל ישראל כשאול שלא קדם לו מלך על ישראל:

יא כשמושחין וכו'. פרק בתרא דהוריות (דף י"ב.) ובירושלמי דשקלי' תנו רבנן אין מושחין מלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן ומפרש רבינו מלכי בית דוד דוקא דבהנהו בעינן שתמשך מלכותן ולא במלכי אחריני כמבואר לעיל בדבריו:

יב ואין מושחין מלך בן מלך וכו' עד סוף הפרק. ברייתא שם בשני המקומות:

כבוד

ז כשמעמידין המלך מושחין אותו וכו'. ג"ז שם ומבואר מן הכתוב: ומאחר שמושחין המלך וכו'. בספרי הוא ובניו שאם הוא מת בנו עומד תחתיו אין לי אלא זה בלבד מנין לכל פרנסי ישראל שבניהם עומדים תחתיהם ת"ל הוא ובניו בקרב ישראל כל שהם בקרב ישראל בנו עומד תחתיו: והבן הגדול קודם וכו'. כתובות פרק הנושא בפטירתו של רבי אמר אע"פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא אמר לוי צריכא למימר א"ר שמעון בר רבי צריכא לך ולמטלעתך מאי קשיא ליה הא קרא כתיב ואת הממלכה נתן ליהורם בנו כי הוא הבכור ההוא ממלא מקום אבותיו הוה ר"ג אינו ממלא מקום אבותיו ורבי מ"ט עבד הכי נהי דאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה ביראת חטא ממלא מקום אבותיו הוה ונתבארו דברי רבינו:

כיון שנמשח דוד וכו'. בסיפרי וכן הוא אומר ועתה אם תלך בחקותי כאשר הלך דוד אביך וגו':

ח נביא שהעמיד וכו'. זה מבואר מן הכתוב וצריך שיהא בצווי ה' כאשר היה מעשה דאחיה השלוני ואלישע שמשח את יהוא בן נמשי:

ט מלכי בית דוד הם העומדים לעולם וכו'. מבואר בכתוב: **אבל אם** עמד מלך וכו'. השיג הראב"ד ז"ל זה סותר למה שאמר למעלה עכ"ל. כוונת השגתו שאמר למעלה בענין ירבעם ובניתי לך בית כאשר בניתי לדוד וגו' ומשמע שאם ילכו בניו בתורתו כאשר הלך דוד שיבנה לו בית כאשר בנה לדוד, ומה שאמר הכתוב אך לא כל הימים היינו אם לא ילכו בתורתו יפסק מהם המלכות ולא כמלכות בית דוד שנשאר לבניו שבט אחד. ורבינו סובר דסתם אמר קרא אך לא כל הימים אפילו צדיקים שהרי המלכות ירושה לבית דוד:

י אין מושחין מלכי ישראל וכו'. בפ"ק דכריתות ובפ"ק דהוריות תניא אין מושחין מלך בן מלך דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו ירושה היא לכם ומנא לן דכי איכא מחלוקת בעי משיחה אמר רב פפא א"ק הוא ובניו בקרב ישראל בזמן ששלום בישראל קרינן ביה הוא ובניו אף בלי משיחה ותניא מלכי בית דוד מושחין מלכי ישראל אין מושחין מנ"ל אמר רבא א"ק קום משחהו כי זה הוא זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה. אמר מר אף יהוא בן נמשי לא נמשח אלא מפני מחלוקתו של יורם ומשום מחלוקתו של יורם בן אחאב נמשח בשמן המשחה כדאמר רב פפא באפרסמא דכיא אף הכא באפרסמא דכיא ונתבארו דברי רבינו עד סוף הפרק:

כבוד

השגת הראב"ד

*אבל אם יעמוד מלך משאר ישראל תפסק המלכות וכו'. א"א זה סותר מה שאמר למעלה ולא המלכות בלבד וכו'. א"ו כן הוא אילו היה ירבעם מלך כשר ובניו כשרים לא היתה מלכות פוסקת מזרעו אבל היתה שניה למלכות בית דוד כגון קיסר ופלג וקיסר:

לחם משנה

דכהן גדול קתני לה והתם לא בעינן נגיא ועוד קשה דכתבו התוספות בפרק החולץ (דף מ"ה:) דאיתא בתוספתא דאין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה ואע"ג דאינו אלא איסורא דרבנן וכדכתבו התוספות שם היה לו לרבינו לכותבו וסמ"ג כתבו בלאוין סימן רכ"א:

י ואין מושחין **אלא** זרע דוד וכו'. כלומר בשמן המשחה דמלכי ישראל מושחין אותם בשמן אפרסמון כמו שאמר קודם וחלוקה זאת סיפא דחלוקה קמא היא והוי כאילו אמר אבל מלכי בית דוד מושחין אותם בשמן המשחה:

יב היתה שם מחלוקת או מלחמה וכו'. בגמרא הוריות (דף י"א:) לא אמרו אלא מחלוקת לבד וכן לא כתב רבינו יותר בפ"א מהלכות כלי מקדש שהזכיר שם דין זה אבל כאן כתב או מלחמה אפשר דכיון לומר אפילו שלא יהיה מחלוקת גמורה אלא שהעם מרננים קרי ליה מלחמה וזו אף זו קתני רבינו: ומשחו יהואחז מפני יהויקים **אחיו**. בפרק בתרא דהוריות אמרו שם במסקנא דבאפרסמון משחוהו ולא בשמן המשחה דכבר נגנז שמן המשחה. ואם תאמר דרבינו כתב בהלכות כלי המקדש פ"א נמי שמשחו שלמה מפני מחלוקת אדוניה ויואש מפני עתליה ויהואחז מפני יהויקים אחיו

מגדל עוז

ומאחר שמושחין וכו' עד ישראל. כתובות פרק הנושא (דף ק"ג): הניח בן קטן כו' עד ליואש. בספרי פרשת שופטים: וכל הקודם בנחלה קודם וכו'. פרק הנושא: והבן הגדול כו' עד לעולם. פ"ק דכריתות: והוא שיהיה הבן כו' עד במקום אביו. פ' הנושא: ז ט וכן מי שאין בו וכו' עד עולם. מקצתו בספרי פרשת שופטים ומקצתו פסוקים וז"ל קרי בי רב הוא ומקצתו בכתובות פרק הנושא והרבה מקומות בשס התלמוד דממלא מקום אבותיו: **אבל אם** יעמוד מלך וכו' עד כל הימים: **כתב הראב"ד** ז"ל זה סותר למה שאמר למעלה עכ"ל: **ואני אומר** דבר זה לא יצא מפיו או טעות היה בספרו שהרי אלו פסוקים פשוטים הם וז"ל קרי בי רב הוא וגם למעלה כן כתב ממש וכלל הכל כי מלכות בית דוד לא תפסוק לגמרי עולם ועד ואפי' נטו מדרך דוד אבל ממעט מלכותם מעוטם אבל משאר השבטים אם לא ישמרו את דרכם תפסק מלכותם לגמרי וכן מצאתי בספר הישר שהוגה בחתימת ידו: י יב **אין** מושחין מלכי ישראל כו' עד סוף הפרק. פ"ק דכריתות (דף ה') פ"ק דהוריות (דף י"א):

הגהות מיימוניות

ז [ג] בספרי שנינו הוא ובניו שאם מת עומד בנו תחתיו מניין לכל פרנסי ישראל שבניהן עומדין תחתיהן ת"ל בקרב ישראל כל שהוא בקרב ישראל בנו עומד תחתיו ובת"כ תניא

כבוד

מוקים לה בלויה ובת ישראל אלא מתניתא נימא פליגא לא א)מאי עוד אחת זוג אחת אמר רב יהודה א"ר זו דברי ר' מאיר אבל ה)חכמים אומרים ב)כל משפחות בחזקת כשרות הן עומדות איני והאמר רב חמא בר גוריא אמר רב משנתינו כשקורא עליו ערער מאן דמתני הא לא מתני הא איכא דאמרי אמר רב יהודה אמר רב זו דברי ר' מאיר אבל חכמים אומרים כל משפחות בחזקת כשרות הן עומדות אמר רב חמא בר גוריא אמר רב ג)אם קורא עליו ערער צריך לבדוק אחריה: אין בודקין מן המזבח ולמעלה: מאי טעמא אי לאו דבדקוה לא הוו מסקי ליה: ולא מן הדוכן ולמעלה: מאי טעמא ג)דאמר מר ששם היו יושבים מייחסי כהונה ומייחסי לויה: ולא מסנהדרין ולמעלה: מאי טעמא ג)דתני רב יוסף כשם שבית דין מנוקין בצדק ד)כך מנוקין מכל מום אמר מרימר מאי קראה א)כולך יפה רעיתי ומום אין בך אימא מומא ממש אמר רב אחא בר יעקב ד)אמר קרא ב)והתיצבו שם עמך ה)עמך בדומים לך ודלמא משום שכינה ה) אמר רב נחמן אמר קרא ג)והקל מעליך ונשאו אתך בדומים לך: כל מי שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים: למימרא דלא מוקמינן מפסולים ו)ורמינהו הכל כשרים לדון דיני ממונות ואין הכל כשרים לדון דיני נפשות והוינן בה הכל לאיתויי מאי ואמר רב יהודה ו)לאיתויי ממזר אמר אביי בירושלים וכן תני רב שמעון בר זירא בקידושי דבי לוי ב) בירושלים: וגבאי צדקה משיאים: מאי טעמא כיון דמנצו בהדי אינשי דאמר מר ו)ז)ממשכנים על הצדקה ואפילו בערב שבת ואם איתא דאיכא ג) אית ליה קלא אושפיזיכניה דרב אדא בר אהבה גיורא הוה והוה קא מנצי איהו ורב ביבי מר אמר אנא עבידנא סררותא ד)דמתא ומר אמר אנא עבידנא סררותא ד)דמתא אתו לקמיה דרב יוסף אמר להו ו)תנינא [א] ד)שום תשים עליך מלך מקרב אחיך ח)כל משימות שאתה משים לא יהיה אלא מקרב אחיך אמר ליה רב אדא בר אהבה ואפילו אמו מישראל אמר ליה ט)אמו מישראל מקרב אחיך קרינא ביה הלכך רב ביבי דגברא רבא הוא ליעיין במילי דשמיא ומר ליעיין במילי דמתא אמר אביי הלכך מאן דמשרי צורבא מדרבנן באושפיזכניה לאשרי כרב אדא בר אהבה דידע למהפיך ליה בזכותיה רבי זירא מטפל בהו רבה בר אבוה מטפל בהו במערבא אפילו ריש כורי לא מוקמי מינייהו בנהרדעא אפי' ריש גרגותא לא מוקמי מינייהו: רבי יוסי אומר אף מי שהיה וכו': מאי טעמא דייקי ומחתמי: רבי חנינא בן אנטיגנוס וכו': אמר רב יהודה אמר שמואל בחיילות של בית דוד אמר רב יוסף מאי קרא ה)והתיחשם בצבא במלחמה וטעמא מאי אמר רב יהודה אמר רב כדי שתהא זכותן וזכות אבותם מסייעתן והאיכא ו)צלק העמוני מאי לאו דאתי מעמון לא דיתיב בעמון והאיכא ז)אוריה החתי מאי לאו דאתי מחת לא דיתיב בחת והאיכא ח)אתי הגיתי וכי תימא הכי נמי דיתיב בגת והא ס)אמר רב נחמן אתי הגיתי בא ובטלה ועוד ט)אמר רב יהודה אמר רב ארבע מאות ילדים היו לו לדוד וכולם בני יפת תואר היו וכולם מסתפרים קומי ומגדלים בלורית היו וכולם יושבים בקרוניות של זהב והיו מהלכים בראשי גייסות והן הן בעלי אגרופים של בית דוד דאזלי לבעותי עלמא:

מתני'

ס] אין בודקין מן המזבח ולמעלה כו'. ואם תאמר אמאי לא קתני אין בודקין משטרות ולמעלה דהא אמרינן בפ"ב דכתובות (דף כד:) מעלים משטרות ליוחסין וי"ל דאין זה רבותא דהא עדות מעליא הוא וא"ת ניתני נמי אין בודקין מנשיאות כפים ולמעלה ומתרומה ולמעלה כדאמר בפרק ב' דכתובות (שם) מעלין מתרומה ליוחסין ויש לומר דגם זה אינו רבותא כיון דלא שייך אלא בכהנים אבל הא [דתנן] אין בודקין מן המזבח ולמעלה רבותא הוא דמיירי אפילו בעבודות הכשרות בזרים כגון שחיטה או הפשט אע"ג דשחיטה כשרה בנשים ובעבדים ל) היינו דיעבד אבל לכתחילה לא עבדי כי אם כשרים מיוחסין מ): **והקל** מעליך ונשאו אתך. ה"ג רש"י ול"ג במשא העם שהרי גבי שכינה כתיב כן נ) והאי קרא דהכא כתיב ביתרו ולא כתיב ביה במשא העם:

וכ"ת

מוקי לה בלוייה וישראלית. כדקתני מתניתין מוסיפין עליהן עוד אחת: מי לימא פליגא. אמתניתין: מאי מוסיפין עוד אחת. דקתני מתני': זוג אחת. שתי אמהות: זו דברי ר"מ. סתם מתניתין דמצריך בדיקה: כשקרא עליו ערער. א"נ בדיקה אלא אם קראו עליה שני עדים שמן של פסול ולא שמעידים עדות גמורה אלא יציאת קול וכיון דקרא עליה ערער אמאי פליגי רבנן: מאן דמתני הא. משמיה דרב: לא מתני הא. ואמוראי נינהו רב יהודה ורב חמא אליבא דרב: צריך לבדוק אחריה. אפי' לרבנן: ששם היו יושבים ב). בלשכת הגזית [ב] היו יושבים סנהדרין מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ומייחסים את הכהנים והלויים להבדיל פסולים מן העבודה ומן הדוכן: מכל מום. פסול יוחסין ובסנהדרין קאמר או גדולה או קטנה אבל דיינין בעלמא לא כדלקמן: עמך. מיוחסין כמותך: ודלמא משום שכינה. סנהדרין שבאותה שעה הוצרכו להיות מיוחסין משום שכינה על שם ע) נבואה נאספו שם כדכתיב (במדבר יא) ואצלתי מן הרוח וגו' אבל סנהדרין שהן לדון כגון סנהדרי יתרו חותן משה לא: ונשאו אתך. גרסינן ולא גרס במשא העם אלא אסנהדרין דיתרו קאי והקל מעליך ונשאו אתך: ז) שוטרי הרבים. דיינין בעלמא שאין ממנין עשרים ושלש של סנהדרי קטנה: בירושלים. היו מקפידין על כל דייניהם לייחסן: ממשכנין. נוטלי' משכונות על צדקה שפסקו עליו ואינו נותן: ואפי' בערב שבת. שהאדם טרוד ומתוך כך מריבין עמהן ומבזין אותן: כל משימות. מריבוייא דמשמעות דקרא קא יליף משום תשים מקרב אחיך תשים כל משימות ואפי' סנהדרי ח) קטנה: במילי דשמיא. בגבאי ט) צדקה ובקילותה ותלקותה וסדר מתורגמנין ומפטירין: במילי דמתא. אסר נרכי גבור לדברי הרשות י) לטורזינא לכריא פתיא לאגלי גפא: לאשרי. כ) כמו לתור להם מנוחה (במדבר י) ל) אחר בית משרי: מיטפל בהו. מתעסק בהם ל) לכבדם ולהושיבם בשררה: ריש כורי. ממונה על המדות לשון לתך וכור: גרגותא. מ) להשקות בית השלחין פעמים שהם נ) של רבים וממנים שוטר עליו שלא ישקה איש ביומו של חבירו: בחיילות של בית דוד. שהיו באים בחלוקה חדש בחדש וחוזרין תלילה ס) והוא לשון איסטרטיא וכותבין בשמות משפחת פלוני ופלוני בחדש פלוני והיו זהירין לייחסן מכל מום כלמפרש שתסייעם זכות אבותם במלחמה: ותו ליכא ל"ג: צלק העמוני. ברכאי גבורים אשר לדוד נמנה: דאתי מעמון. ונתגייר אלמא לא הקפיד על הגרים: והא אמר רב נחמן. במס' עבודה זרה (דף מד.) בא אתי הגיתי שהיה עובד כוכבים ובטלה לעבודת כוכבים של עטרת מלכם והוא שם שיקוץ עמונים: ילדים. בחורים היו לדוד בחיילותיו ולא היו בניו: בני יפת תואר. נשים שלקחו אנשי ישראל במלחמה כדכתיב (דברים כא) והבאת אל תוך ביתך ומתוך כך היו נוהגים כמשפטי העובדי כוכבים: מספרים קומי ומגדלי בלורית. מאחורי ערפס: לבעותי עלמא. אבל לא היו יורדין בתוך המלחמה עם ישראל:

מתני'

עין משפט נר מצוה

נד א מיי' פי"ט מהל' איסורי ביאה הל' יט טוש"ע אה"ע סי' ג סעיף ג:

נה ב מיי' שם הל' יז טוש"ע אה"ע שם סעיף ב:

נו ג מיי' שם הל' יח טוש"ע אה"ע שם ס"ג:

נז ד מיי' פ"ב מהלכות סנהדרין הל' ו סמג עשין לז:

נח ה מיי' שם הל' א [סמג שם]:

נט ו מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע חו"מ סי' ז סעי' ב:

ס ז מיי' פ"ז מהלכות מתנות עניים הל' י טוש"ע יו"ד סימן רמח סעיף ב:

סא ח ט מיי' פ"א מהל' מלכים הלכה ד סמג עשין קיד קטו:

* * *

תוס' ר"י הזקן

ריש כורא. ממונה על המדות: ריש גרגותא. בור להשקות בית השלחין ופעמים הוא של רבים וממנים שם שוטר שלא ידלה איש ביום של חבירו: בערכי. שהיה כתוב בסדרי הדיינים: ישנה. מעיר ישנה של צפורי: של בית דוד. שהיו באים למחלוקת חדש בחדש וחוזרים חלילה והוא לשון איסטרטיא:

* * *

הגהות הגר"א

[א] גמ' אמר להו תנינא תשים עליך מלך כצ"ל: [ב] רש"י ד"ה ששם היו יושבים בלשכת הגזית כו'. נ"ב שם דנין אבל הבודקין היו אחורי הבית כו' כמ"ש בספרי פ' קרח והיא ברייתא דלקמן:

* * *

הגהות וציונים

א] [בסנהדרין ובהוריות שם איתא **אלא** אר"נ **בר יצחק** וכצ"ל] (גליון): ב] [בב"ב נב: ז"ל הרשב"ם ד"ה בקדושין דבי לוי בתוספתא דמסכת קדושין שסידר לוי כמו שסידרו ר' חייא ור' אושעיא עכ"ל] (גליון): ג] דפו"ס **אם** איתא דאיכא **מילתא**: ד] [בר"ן איתא **שררותא**] ובס"א **[סררותא]** (גליון): ה] בדפו"ס נוסף **מייחסי כהונה ולוייה. משנה היא במסכת מדות ששם היו יושבין** (וכן מובא בתוס' טוך שפי' בקונט'): ו] בדפו"ס וקצת כת"י במקום "על שם" **שלשם**: ז] דיבור זה שייך לעיל ע"א במשנה (גליון): ח] [צ"ל מריבוייא **דמשימות** דקרא קא יליף **שום** תשים מקרב אחיך תשים **דמשמע** כל משימות ואפי' **שררה** קטנה. וכ"ה בר"ן] (גליון): ט] דפו"ס וכת"י **בגבוי**: י] בדפו"ס ובכת"י נוסף **יניח בביתו**: כ] יש להוסיף **מתרגמינן** (באה"מ, וכ"ה בקצת כת"י): ל] בדפו"ס ובכת"י נוסף **בגרים**: מ] בדפו"ס ובכת"י נוסף **בור** (וכ"ה בתוס' ר"י הזקן): נ] דפו"ס וכת"י **ופעמים שהוא**: ס] [שייך לעיל ע"א במשנה] (גליון):

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל דף עב:], ב) [מדות פ"ה מ"ד ע"ש] תוספתא חגיגה פ"ב ה"ד וסנהדרין פ"ז ה"א, ג) יבמות דף קא., סנהדרין לו:, ד) הוריות ד: ע"ש, ה) סנהדרין לו: [נדה מט:], ו) ב"ב ח:, ז) יבמות מה: קב:, ח) ע"ז מד., ט) סנהדרין כא. ע"ש וד' מט. ע"ש, י) [עי' ב"ב דף ח.], כ) כתובות דף סב., ל) זבחים לא:, מ) [ועי' תוספות כתובות כד: ד"ה קא אמר], נ) במדבר יא יז.

* * *

תורה אור השלם

א) כֻּלָּךְ יָפָה רַעְיָתִי וּמוּם אֵין בָּךְ: [שיר השירים ד, ז]

ב) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה אֶסְפָה לִּי שִׁבְעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשֹׁטְרָיו וְלָקַחְתָּ אֹתָם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְהִתְיַצְּבוּ שָׁם עִמָּךְ: [במדבר יא, טז]

ג) וְשָׁפְטוּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת וְהָיָה כָּל הַדָּבָר הַגָּדֹל יָבִיאוּ אֵלֶיךָ וְכָל הַדָּבָר הַקָּטֹן יִשְׁפְּטוּ הֵם וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ: [שמות יח, כב]

ד) שׂוֹם תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ מִקֶּרֶב אַחֶיךָ תָּשִׂים עָלֶיךָ מֶלֶךְ לֹא תוּכַל לָתֵת עָלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אָחִיךָ הוּא: [דברים יז, טו]

ה) כָּל אֵלֶּה בְנֵי אָשֵׁר רָאשֵׁי בֵית הָאָבוֹת בְּרוּרִים גִּבּוֹרֵי חֲיָלִים רָאשֵׁי הַנְּשִׂיאִים וְהִתְיַחְשָׂם בַּצָּבָא בַּמִּלְחָמָה מִסְפָּרָם אֲנָשִׁים עֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אָלֶף: [דברי הימים א' ז, מ]

ו) צֶלֶק הָעַמֹּנִי נַחְרַי הַבְּאֵרֹתִי נֹשֵׂא כְּלֵי יוֹאָב בֶּן צְרֻיָה: [שמואל ב' כג, לז]

ז) אוּרִיָּה הַחִתִּי כֹּל שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה: [שמואל ב' כג, לט]

ח) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל אִתַּי הַגִּתִּי לָמָּה תֵלֵךְ גַּם אַתָּה אִתָּנוּ שׁוּב וְשֵׁב עִם הַמֶּלֶךְ כִּי נָכְרִי אַתָּה וְגַם גֹּלֶה אַתָּה לִמְקוֹמֶךָ: [שמואל ב' טו, יט]

* * *

ליקוטי רש"י

כך מנוקין מכל מום. יליף מהאי קרא כולך יפה רעיתי דאיירי בסנהדרין [יבמות קא.]. מכל מום. פגם משפחה. ודלמא משום שכינה. הנך דבימי משה הוא דבעינן מיוחסין שיהו ראוי שתשרה שכינה עליהן דכתיב ואצלתי מן הרוח [סנהדרין לו:]. לגופיה הוא דאתא כלומר שיהו עומדין עמך ולא יכנסו לפני ולפנים במקום שכינה דסלקא דעתא אמינא והואיל דכתב אספה לי ליכנסו במקום שכינה קמ"ל [ל"א] עמך משום שכינה כלומ' ברור לדיקים שאני רוצה להשרות שכינה עליהם [הוריות ד:]. ונשאו אתך. בסנהדראות שהילק לו יתרו לשפוט את העם דאין כאן משום שכינה דכתיב (שמות יח) והקל מעליך ונשאו אתך ולא מן ונשאו אתך במשא העם (במדבר יא) יליף דההוא בשבעים זקנים שהלכו עמו לאהל מועד כתיב ומשום שכינה [סנהדרין שם]. נפקא להו בדומין לך מונשאו אתך דסנהדראות קטנות שנאמר ביתרו וילפא גדולה מקטנה. בדומים לך. מיוחסין ומנוקין ממום [שם יז.]. לאתויי ממזר. דכשר לדיני ממונות ופסול לדיני נפשות כדכתיב כולך יפה רעיתי [נדה מט:]. בקידושי דבי לוי. בתוספתא דמס' קדושין שסידר לוי כמו שסידרו ר' חייא ור' אושעיא [רשב"ם ב"ב נב:]. ואפילו בע"ש שיש פתחון פה לבעה"ב לומר טרוד אני [ב"ב ח:]. שום תשים עליך מלך וכו'. שימות הרבה כתובים כאן כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך [יבמות קב.]. במילי דמתא. לטורזינא, שומר כלי זיין של בני העיר ויושב בבית אצל השער. לכריא פתיא. חפירת בור לשתות מים ועל שם הכלי המונח שם בבור תמיד לשתות בו עוברי דרכים קורהו פתיא. לאגלי גפא. לשערי חומות העיר להציב בהן דלתות. אגלי. דלתות כמו טרוקי גלי (ברכות דף כח.). גפא. סתימה כמו מלא אחר הגפה באלו מציאות (בבא מציעא דף כה:) [בבא בתרא ח.]. אתי הגיתי. עובד כוכבים היה. בא ובטלה. בבני עמון קאי ועבודת כוכבים שלהם מלכם שמה על שם מלוכה ובא איתי ובטלה והדר וישאם דוד. ילדים. בחורים. בני יפת תואר. נשי עובדי כוכבים שהיו לוקחים בשביה והתיקן הכתוב כדכתיב (דברים כב) וראית בשביה וגו'. ומגדלים בלורית. כמשפטי העובדי כוכבים כדי שייראו בעלי אימה ויפחדו מהן [סנהדרין מט.].

מלך. ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר תמחה את זכר עמלק. ולבנות בית הבחירה שנאמר לשכנו תדרשו ובאת שמה: **ב** מינוי מלך קודם למלחמת עמלק. שנאמר אותי שלח ה' למשחך למלך עתה לך והכיתה את עמלק. והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית. שנאמר ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנכי יושב בבית ארזים וגו'. מאחר שהקמת מלך מצוה למה לא רצה הקב"ה כששאלו מלך משמואל. לפי ששאלו בתרעומת. ולא שאלו לקיים המצוה אלא מפני שקצו בשמואל הנביא. שנאמר כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו וגו': **ג** אין מעמידין מלך בתחילה אלא על פי בית דין של שבעים זקנים ועל פי נביא. כיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו. וכשאול ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו: **ד** אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל. שנאמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא. ולא למלכות [א]בלבד אלא לכל שררות שבישראל. לא שר צבא לא שר חמשים או שר עשרה. אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות. ואין צריך לומר דיין או נשיא שלא יהא אלא מישראל. שנאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך: **ה** אין מעמידין אשה במלכות שנאמר עליך מלך ולא מלכה. וכן כל משימות שבישראל אין ממנים בהם אלא איש: **ו** ואין מעמידין מלך ולא כהן גדול. לא קצב. ולא ספר. ולא בלן*. ולא בורסי. לא מפני שהן פסולין אלא הואיל ואומנותן נקלה העם מזלזלין בהן לעולם

*בדפוס וויניציאה ולא גרדי.

קודם כשהוא אומר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק הוי אומר להעמיד להם מלך תחלה ואין כסא אלא מלך וכו'. ורבינו מצא כתוב מבואר יותר והביאו לראיה:

ב מאחר שהקמת מלך וכו'. שם תניא ר' אליעזר אומר זקנים שבדור כהוגן שאלו שנאמר תנה לנו מלך לשפטנו אבל עמי הארץ שבהם קלקלו שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים וכו' ורבינו תפס לו ראיה הצודקת שהיא מפי הקב"ה ואיתא בסיפרי:

ג אין מעמידין מלך וכו'. בספרי בפרק שופטים ופ"ק דכריתות ויש תימה למה לא מנה זו בכלל הדברים שאינם נעשים אלא בב"ד של ע"א בפ"ק דסנהדרין. וי"ל דלא קתני התם אלא הדברים הנעשין ע"פ ב"ד הגדול שלא ע"פ נביא אבל מינוי מלך בתחלה צריך גם נביא:

ד אין מעמידין מלך מקהל גרים וכו'. מבואר בכתוב ובספרי פרשת שופטים ובפרק החובל: ולא למלכות בלבד וכו'. בפרק החולץ ובספרי שום תשים עליך מלך זו מ"ע לא תוכל לתת עליך איש נכרי זו מצות ל"ת מכאן אמרו אין ממנים פרנס על הצבור אשר לא אחיך הוא ובגמרא דרשינן לה משום תשים עליך כל משימות שאתה משים לא יהיו אלא מקרב אחיך ואע"ג דתניא בתוספתא אין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה והטעם שנאמר מקרב אחיך ממובחר שבאחיך והכי משמע נמי פרק החובל מ"מ סמך רבינו על סוגית פרק החולץ דאמרינן אם אמו מישראל כשר ומקרב אחיך דריש ליה בספרי מקרב ולא מחוצה לארץ אחיך ולא אחרים והכי משמע נמי מעובדא דאגריפס שאמרו לו כל ישראל אחינו אתה ולא היו כל ישראל מחניפין אותו:

ה אין מעמידין אשה וכו'. בספרי מלך ולא מלכה אשר יבחר ה' אלהיך בו ע"פ נביא. וא"ת הא כתיב ודבורה אשה נביאה היא שופטה את ישראל, לא קשיא שהיתה מלמדת להם המשפטים א"נ ע"פ הדבור היה:

ו אין מעמידין מלך ולא כ"ג וכו'. פ"ק דכריתות:

כשמעמידין

קמא דמייתי בגמרא והיה בהניח לכם וכו': **ב מאחר** שהקמת מלך מצוה למה לא רצה וכו':

ג אין מעמידין מלך בתחלה אלא וכו':

ד אין מעמידין מלך מקהל גרים וכו'. ביבמות פרק החולץ (דף מ"ה:) רבא אכשריה לרב מרי בר רחל ומנייה בפורסי דבבל כלומר גבאים ממונים על ישראל ואע"ג דאמר מר שום תשים עליך מלך כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך כיון דאמו מישראל מקרב אחיך קרינן ביה ובפרק י' יוחסין (דף ע"ו:) אמר רב יוסף תנינא שום תשים עליך מלך מקרב אחיך כל משימות שאתה משים לא יהיו אלא מקרב אחיך א"ל רב אדא בר אהבה ואפילו אמו מישראל וכו' מקרב אחיך קרינן ביה וכו' במערבא אפילו ריש כורי כלומר ממונה על המדות לשון לתך וכור לא מוקמי מינייהו כלומר מגרים שאין אמם מישראל בנהרדעא אפילו ריש גרגותא לא מוקמי מינייהו כלומר להשקות בית השלחין ופעמים שהם של רבים וממנים שוטר עליו שלא ישקה איש ביומו של חבירו וכתבו התוספות בפרק אלו נאמרים דאיתא בירושלמי דפ' י' יוחסין שום תשים עליך מלך אין לי אלא מלך מנין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה וסופרי דיינין מכין ברצועות ת"ל מקרב אחיך תשים עליך כל שתשימהו עליך לא יהא אלא מן הברורים שבאחיך ומשמע לי דלרבותא נקט אמו ומכ"ש אם היה אביו מישראל אע"פ שאין אמו מישראל כשר וכן כתבו התוספות בפרק מצות חליצה ובהכי ניחא לי היאך מלך רחבעם דלא הוה אמו מישראל דהא בן נעמה העמונית הוה:

ה אין מעמידין אשה וכו'. בסיפרי:

ו אין מעמידין מלך וכו'. בסוף קידושין (דף פ"ב.) ת"ר כל שעסקו עם הנשים סורו רע הצורפין והסריקין והנקורות והרוכלים והגרדין והספרים והכובסים והגרע והבלן והבורסקי אין מעמידין מהם לא מלך ולא כ"ג מ"ט לא משום דפסילי אלא משום דזיל אומנותייהו. וסובר רבינו דהא דכל שעסקו עם הנשים לא שייך אלא עד הגרדיים ומספרים ואילך איירי לענין שאין מעמידין מלך ולא כ"ג ובמקום כובסין גרים קצבים ולא גרים גרע ומשמע ליה נמי שכיון שלא נתנו קצבה ביום אחד שיעשה במלאכה מאלו נפסל וצ"ל דה"מ כשעשה כן דרך אומנות אבל אם עשה דרך שחוק כדרך הבחורים שמספרים זה את זה אין בכך כלום והיינו דקאמר משום דזיל אומנתייהו אלמא מתורת אומנות נגעו בה:

כשמעמידין

לחם משנה

פרק א א שנאמר לשכנו תדרשו וכו'. קשה דבהלכות בית הבחירה פ"א כתב רבינו מצות עשה לעשות בית לה' כו' שנאמר ועשו לי מקדש וכאן הביא קרא אחרינא דלשכנו תדרשו. וי"ל דהנהו קראי חד אתא למקדש שבמדבר וחד אתא למשכן שילה וכדכתב רש"י ז"ל בפרשת ראה לשכנו תדרשו זה משכן שילה ואיכא קרא אחרינא בפרשה ההיא דהיינו והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו שמה תביאו וגו' וכתב שם רש"י ז"ל דאיירי ההוא קרא בבית עולמים ורבינו לא הביא קרא דוהיה המקום וגו' אע"ג דההוא קרא איירי בבית עולמים משום דהנהו קראי דמדבר ושילה כתיבי בלשון אזהרה של מצות עשה דקרא ועשו לי מקדש משמע אזהרה וכן האי קרא דלשכנו תדרשו משמע דה"ק תדרשו ותעשו משכן ואח"כ תביאו שמה דאל"כ מאי תדרשו היה לו לומר לשכנו תביאו אלא ודאי דלהכי אתא קרא ולכך הביא רבינו אלו השני פסוקים שמורים שהיא מצוה גמורה וכי היכי דבשילה ובמדבר היא מצוה ודאי דבבית הבחירה היא מצוה ולא תם רבינו להביא שני המקראות במקום אחד אלא חד הביא בהל' מלכים וחד בהל' בית הבחירה אבל הסמ"ג הביא מקרא דוהיה המקום אשר יבחר וגו' משום דההוא קרא איירי בבית הבחירה אבל ועשו לי מקדש איירי במשכן שבמדבר וכמ"ש שם הרב"י וטעם רבינו נראה בעיני כדכתיבנא ולפי מ"ש הרב מהר"ר אליה מזרחי ז"ל בפרשת ראה בפירושו על פירוש רש"י ז"ל דהאי קרא דלשכנו תדרשו לעיל מיניה איירי בבית הבחירה והוי כאילו כתוב ולשכנו אתי שפיר טפי הך ראיה דמייתי רבינו כאן דאיירי קרא בבית עולמים ובשילה והוי לשון אזהרה מלשון תדרשנו כאמור:

ב מנוי המלך קודם למלחמת וכו'. זאת הראיה שכתב כאן רבינו להקדים מנוי המלך למלחמת עמלק אע"פ שלא הביאו בגמרא נראה שהיא פשוטה יותר ממ"ש בגמרא סנהדרין (דף כ':) כי יד על כס יה שאין כסא אלא מלכות דזו דרשה בעלמא היא אבל מה שהביא רבינו הוא פשוט יותר ואולי מצאה בשום מקום ואע"פ שלא הוזכרה בגמרא דידן כבר נודע דרכו של רבינו דבראיות פסוקים דבר שאינו נוגע לענין הדין לא קפיד אגמרא דידן אלא הוא מביא הראיה היותר פשוטה מאיזה מקום שימצא אותה מגמרת ירושלמי או ספרי או איזה מקום שיהיה והראיה שהביא מדוד גבי הכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית היא יותר פשוטה מראיה דמייתי גמרא מקרא קמא דוהיה בהניח גו' והיה המקום אשר יבחר וגו' דאין כתוב שם שיבנו בית הבחירה אחרי כן ולא שהקרבנות יקריבו אחרי כן שם אבל אפשר שבית הבחירה יבנו אותו קודם הכרתת זרעו של עמלק אבל הראיה של דוד היא יותר פשוטה דכתיב שם ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח כו' ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה אנכי יושב בבית ארזים וגו' ולכך הביא רבינו ראיה זאת והניח הראיה הראשונה אע"פ שהיא תורה מפני שאינה פשוטה כל כך. וכתבתי כל זה לתרץ קושיית הרב"י שהקשה כאן והניחם בצ"ע:

ג אין מעמידין מלך בתחלה וכו'. בפרק ה' מהלכות סנהדרין כתב שם רבינו אין מעמידין מלך אלא על פי בית דין של ע"א וכתב שם הרב כ"מ ונשאר לנו לדעת מנין שאין מעמידין מלך אלא בבית דין הגדול. ואני אומר שזה פשוט הוא בתוספתא בפ"ג דסנהדרין אמרו שם אין מעמידין לא מלך ולא כ"ג אלא בב"ד של שבעים ואחד ודין של כהן גדול אע"פ שהיה ראוי שיזכירו רבינו שם מפני ששם הזכיר כל הדברים שצריך בית דין של ע"א מ"מ י"ל שסמך על מה שכתבו בפ"ד מהלכות כלי מקדש אע"פ שאין זה מספיק דהרי הזכיר שם דברים אחרים שכבר כתבם כל אחד במקומו כמו זקן ממרא שהזכירו בהלכות ממרים וכן אחרים אך קשה מאי דכתב שיהיה המלך על פי נביא מנין לו דבתוספתא לא אמרו אלא ב"ד של שבעים ואחד לבד ועוד לדומיא

דכהן

הגהות מיימוניות

ד [א] אבל בס"ה כתב בר"א בשאר שררות אבל במלכות תניא בתוספתא אין מעמידין מלך אלא מן המשיאין לכהונה והטעם שנאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך ממובחר שבאחיך ולכך נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה שהחניפו לאגריפס ואמרו לו אחינו אתה במס' סוטה וזה מה שאומרים בפ"ק דב"ב בענין דהורדוס מאן דריש מקרב אחיך תשים עליך מלך חכמים שהרגם מפני שדורשים ממובחרים שבאחיך עכ"ל ע"כ:

בספרי

מגדל עוז

ג **אין** מעמידין מלך וכו' עד שמואל הרמתי ובית דינו. בספרי פרשת שופטים ופ"ק דכריתות (דף ה') ופ"ק דסנהדרין (דף ב'): ד **אין** מעמידין מלך מקהל גרים כו' עד אשר לא אחיך הוא. בנזיקין פ' החובל (דף פ"ח) ובספרי פרשת שופטים: **ולא** למלכות בלבד עד מקרב אחיך. פרק החולץ (דף מ"ה) ולשון ספרי זו מצות לא תעשה: ה **אין** מעמידין אשה וכו' עד אלא איש. בספרי פ' שופטים: ו ז ואין מעמידין מלך כו' עד על ראשו וישקהו. פ"ק דכריתות (דף ה'):

ומאחר

04/07/2018אוצר החכמה

סימן א

בסתירת דברי התו' שבת כ"ה לדבריהם פסחים ל"ב ובדין המלך אי בעינן שיהיו אביו ואמו מישראל

תשובה, שלומים אלף, על מעט קלף, להתורני האלוף, המופלא ומופלג חכם וסופר, דומה לעופר, כבוד שמו מוהר"ר יהודה ליב ראשוויץ יצ"ו.

מכתבו קבלתי אתמול בלילה ובתוכו מידכר דכיר תרי מלתא דתמיהי ליה טובא. ראשית דברי התוס' במס' שבת דף כ"ה דסתרי לדבריהם בפסחים דף ל"ב. שנית על דברי התוס' במס' סוטה דלמינוי מלך צריך שיהיה ממולע מקרב אחיו מאב ואם. ועל זה תמה על מלכות רחבעם בן שלמה שהיתה אמו גיורת. ואני תמה על מה הגדיל הפליאה בדברים שכבר זכרום הראשונים וקדמונים אחזו שער. ראשית סתירת דברי התוס' במס' שבת ובפסחים הנ"ל כבר נזכר במשנה למלך פ"ו מהלכות מ"ע הלכה ז' בד"ה שוב ראיתי וכו' וז"ל שם, ועיין במ"ש התוס' במס' שבת עלה כ"ה בד"ה תתן לו וז"ל, וי"ל דא"כ לא לכתוב אלא תתן דאין נתינה פחות משוה פרוטה, דמשמע דס"ל דאיכא שעורא בנתינה לכהן וזה סותר מה שכתבנו בשמם שהקשו עלה דהך חטה אחת פוטרת כל הכרי מקרא דכתב תתן וצ"ע. הרי הקושיא אמורה ונשארה בצ"ע. ושנית מה שתמה על מלכות רחבעם, הלא נזכר בכסף משנה פ"א מהל' מלכים דין ד' במה שכתב רבינו הגדול שאין מעמידין מלך אא"כ אמו מישראל, וכתב הכ"מ וכ"ש אביו ישראל אע"פ שאין אמו מישראל. וכן כתבו התוס' בפ' מצות חליצה ובהכי ניחא לי היאך מלך רחבעם ללאו אמו מישראל עכ"ל הכ"מ. (א) ממילא משמעות דבריו דלמאן דס"ל דלא מהני אביו קשה עליו ממלכות רחבעם. ואם רצונו להקשות על דברי התוס' וזה לא נזכר בפירוש בכ"מ ולא הביא דברי התוס' ולכן גם הוא וחידש להפליא על דברי התוס', אף בזה יטול מה שחידש וכבר נזכרה קושיא זו בכנסת הגדולה חושן משפט סי' ז' בהגהותיו לבית יוסף והאריך מאד בזה.

אמנם להוציא חלק אי אפשר ובפרט שדברי הכנסת הגדולה לא נהירין לי דאמו כותית לא מקרי אפילו אביו מישראל דבנך הבא מן הכותית אינו קרוי בנך אלא בנה וכל דברי הכנה"ג שם דחוקים, אמנם נראה לענ"ד שלא הזהיר קרא אלא שום תשים עליך מלך מקרב אחיך שתחלת שימת המלך ראשית מנוים לא יהיה אלא מקרב אחיך וזה במלך ראשון אבל במלך בן מלך המלכות ירושה וא"צ שימה חדשה והא ראיה שאין מושחין מלך בן מלך ואף דלענין למנות לו שנה אין מונין אפילו למלך בן מלך עד שעה שמולך וכמבואר בריש מס' ר"ה היינו שקודם שמלך אין שייך למנות שנה אבל מ"מ לא שייך בו שום תשים וא"צ שימה חדשה וכיון שמלך אביו שוב ממנין בנו אפילו אין אמו מישראל וזה קמה מלכות של רחבעם בלי פקפוק. משא"כ באגריפס אף שהוא מזרע המלוכה מזרע הורדוס מ"מ הוא וכל אבותיו כולם נאמנו בפסול דהורדוס עבד היה וא"כ עכשיו אגריפס היה הראשון שהיתה אמו מישראל והרי כקם מלך חדש בזה צריך שום תשים שיהיה ממולע מישראל. וחוץ לכל אלה אני תמה על מרן הכ"מ אנה מצא שאמו של רחבעם גיורת היתה ודלמא הא דנקראת נעמה עמונית מזרע עמון באה ואולי אמה או זקנתה היתה עמונית ואעפ"כ שפיר אמרו שרחבעם ישב בחיקו של דוד ואמר דוד עלי ועליך וכו' שאלמלא דרש עמוני ולא עמונית הרי עמונית ומואבית איסורן איסור עולם והיה גם רחבעם מפסולי הקהל. ואי משום שכתבו התוס' במס' נזיר בדף כ"ג ע"ב סוף עמוד ב' ד"ה ד' דורות בישראל שכתבו ואילו נעירה לא הות בישראל על רחבעם בן שלמה שבא מנעמה העמונית עכ"ל, וא"כ משמע שנעמה עצמה לא היתה עדיין

הערות הגאונים

סימן א (א) נ"ב וכ"ה בחדושי הרמב"ן ז"ל בפ' החולץ וזה לשונו ופירשו בתוס' אביו ואמו לאו דוקא אלא אביו מישראל דהכל הולך אחר הזכר ואני אומר רחבעם ואבשלום יוכיחו שאף למלכות כשרין וכו' עכ"ל הרמב"ן ז"ל שם והיינו להדיא כד' הכ"מ ומש"כ רבינו הנו"ב שהוא תמה על מרן הכ"מ אנה מצא שאמו של רחבעם גיורת היתה ודלמא הא דנקראת נעמה העמונית מזרע עמון באה ואולי אמה או זקנתה היתה עמונית וכו' אני תמה על תמיהתו ולא ידענא דמאי תירץ בזה דנראה דכל שאין אמו מישראל עד רחל ולאה פסול אפי' נמצא אם אחת שאינה בת ישראל ותדע דלענין כהונה קיי"ל (בקדושין ע"ז) דגר [בימים הקדמונים] שנשא גיורת בתו ובת בתו ואפילו עד עשרה דורות פסולה לכהונה והא דישראל שנשא גיורת בתו כשרה לכהונה היינו משום דהתם ילפינן מקרא דיחזקאל דאפי' במקצת זרע משיראל סגי אבל הכא דבעינן אמו מישראל דווקא וודאי בעינן שכל הדורות שלפניו יהי' הכל אמו מישראל והן אמת מש"כ רבינו דזקנתה היתה עמונית י"ל דר"ל דאביה של נעמה היה בן עמונית ולקח ישראל לאשה והוליד ממנה נעמה אבל מש"כ דאמה היתה עמונית וודאי תמוה. ועוד מה יענה מאבשלום דאמו מעכה היתה יפת תואר בת תלמי מלך גשור (שמואל ב', ג') ואעפ"כ רצו למנותו למלך. וצ"ע ועי' בתוס' יו"ט בפ"א דאבות משנה י' מש"כ שם בשם רבו מהר"ל מפראג בספרו דרך חיים על אבות שנראה ג"כ כמו שכתבתי בעז"ה ע"ש. (חשק שלמה)

בישראל ואי ס״ד שבת גיורת היתה בת עמונית ואביה מישראל היה א״כ נעמה עצמה כבר הות בישראל, יש לומר דנקבה לא חשיבא למיחשב דור בישראל דלא שייך דורות בנקבה שאין בנה קרוי דור אחריה ואין משפחת אם קרויה משפחה, כל זה נראה לענ״ד בדברי התוס׳ (ב).

ואמנם ראשון נראה לי עיקר שמלך בן מלך אין צריך שימה שהמלכות ירושה. ובזה שלום, דברי הד״ש.

אוצר החכמה

סימן ב

אם הנבררים יכולים לברור השלישי בלי דעת הבע״ד

בח״מ בסי׳ י״ג בש״ך ס״ק א׳ עיין ב״ח שדקדק מלשון הטור דאם נתרצו בפשרה זבל״א וזבל״א אין הנבררים יכולין לברור השלישי בלא דעת הבע״ד וכו׳. והנה בב״ח מבואר הטעם משום דפשרה לא בעי שלשה וסגי בשנים או ביחיד לכך אינם יכולים לברור שלישי בלא דעתם דלא נתרצו רק על אלו שני מבוררים בלבד.

ולפ״ז גם בד״מ דוקא בזבל״א הוא דאינם צריכין דעת הבע״ד לברור השלישי אבל בזבל״ב וזבל״ב אינם יכולים לברור החמישי בלי רצון הבע״ד כיון שכבר יש להם די צרכן לדין יכולין הבע״ד לומר לא קבלנו אתכם כי אם לדעתכם. ולפ״ז מה דפסק בסעיף ו׳ בהג״ה ויכולים לשאול הדין למי שירצו ואינם צריכין דעת הבע״ד בזה. ופירש הסמ״ע בס״ק י״ט שלמדו מהגהת אשר״י דין זה מדין הנ״ל בר״ם זה דהמבוררין בוררין להם השלישי הטוב בעיניהם ואינם צריכין דעת הבע״ד ע״ש בסמ״ע, ולפ״ז בזבל״ב שכבר כתבתי שצריכין דעת הבע״ד כיון שכבר הם יותר משלשה א״כ גם אינם יכולים לשאול למי שירצו בלי רצון הבע״ד. ודבר זה סותר למה שכתב לקמן בסימן י״ח סעיף א׳ אבל אלו המבוררים יכולין לשאול לאחרים ויפסקו על פיהם מה שירצו, והרי שם איירי שנבררו ד׳ או ה׳. ואף בלי דברי הנ״ל מ״מ דברי הגה״ה הנ״ל סותרים לדברי הסמ״ע שהרי שם בהגה״ה מבואר להדיא שאם הם שקולים אין אומרים יבואו אחרים ויכריעו שהרי הקהל לא לקחו רק אלו המבוררים אבל אלו המבוררים יכולים לשאול לאחרים וכו׳. הרי מבואר אף שאין בידם לקחת להם מכריע מ״מ השאלה חפשי להם לשאול למי שירצו, והוא נגד דברי הסמ״ע.

ובגוף הדין שחדשתי שגם בדין אם הוא בזבל״ב אינם יכולין לברור החמישי בלי רצון הבע״ד לפי סברת הב״ח, הדרנא בי דלא דמי דאף שיש להם די צרכם לדין מ״מ כיון ששקולים הם ואין ב״ד שקול כבר ידעו הבע״ד לפי סברת הב״ח שיצטרכו להכריע ואדעתא דהכי נבררו מהם וא״כ יכולים לברור חמישי בלי רצון הבע״ד ואין הבע״ד יכולים לומר לא בררנו אתכם כי אם לדעתכם שהרי ידעו שאין ב״ד שקול, אבל בפשרה שבררו כל אחד בורר אחד שפיר יכולין לומר לא נתרצינו כי אם לדעתכם שאין לומר הלא ידעו שיצטרכו למכריע, זה אינו דבפשרה לא שייך הכרעה שאין הולכין בפשרה אחר הרוב כמבואר בסי׳ י״ב סעיף י״ח.

ולפ״ז אדרבה נראה לפע״ד לאידך גיסא שאפי׳ בפשרה אם הוא בזבל״ב וזבל״ב והתנו בהדיא שילכו אחר הרוב אזי יכולים לברור חמישי בלי רצון הבע״ד לפי שהתנו שילכו אחר הרוב הלא ידעו שאין ב״ד שקול שיצטרכו למכריע ושוב הפשרה היא כדין. והדבר צריך תלמוד עדיין בזבל״ב בדין וכן בפשרה היכא שהתנו שילכו אחר הרוב אם יכולים לברר חמישי בלי רצון הבע״ד.

סימן ג

שנים שבירדו שלישי ונודע שהוא קרוב לבע״ד

תשובה לווירונא. להרב מו״ה מנחם נאוואַרי נר״ו.

אשר שאל מעכ״ת על דבר שנים שנתעצמו בדין ובררו להם ברורים בזבל״א וזבל״א ושאם ירצו לפסוק ביניהם דין תורה הרשות בידם ואם ירצו לעשות פשרה כפי שיראו הרשות בידם אפילו ליטול מזה וליתן לזה ושאם לא יוכלו אלו השני נבררים להשוות דעתם ויהיה מחלוקת בדין או בפשר שהרשות בידם לברר שליש המכריע את מי שירצו יהיה מי שיהיה ועל זה נעשה שטר בירורים בק״ם ות״כ וכן היה שאלו לא השוו דעתם יחד ובררו להם שליש ואחר ג״ד נתברר שהשליש הוא קרוב קורבה הפסול ע״פ דין לאחד מבעלי דינים. ורוצה זה שיצא חייב לסתור הדין שעל פסול לא נתרצו ולא היה כוונתו על הקרוב ופסול ולא על זה היה הק״ם

הערות הגאונים

(ב) מ״ש על הכ״מ, עיין ברמב״ן בחדושיו יבמות דף מ״ה כתב כהכ״מ, ועיין ברש״י יבמות דף ס״ד ד״ה רות, ומ״ש בזה המחבר עיין ר״ה דף ב׳ ע״ב ברש״י ד״ה ומלך ומהרש״א שם. ולפמ״ש המחבר א״ש ביותר דא״צ שימה כלל ודוק.

(מהגרי״ש נאטהנזאז)

י"ט של גליות ואמרו בעושי מלאכה בפורים ולישמתי' מר ובמקומות יש להם ס"מ והוא למי שעובר על מצוה של דבריהם שהן כעין תורה. והם כל הגזירות שנזרו בהם מדבריהם שמכין אותו עד שיקבל אותם עליו או עד שת"נ. כמו שמפורש בתוספתא דסנהדרין. כללו של דבר שדו"ם חלוקים הם בכל דיניהם מד"ת להקל בקצתן ולהחמיר בקצתן אבל הדבר הברור המנוקה מכל שיבוש הוא שאין הלאו הזה דלא תסור אלא במשז"ל בפי' התורה כגון הדברים הנדרשים (בינ"מ) בג"ש או בבנין אב ושאר הי"ג מדות שהתנ"ב או במשמעות לשון הכ' עצמו וכן במה שקבלו הל"מ ועי"ז יאמרו ד"ל שיש עשה ול"ת בדבר. ואם בענין זה נחלק א' הראוי להוראה במה שיש על זדונו כרת ובשגגתו חטאת על ב"ד הגדול שנעשה בזה זקן ממרא במה שדנין ד"נ וזהו אז"ל אפי' יאמרו לך על שמאל שהוא ימין כלומר שכך הוא המצוה לנו מאדון התורה ית' שנאמין אל הגדולים במה שיאמרו ולא יאמר בעל המחלוקת האיך אתיר לעצמי ואני יודע (בעצמי) בודאי שהם טועים שאפי' יהיה כן הוא מצוה להאמין להם וכמ"ש למעלה בראש המצוה וכענין שנהג ר"ג עם ר' יהושע ביה"כ שחל להיות בחשבונו כמו שמוזכר במס' ר"ה. ויש בענין זה תנאי א' כפי משז"ל במס' הוריות באם היה בזמן הסנהדרין איש חכם וראוי להוראה או שהוא מכלל הסנהדרין והורו ב"ד הגדול בדבר שלא כדעתו שאינו ראוי להתיר עצמו באותו דבר האסור לדעתו עד שישא ויתן עמהם על הדבר ואחר שיסכימו כולם או רובם בביטול הדעת ההוא וישבשו עליו סברתו ויעשו הסכמה שהוא טועה אז הוא רשאי לנהוג לעצמו היתר במה שהיה דעתו לאיסור וגם מצוה היא ע"ז לקבל דעתם עכ"פ. אבל התקנות והגזירות שעשו חכמים למשמרת התורה וכגדר שלה אין להם בלאו זה אלא סמך בעלמא ואין בהם דין הממרא כלל. ויתר פרטי המצוה מבוארים בסוף סנהדרין (ה' ממרים פ"א) ונוהגת מצוה זו לענין זקן ממרא בזה"ב. ולענין החיוב עלינו לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורינו נוהגת בכ"מ ובכ"ז בזו"נ. ועובר ע"ז ופורץ גדר בדבר א' מכל מה שלמדונו רבותינו בפי' התורה כגון בא' מינ"מ או בדבר שהוא אסור מהל"מ וכענין שכתבנו בסמוך עבר על לאו זה מלבד שבטל עשה שבו אבל אין לוקין על לאו זה לפי שניתן לאזהרת מיתת ב"ד בזקן ממרא וכמ"ש :

מצוה תצ"ז למנות עלינו מלך מישראל

(א) שנצטוינו למנות עלינו מלך מישראל כדי שיקבצנו כולם וינהיגנו בחפצו ועז"נ שום תשים עליך מלך וגו' ובספרי שום תשים מ"ע. משרשי המצוה כתבתי בכסף תלוה בלאו דנשיא ושם הארכתי בתועלת הנמצא לעם בהיות עלי' איש א' לראש ולקצין כי לא יתקיים ישוב העם בשלום בלתי זה והנה תראה בספרי הנבואה בא בקללה להיות אנשים רבים לראש במקום א'. מדיני המצוה משז"ל שאין מעמידין מלך בישראל בתחלה אלא ע"פ ב"ד של ע' זקנים וע"פ נביא כיהושע שמינהו משה רבינו וב"ד וכשאול ודוד שמינה אותם שמואל הרמתי וב"ד. ומ"ש שאין מעמידין אשה למלכות שנא' מלך ולא מלכה. וכשמעמידין המלך היו מושחין אותו בשמן המשחה ומאחר שנתמנה זכה במלכות לו ולבניו כמ"ש למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל. הניח בן קטן משמרין לו המלוכה עד שיגדל כמו שעשה יהוידע ליואש וכל הקודם בנחלה קודם לירושת המלוכה והבן הגדול קודם לקטן ממנו ולא המלכות בלבד אלא כל השררות שהן במעשה או בשם כבוד מן השמות הנכבדים וכל המנויים שבישראל בירושה הם לו לאדם שזוכה בה בנו אחריו ובן בנו ובן בן בנו עד לעולם והוא שיהא ממלא מקום אבותיו בי"ש אבל כל שאין בו י"ש אע"פ שחכמתו מרובה אצ"ל שאין ממנין אותו במינוי מן המנויין שבישראל אלא שראוי לשנאותם ולהרחיקם ועליהם אמר דוד שנאתי כל פועלי און. ומשאז"ל שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך כלומר שנירא אותו ונאמין לדבריו בכל דבר שלא יצוה כנגד התורה ונכבדהו בתכלית הכבוד הראוי לבו"ז וכל מי שיעבור מצות מלך שהוקם ע"פ התורה או מורד בשום ענין הרשות ביד המלך להרגו ואין עליו צד עון בכך עד שאז"ל שאורי' החתי נתחייב בנפשו כשאמר בפני דוד המלך ואדוני יואב שלא הי' לו להזכיר שם אדנות לשום אדם

רגל מ"מ עיקר ד"ו כדי שכל ישראל ישמעו וביום שאחר שבועות ג"כ כ"י יש כמו בתוה"מ דהם ימי תשלומין ח"פ. וזקן ממרא אפי' הוא אומר כך קבלתי מרבותי והם אומרים כך נראה בעינינו חייב אם המרה על דבריהם ודוקא במזיד אפי' בלא התראה ובשוגג גמר א"נ חטאת וגם א"נ כרת בלא עדים. ולענין כל יחיד שעובר עשה זו ול"ת זו לענין תשובה אפשר חמור יותר כיון דלאו שאינו לאמב"ד והבאתי כ"פ. ותו דאם נחלק דרך משל לענין קידושין דהם אמרו דהוי קידושין והוא הורה דלא הוי קידושין ועשה כהוראתו ובא עלי' והיא ארוסה ודינו בסקילה בודאי אם בלא התראה דא"א משום ארוסה רק משום ממרא דא"צ התראה ומיתתו בחנק אך אם התרו בו משום ארוסה ג"כ בודאי סוקלין אותו אף דנתחייב חנק ג"כ משום ממרא מ"מ מי שנתחייב שתי מיתות נידון בחמורה וסקילה חמורה כידוע. אך א"י אם ממתינין את דינו וממיתינו עד הרגל דהא לא שייך וכל ישראל ישמעו וגו' דהא יראו שסוקלין אותו וזקן ממרא דינו בחנק א"כ יסברו שעל עבירה אחרת היא א"כ למה ימתינו את דינו בחנק ועי' בגמ' דפ"ח ע"ב מעיקרא וכו' מסית מא"ל וכו' ובאתי רק לעורר:

מצוה תצ"ז (א) **שנצטוינו** למנות עלינו מלך וכו' ועי"ז נאמר שום תשים עליך מלך וגו' וזה מבואר בר"מ פ"א וב' מהלכות מלכים והנה מינוי המלך א"צ לכתוב כי כבר זכה דוד בכתר מלכות והמלך המשיח המקוה בב"א יהיה מזרעו ומה דהוי הוי רק הדינים הנהוגים לע"ל ג"כ נכתוב. ועי' לעיל בפרשת תצא במצוה של שמן המשחה שכתבתי אם יהיה המלך המשיח צריך משיחה כיון שנתבטל בעוה"ז כמה שנים למלכות או אפשר מ"מ דינו כמלך בן מלך וא"צ משיחה ע"ש. והמלך מוריש ממשלתו ליורשיו אם יש לו בנים הם יורשים ואם אין לו בנים חוזר לאחים ולמעלה כמו כל הירושות וזה נ"מ לע"ל ג"כ כי בימי מלך המשיח עולם כמנהגו נוהג כדכתיב תחת אבותיך וגו' ועיין בר"מ פ"ד כאן דמלך המשיח נוטל חלק מי"ג הוא ובניו וכו' מבואר דיהיה דורות והש"י יאריך ימי הטובה. ואם יש לו בנים הרבה הבן הגדול קודם לקטן והוא יורש המלוכה וכן בכל התמנות בישראל הדין כן שהיורשים כנ"ל יורשים ממשלתו. ודוקא שהיורשים יראי שמים וממלאים מקום אבותם ביראה אע"פ שאינו בחכמה אבל אם אין בו י"ש אין ממנין אותו וכו' וה"ה שאינו יורש וחוזרת הירושה כמו שאין לו בנים דחוזרת לאחים ולמעלה עד יעקב אבינו וכאן עד דוד המלך ע"ה דהוא זכה בכתר מלכות. ומבואר בר"מ ובהרב המחבר דאין מעמידין אשה במלכות שנא' מלך ולא מלכה וכו' ואפשר לומר דוקא בתחלת המינוי אבל בירושה אם הניח בת אפשר דאף הבת יורשת המלוכה כמ"ש הגאון בעל נו"ב במה"ק בחלק ח"מ סי' א' לענין קהל גרים דאף אם אמו גיורת מ"מ כיון דנפקא לן משום תשים וגו' מקרב אחיך והיינו תחלת השימה אבל אם הוא בירושה שפיר דמי דלא הוי שימה ובזה ייושב על רחבעם שבא מנעמה העמונית ובס"ד יבואר לקמן ה"נ שום וגו' מלך ולא מלכה אבל בירושה אפשר מלכה גם כן ונ"ע. ואפשר כיון דילפינן ירושה דכתיב הוא ובניו וגו' בניו ולא בנותיו ואינם יורשים כלל המיטי שלו רק זכרים ונראה דב"ב הזכרים הם ג"כ יורשים אע"פ דבא מכח בת ע' ביבמות ונ"ע. והנה אם היה בן דבירושה אף מלכה ש"ד א"כ כיון דקי"ל מי שיש לו בן מ"מ אפי' ממזר הרי הוא. כבנו לכ"ד א"כ יורש המלוכה גם כן אף שבתוספתא והגהת מיימוני מביאו מבואר דאין ממנין אלא מן המשואין לכהונה דכתיב שום וגו' מקרב וגו' ממובחר וגו' נ"כ לענין התחלה אבל בירושה ש"ד כיון דיורש מה"ת ועיין ביבמות פ' כילד בסוגיא דמי שיש לו בן וכו' בתוס' שם ואף דלא יהיה דבר זה לע"ל כי כולם יהיו זרע אמת אין בהם חופי מ"מ על זה הוי דרוש וקבל שכר כיון דהדינים נהגים לדורות ולהגדיל תורה ויאדיר. יש לספק אם המלך יש לו רשות למנות מלך אחד מבניו קטן לפני הגדול אפשר כמו בירושה דקיי"ל כריב"ב דיכול להנחיל יורש בין יורשיו ה"נ. או אפשר שם עכ"פ הוי יורש אבל כאן בן הקטן אינו יורש כלל במקום גדול או מ"מ כיון דהא יורש בכל נכסיו והו"ל יורש ויכול להנחיל כרצונו ומדוד המלך ע"ה ששלמה ירש המלוכה אע"פ שהי' בנים גדולים ממנו ובלא"ה היה צדיק גדול כמבואר בברכות שם היה על פי דיבור כמבואר בקרא ונ"ע. ואם הניח יורש קטן משמרין לו המלוכה עד שיגדל כמו שעשה יהוידע ליואש וכו' וצריך שתהא אימתו עליו וכבוד גדול נוהגין במלך אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו וכו' ולא באחד מכלי תשמישו וכשהוא מת כולם נשרפים לפניו ועי' בכ"מ דסוסו אינו נשרף אלא עוקרין שלא יהיה ראוי לרכיבה. וכן לא ישתמש בעבדיו ושפחותיו אלא מלך אחר לפיכך אבישג היתה מותרת לשלמה ואסורה לאדוני' וכו' ומבואר בסנהדרין דף כ"ב דמלך משתמש בשרביטו של מלך אחר ע"כ אבישג וכו' ולכאורה למה שורפין כלי תשמישו במיתתו הרי ראוי למלך אחר ואפשר משום כבוד מלכות יותר טוב שנשרפין אך אנשים עבדים וכו' מותרים למלך אחר כן משמעות לשון הרמב"ם. ואשתו של מלך הן אלמנותו וגרושתו אסורים אפילו למלך אחר ולאו דוקא נשואה ה"ה ארוסה דלא נזכר חילוק ואם מת בלא בנים אין מיבמין את אשתו כי אין נושאין אלמנותו וכן אין חולצין לה הר"מ כ' כיון דאין מיבמין כך אין חולצין ורש"י פירש דגנאי למלך שתהי' אלמנתו חולצת מנעל אלא תשב בזיקתה וכן המלך אינו מייבם אשת אחיו ורש"י פירש דגנאי להקים שם אחיו ואינו חולץ דצריכה לרקוק וגנאי היא ובכ"ז אפי' המלך מוחל ע"כ נ"מ דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ואפי' במקום מצוה כדברים הנ"ל וראינו דאפי' לאחר מיתת המלך צריכים אנחנו לנהוג בו כבוד כמו בחיים יז"פ. ונראה דאם אחיו ייבם את אשתו אפשר דצריך לגרשה אע"ג דעבד איסורא מ"מ לא נפקע האיסור להבא. אך אם המלך עבר וחלץ א"א בודאי מותרת לזר דהחליצה מועלת ואם עבר וייבם אפשר נ"כ דאין צריך לגרשה דאפשר הגנאי בהקמת שם היינו הביאה ראשונה דהיא המצוה אבל אח"ז אין כאן מצוה ככל יבם הרוצה לגרש אחר ב"ר מגרש א"כ טוב א"צ לגרשה דזה לא הוי גנאי וכבר יצא ידי הקמת שם ונ"ע. וראיתי בספר פר"ד בדרך המלך דרוש י"ב שמביא ירושלמי דנשי הדיוט אסורים למלך ואין חילוק דכלי וכו' א"כ אף דעבר המלך וייבם צריך לגרשה והטעם שאין מיבם דהרמב"ם ורש"י נתנו טעמים היינו בזמן האירוסין לא שייך כלי וכו' וכן מבואר שם בספר הנ"ל וע"ש דתמה דהר"מ אינו מביא ד"ז דכלי וכו' אסור למלך. ואסור לראותו ערום וכו' ע' בר"מ עוד דיני כיבוד ויראה וכ"ז דאנו מחויבים בכבודו ומוראו היינו שלא במקום מצוה אבל לוה לבטל אפילו מצוה קלה ומכ"ש לעבור עבירה אין שומעין לו ע' בר"מ פ"ג כאן. וכן אם עוסק במצוה א"צ לבטל המצוה משום מצות המלך. וכל האמור בפ' מלך יותר ע' ברמב"ם פ"ד. וכשכובש מלכים אוצרות מלכים למלך ושאר הביזה נוטל מחצה בראש

ידליקהו ושכר ירדפהו ואינו מתפלל בעשרה ועבר על חדר"ג ושינה שמו לישא אשה על אשתו, וכל מן דין ובר מן דין פסול הוא ואם עלה יורידוהו מהתמניותו ואין דן דינו למזור עד שילך למרחקים במקום שאין מכירין ולא ישתמש בשמוש החזנות כלל וישוב בתשובה שלימה לשם שמים ימים ושנים ושב ורפא לו:

הנלע"ד כתבתי לכבוד ה' ותורתו דין אמת לאמתו. הכ"ד:

משה"ק סופר

אוצר החכמה

תשובה יב

שיל"ת, פיזינג עש"ק ב' מנחם ק"פ לפ"ק.
שלום וכ"ט לידידי הרב המאה"ג המופלג ומפורסם כגן הדסים ערוגות הבשמים כקש"ת מו"ה **צבי אביגדור** נ"י אב"ד ור"מ דק"ק מונקאטש יע"א, וחד דעימי' האי מרבנן תלמידי המופלא החרוץ בעל פיפיות כש"ת מו"ה **יוסף זלמן** נ"י:

יקרתם שלחו לי לכאן מפ"ב במקום שאני משעשע פה לשאוב אויר טוב, וקוצר תוכן מבוקשם היות בגליל פלוני הרב מופלא פלוני רוצה לישב על כסא הרבנות להיותו ממלא מקום אבותיו הרב הגאון זצ"ל שהיה רב בגליל והבן ראוי לאותו איצטלא, ואמנם נגיד אחד מנגדו לבלתי הושיבו על כסא אבותיו ובא הדבר בפלילים, ופר"מ היותם סמוכים לאותו הגליל יצאו בנשק לישע הבן הרב הנ"ל להחזיקו בירושת אבותיו, וכפי מכתב פר"מ יצאה הפקודה משרי הגליל שהדבר תלוי בדעתי אם אסכים שעפ"י דתה"ק הבן יורש כסא אביו אזי כה יהיה וכה יקום, ורמזו לי פר"מ כי הדין פשוט בש"ס כתובות וברמב"ם דהדין עם הבן הרב הנ"ל:

והנה מהראוי שלא להשיב כלל עד שאדע דברי שכנגדו החלוק מאיזה טעם וריב לא אדע איך אחקרהו ואולי אם אשמע טענת זה שכנגדו יהי' הדין עמו, ובשגם לא נשאלתי אפילו מבעלי דברים עצמם היינו אנשי הגליל העומדים על ימין הרב כי פר"מ שהם מגליל אחר ומיחזי כמתעברים על ריב לא להם, ובשגם אם יצאה הפקודה מהשרים דרכם לשלוח פקודתם לשרי גליל שלנו שישאלו את פי וכיון שלא באה הפקודה כנ"ל היה ראוי להשיב ידי אחור, אך מ"מ לא אמנע טוב זה תורה לברר הדין על נכון בעזה"י כדי שלא להשיב פני כבודם ריקם:

הנה הרמב"ם פ"א ממלכים [ה"ז] שפתיו ברור מללו שהמלכים וכל מינויי ישראל המה בירושה מאבות לבניהם אחריהם, והוא מש"ס ערוך כתובות ק"ג ע"ב ויליף ליה מקרא ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור, ולכאורה צ"ע קצת מש"ס ריש ר"ה [ב' ע"ב] דאמרינן גבי מלכי ישראל מניסן מנינן לא צריכא דאימנו עליה מאדר ומלך בן מלך הוא וכו' יע"ש, משמע מהא דאפילו מלך בן מלך בעי מנין ואפילו מנין לא מהני לי' עד דקם בניסן, ואי ס"ד מלכות הוה בירושה וא"כ מכי מת אביו ירית לי' מלכותא ממילא ככל ירושה דממילא, וי"ל דלאו ירושה ממש כמלכי או"ה שהארץ להם ומורישים לבניהם יהי' חכם או טפש, ובמלכי ישראל אינו כן שהנחלה אינו שלו רק הכסא יגדיל, ואי ממלא מקום אבותיו וראוי לכך אז יורש אפילו איכא אחריני דעדיפא מיני' אבל אי אינו ממלא מקום אבותיו יבואו אחרים וישמשו תחתיו, ויעיין הגהת מיימוני פ"א ממלכים שם, ועי"כ בעי מינוי למלך בן מלך והקמתו על כסא ממלכתו ומשו"ה אמרינן בש"ס ר"ה הנ"ל דלא מנינן לי' מאדר מיד דבעי בדיקה אי ראוי והגון למלכות או לא, ומ"מ אי ממלא מקום אבותיו לא הוה כפנים חדשות ממש אלא כירושה:

ובזה כתבתי בגליון ש"ס שלי בסוטה מ"א ע"ב בתוס' ד"ה אותו, במה שנתקשה הרב בס' באר שבע ובמעיין חכמה איך הומלך רחבעם בן שלמה ולא היתה אמו מישראל שהיתה נעמה העמונית ואפילו נתגיירה בצדק מ"מ הא בעי' ממובחר שבאחיך. והיה נלע"ד דוקא תחלת השימה נצטוינו שיהי' ממובחר שבאחיך והיינו שום תשים עליך מלך מקרב אחיך, ועי"ד משל אנחנו שמנו עלינו דוד מלך ישראל ממובחר שבאחינו ואין בו דופי ושוב זכה הוא וכל בניו אחריו עד סוף הדורות ובלבד שימלאו מקום אבותיהם, ושוב אע"ג שאותו הבן אינו ממובחר שבאחיך שאין אמו מישראל לא מצינו שהוזהר הוא שלא לשמש בכתר מלכות אך עלינו האזהרה שלא נשימהו עלינו והרי לא שמנוהו כי ירושה היא לו משימה הראשונה והבן זה:

ובספ"ק דמגלה [י"ג ע"ב] אמרינן כשפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו אחריו עד סוף כל הדורות שנאמר ויושיבם לנצח ויגבהו, ואם מגביה

יג יט אין מבטלין תינוקות אפי' לבנין בית המקדש:

יד כ אין קורין לתינוקות בשבת מתחלה מה (ו) שלא למדו משום טורח שבת אבל (ז) מה שקראו פעם אחת שונים אותו להם בשבת:

טו [כג] כא כ"ה תינוקות מספיק להם מלמד אחד י היו יותר על כ"ה עד מ' מושיבין אחר (ס) לסייעו בלימודם:

הגה [כד] ואפי' שכרו הקהל מלמד לכל תינוקות שהם הוא מושיב אחר לסייע בעדו והם יתנו לו שכרו (ב"י ס' לא יחפור) [כה] וי"א דאם אין בעיר כ"ה תינוקות יא אין בני העיר חייבים לשכור להם מלמד (הגהות מיי' פ"ב דת"ת ותוס' ור' ירוחם) [כו] וי"א (ח) דאפי' (ה) בפחות מזה חייבים (שם בב"י) היו יותר מארבעים מעמידים שנים:

טז כב מוליכים הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק במה דברים אמורים כשהיו שניהם בעיר אחת ואין נהר מפסיק ביניהם אבל מעיר לעיר או מצד הנהר לצדו באותה העיר אין מוליכים אותו אלא אם כן היה גשר בנין בריא שאינו ראוי ליפול מהרה:

יז [כז] כג מלמד תינוקות שמניח התינוקות ויוצא [כח] או שעושה מלאכה אחרת עמהם [כט] או שמתרשל בתלמודו הרי זה בכלל ארור עושה מלאכת ה' רמיה לפיכך אין להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרוא ולדקדק:

הגה [ל] ואין למלמד לנעור בלילה יותר מדאי שלא יהיה עצל ביום ללמוד וכן (ט) לא יתענה או לעצור במאכל ובמשתה או לאכול ולשתות יותר מדאי כי כל אלו הדברים גורמים שלא יוכל ללמד היטב [לא] וכל המשנה ידו על התחתונה ומסלקין ליה (מרדכי פ' האומנין מהירושלמי) ושאר דיני מלמד עיין בח"מ סי' של"ד של"ה:

יח [לב] כד אם יש כאן מלמד שמלמד לתינוקות ובא אחר טוב ממנו (י) מסלקין הראשון מפני השני:

יט כה אם יש כאן שני מלמדים האחד קורא הרבה ואין מדקדק עמהם להבינם על נכון ואחד אינו קורא כל כך אלא שמדקדק עמהם להבינם לוקחין אותו (ו) שמדקדק יותר:

כ יב [לג] כו מי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני שאמותיהם מביאות בניהם כז ואין המלמד צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו:

כא כח לא תלמד (י) אשה תינוקות מפני אביהם (ז) שמביאים בניהם:

כב כט אחד מבני החצר או מבני מבוי שביקש ליעשות מלמד תינוקות יג אין שכניו יכולים למחות בידו, וכן מלמד תינוקות שבא חבירו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו כדי שיבואו לו תינוקות אחרים או כדי שיבואו התינוקות שאצל זה לזה אין יכולים למחות בידו שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

הגה [לד] רב היושב בעיר ולומד לרבים יד יכול חכם (יח) אחר לבא וללמוד ג"כ שם טו [לה] אפילו (יא) מקפח קצת (יב) פרנסת הראשון כגון שהקהל קבלו הראשון עליהם לרב ונוטל פרס מהם על זה אפי' הכי יכול השני לבא לדור שם ולהחזיק רבנות בכל דבר כמו הראשון אם הוא גדול וראוי לכך (מהרי"ו סי' קנ"א ומהרא"י בפסקיו סי' קנ"א ע"ש המשו' הגדולים) טז אבל אם בא חכם אכסנאי לעיר אין לו לקפח שכר הרב הדר שם לעשות חופות וקידושין וליטול השכר הבא מהם הואיל והוא פרס הרב הדר שם אבל מותר (יב) לעשות החופה ולתת השכר לרב הקבוע וכן מותר לו לדון בין שני בעלי דינין שבאים לפניו לדון דדלמא הרב שבעיר אין ממונה להם [לו] אבל אין לו להורות איסור והיתר או לדרוש לנהוג שררה במקום המרא דאתריה (מהרי"ק שורש קס"ט ומהר"ד בתשובה כ"ב) [לז] מי שהוחזק לרב בעיר אפי' החזיק בעצמו בלא שררה אין להורידו מגדולתו אפ"ה שבא לשם אחר גדול ממנו (ריב"ש סימן רע"א) [לח] אפילו בנו ובן בנו לעולם קודמים לאחרים כל זמן שממלאים מקום אבותיהם ביראה והם חכמים קצת (רמב"ם פ"א מהלכות מלכים) ובמקום

שפתי כהן

והרמב"ם כתב דגם בינ"ע מבטלין וכן כתב בית יוסף בשמו ומביאו בדרישה: **י** היו יותר על כ"ה כו'. והרא"ש והטור פירשו דעד ארבעים אין צריך אחר לסייעו וממ' עד נ' צריך אחר לסייעו וכ' רבינו ירוחם כ"ב ח"א ונראה שהולכין בזה אחר המלמד ואחר הנערים ואם הם לומדים מעט או הרבה והכל לפי הענין: **יא** אין בני העיר חייבים כו'. כלומר אין כופין זה את זה לשכור מלמד: **יב** מי שאין לו כו'. עיין בח"מ ס"ס כ"ב: **יג** אין שכניו יכולים כו'. עיין בח"מ סימן קנ"ו ס"ג: **יד** יכול חכם אחר כו'. אפילו חכם הראשון זקן ממנו כן משמע בפסקי מהרא"י וכן כתב בד"מ: **טו** אפי' מקפח קצת. כגון בשכר חופות וקידושין וכ"כ בפסקי מהרא"י שם וז"ל ואי משום דיש קפוח פרנסה בדבר מחמת הפרס שהפול לכיס המנהיגים מגיפין ומילה והשבעת נשים ושכר ברכת אירוסין ונשואין וכה"ג כמה פלפולי על קבול פרס זה אנו בושים ובטורח למצוא היתר לרובן והיאך נחזיק אותו כולי האי להשיבו פרנסה ומחיה לבלתי ישיג אחר בהם עכ"ל ומשמע דפרס שהוא בהיתר ברור אין לו לקפח הפרס הואיל וה"ש הרב מקפח קצת פרנסה ע' מיהו כל זה מדינא אבל מצד המנהג אפשר שיש למחות בזה: **טז** אבל אם בא כו'. כלומר

דוקא

טורי זהב

(ה) בפחות מזה חייבים. דהא דאמרו בגמ' בכ"ה התינוקות היינו לענין שמלמד הזה אין צריך להושיב אחר לסייעו: (ו) שמדקדק יותר. דשבשתא כיון דעל על ולא יפסוק ממנו: (ז) שמביאים בניהם. ברמב"ם היה הטעם בזה ומתייחדי'

עמהם

ביאור הגר"א

[כג] כ"ה כו'. מפרש הרמב"ם דמ"ש כ"ה כו' דעד כ"ה סגי במלמד אחד ועד ארבעים סגי בריש דוכנא ועד חמשין סגי בתרי ויותר צריך שלשה וכן פי' נ"י בשם ה"ר יונה. אבל הרא"ש כתב דעד ארבעים סגי במלמד אחד ויותר עד חמשים סגי בריש דוכנא וחמשים צריך שנים: [כד] ואפי' כו'. ר"ש ומסייעין כו': [כה] וי"א כו'. תוס' שם ד"ה סך כו' וכשיטתם פי' הרא"ש ת"ל רמ"ש כ"ה היינו מכאן ואילך עד ס': [כו] וי"א כו'. נ"י וכשיטתו דמ"ש כ"ה היינו עד כ"ה כנ"ל: [כז] מלמד כו'. ב"ב ח' ב' דרב כו': [כח] או שעושה כו'. כמ"ש בתוספתא הביאה הרי"ף ורא"ש בפ"ה דב"מ והמושיב כו' ועבח"מ סי' קע"ה ס"י וכ"ש במלאכת שמים ועמ"ש לקמן: [כט] או שמתרשל כו'. בב"ב כ"א ועתוס' שם ד"ה פורת כו': [ל] ואין למלמד כו'. תוספתא דב"מ הביאה הרי"ף והרא"ש פ"ז דב"מ בפועל ועבח"מ סי' של"ה ס"ה וכן בירושלמי פ"ז דדמאי תני לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום לא יעשה בתוך שלו בלילה וישכיר עצמו ביום לא ירעיב עצמו ולא יסגף עצמו מפני שהוא ממעט במלאכתו של בעה"ב ר' יוחנן אזל לחד אתר אשכח ספרא איינס אמר ליה מהו כן אמרו ליה צייס א"ל אסור לך ומה אם מלאכתו של ב"ו אסור מלאכתו של הקב"ה לא כ"ש: [לא] וכל המשנה כו'. ב"ב שם ב' וב"מ ק"ט: [לב] אם יש כאן כו'. שם א' הר"ד דבתראה הוא. רי"ף ורא"ש: [לג] מי שאין כו' ואין כו'. שם"ש בא"ה ס"ס כ"ב: [לד] רב כו'. כנ"ל בש"ע: [לה] אפי' מקפח כו'. ש"ך: [לו] אבל אין להורות כו'. כמ"ש (עירובין ל"ד ב' חולין נ"ג ב') אתריה דשמואל הוה ולא רצה רב להורות שם וכן כמה שבחי: [לז] מי שהוחזק כו'. כמ"ש בירושלמי סוף הוריות אילין דבר פזי ודר' הושעיא הוו שאלין ושאלין בשלמא דנשיאה בכל יום והוו אילין דר' הושעיא עלין קדמוי נפקין קדמוי אילין עללין דבר פזי ואתדהנון לנשיאה אתון בעון מיעל קדמוי אתון ושאלין לר' אמי א"ל ר' אמי והקמות את המשכן כמשפטו וכי יש משפט לעצים אלא קרש שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון בדרום ינתן בדרום ואמרו (ב"מ פ"ד פ"ס) ג' שוחטים כו' בני בתירה כו' אלמא עיוות גדול יחשב להם ובכתובות פ"ב בירושלמי אמר רבי הבל הייתי עושה ודין מה שעשו בני בתירה לזקני: [לח] אפי' בנו כו'. כמ"ש בספרי פ' שופטים

פתחי תשובה

קנ"ט סעיף כ' דנהגו להתחיל ללמוד הל"מ היינו מסכת חדשה: (ו) שלא למדו. הרמב"ם קלת דל"ש שלא יהגה להם דבר ישן מה שלמדו כבר דהא איתא ביומא דף ל"ט שגמר במשיקי קשה מפיסה [*מיהו יש לחלק]: (ז) מה שקראו. עיין בריב"ש סי' ק"פ: (ח) דאפילו בפחות. עיין בתשובת אמונת שמואל סימן כ"ז שהסכים כסברת הרמ"א וכתב דנ"ל השיעור כ"ה תינוקות לא היה שייך רק בדורות הראשונים מש"כ בדורות הללו שנתמעטו הלבבות וא"א למלמד אחד בכך כ"ס והלואי שיוכל ללמד בכן עשרה וכ"ש י"ב שהיה נוהג בדורותינו כ"כ בזמן התלמוד ולכן הורה ביישוב אחד שהיה בן שמנה כ"ב ויש להם כשבאר או י"ב נערים ואינם רוצים לשכור להם מלמד דיכולים לכוף וה"ו ע"ש: (ט) לא יתענה. עיין בש"ת בה"ת סימן פקע"ה שכתב בשם בר"י דלף למי שמחמיר בת"ח אתה שיתענה כמ"ש הארי"ז"ל ומהרי"ט ח"א סימן ח' פ"מ אין להחמיר במלמדי תינוקות דתעניה קונה וגם גוזל את הרבים ע"ש: (י) מסלקין הראשון. כתב בספר בני חיי נראה לדקדק מכאן שאף שכבר היה מלמד כשבא אחר שלומד טוב ממנו מסלקין הראשון אבל גבי א' קורא הרבה כו' בסעיף שלאח"ז דכתב שלוקחין למי שמדקדק יותר משמע דאם כבר לקחהו לא מסלקין יתיה ע"ש. ועיין היטב בתשובת רדב"ז החדשות סימן רס"ה: (יא) מקפח קצת פרנסת הראשון.

[עכה"ש ועיין בתשובת ח"ס סימן ר"ל דהאידנא אין הדברים אמורים אלא בימיהם שלא קיבלו הרב כפועל אלא כל א"א סמכת בני עירו כו' אבל בזה"ז שמקבלים רב ועושין דירתו וכו' לכאן וקוצבים שכירתו כפועל וכחוק הקהלה היא שכרו מעועם ונסין וכדומה א"כ הוא הוי נוטל פרס שלא כדין ככל אותי סקבלות שאלו אין שכבילו פרנסה הרב על אלו הימודים ואין נושם כאן על נטילת פרס זה אם יטלנו כדרך כבוד וככר זכה זה הרב ככל רווחי דעבידא דלאתי בגבולו ואסור לשום אדם לקפח פרנסתו בזה והרי זה כגוזל ממש ע"ש באורך]: (יב) לעשות החופה ולתת. עיין בתשובת נו"ב תניינא חלק אה"ע סימן פ"ג שכתב דבדבר שנהגו הרבנים שלעול כעצמם ומגד המנהג אין אחר יכול לסדר אף שיתנו השכר לרב הקבוע וכל זה אם הרב היה שם אבל כיון שהמתינו עד לא הסמוך ולא בא אין להקפיד על כבוד הרב בזה במקום שהוא עשה שלא כהוגן שלא בא בזמנו וגם לא שלח אחר במקומו והרב שרוצה לעשות החופה

באר היטב

בפחות וכן נהגו עכשיו: (ס) לסייעו. הרא"ש והטור פירשו דעד מ' א"צ אחר לסייע וממ' עד נ' צריך אחר לסייע וכ' צריך ב' תלמידים ונראה שהולכין בזה אחר המלמד ואחר הנערים ואם הם לומדים מעט או הרבה והכל לפי הענין ש"ך: (י) אשה. כתב הט"ז והטעם דלא מהני כאן יש לה בעל בעיר דאין דרך הנשים בכך לילך לבעליהן לתבוע להשמים כמו דאמרינן גבי איש הלכך צריך דוקא שבעלה ידור עמה באותו בית עכ"ל: (יא) אחר. אפי' חכם הראשון זקן ממנו. כ"מ בפסקי מהרא"י: (יב) פרנסת. כגון בשכר חופות וקידושין וכן כתב בפסקי מהרא"י וז"ל ואי משום דיש קפוח פרנסה בדבר מחמת הפרס מגפין ומילה והשבעת נשים ושכר ברכת אירוסין ונשואין וכה"ג על קבלת פרס זה אנו בושים ובטורח למצוא היתר לרובן והיאך נחזיק אותו כולי האי להשיבו פרנסה ומחיה לבלתי ישיג אחר בהם ע"כ

באר הגולה

כב"ם ולא כב"י מוגה דין יט ונלפענ"ד נראה מברייתא אמרו עליו על ר"ע וכו' פסחים דף ק"ט ע"א ע"ש דמשמע שר"ע הומיר בזה ושאר חכמים שהו כן בכל ערב יו"ט וע"פ וכתב הב"י ומדבריו נראה שכיון נ"כ מבטלין והגהות אלפסי ש יש כן כדברי הרמב"ם ונלפע"ד שלא היה גירסת הב"י והטור כן: יט מימרא דר"ל משום ר' יהודה נשיאה שבת דף קי"ט ע"ב בבן בריתא נדרים דף ל"ז ע"א וכפי' הר"ן שם: כא מימרא דרבא ב"ב דכ"א ע"ב וכפי' הרמב"ם שם בפ"ב ומה דאיתא שם ואי איכא ארבעין וכו' היינו אפילו לא איכא מ' סגי בריש דוכנא וכו' ובן מאי דאמר ואי איכא חמשין מותבינן תרי היינו לומר עד חמשין סגי להו בתרי הכן פי' הב"י פרק לא יחפור בשם הר"י ז"ל: כב מימרא דרבא שם: כג רמב"ם שם בפ"ב מהא דשקל יואב ספסירא למקטל לרבו מלמד דאקריי' לתלמידיו תמחה את זכר עמלק (בקמ"ץ) דכתיב ארור עושה מלאכת ה' רמיה שם ע"ב: כד כרב דימי דקנאת סופרים תרבה חכמה שם ע"א: כה נ"י כרב דימי דשבשתא כיון דעל על שם: כו משנה קידושין דפ"ב ע"א: כז רמב"ם בפרק כ"ב מהלכות איסורי ביאה וכדבי אליעזר שם וכדמפרש שם בגמרא וכירושלמי משום דאמבהא לי כגמלא אליבים: כח שם במשנה: כט משנה ב"ב דף כ' ע"ב כדמפרש שם בגמ' ריש דף כ"א: ל מימרא דרב יוסף שם ע"ב:

נקודות הכסף

נדקה אלא אפילו טוב ולפע"ג דהרב בהג"ה כתב שם וי"א אם הוא תמיד זנין אותן בכל ענין משום נדקה והרים שם בש"ע כך משמע בטור ליתא דהמעיין בטור שם יראה נוסף רק בד"מ כתב כן בשם הר"ן וגם המעיין בהר"ן יראה שאין חולק על הרמב"ם בזה רק בגשתמש חולק עליו אבל בהלך כתב בהדיא לומר דבתמיד זנין אותן כו' אבל הרמב"ם כתב כו' משמע דס"ל בהא כרמב"ם ע"ש ואף לפי דעת הרב נראה דוקא כשא"א להודיעו אבל כשאפשר להודיעו אין נותנין נדקה שלא בפניו עד דמודעינן ליה ולפי מ"ש אם א"א להודיעו אין מגבין ואם אפשר להודיעו מודעינן ליה ומגבין אחר שהודיעו וכן עיקר וזו"ק:

גליון מהרש"א

(ש"ע סעי' י"ג) אין מבטלין התינוקות אפי' לבנין בהמ"ק עיין סימן רמ"ט סעיף י"ז: (סעיף ט"ו בהג"ה) וי"א דאפילו בפחות מזה חייבים. בת' אמונת שמואל קיידנובר סימן כ"ז פסק דהאידנא דנתמעטו הלבבות ואי אפשר למלמד אחד ללמד כ"ה ודאי גם בעשרה או י"ב כופין א"נ: (סעיף כ"ב בהג"ה) רב היושב בעיר. ע' כנה"ג סי' רמ"ב ס' י"ד: (שם) אבל מותר לעשות החופה. אבל נהגו שלא לסדר קדושין בלתי רשות רב העיר ת' נ"ב מ"ת חלק אה"ע ס פ"ג ועי' ש"ך כאן סס"ק ט"ז ות' מהרי"ו וז"ל דיש תקנה קדומה שלא לסדר גם בלי רשות חכם ע"ש סימן קכ"ח: (שם) אבל אין לו להורות איסור והיתר. עי' ת' מהרי"ש

נחלת צבי

מקרא נדרש לפני פניו. ואיתא בהם דתניא כוותיה מיכן לאמי דאמר שם דבשבלא פליגי אין ראיה וע' בתוס' ב"מ דף נ"ב כנ"ל איתמר פסיקה נכנעים: וכשהייתי בק"ק ווראלדנא עי' לי בזה ככוד ידידי ש"ב הרב הגדול המפורסם מהר"ר סגניל ז"ל והן כגאון מו"ה ז"ל לפמ"ש התוספות חולין דף ק"י דלכהי כופין על הצדקה אף דהוי מ"ע בנדה כיון דאיכא נמי לאו דלא תקפוץ ולא תאמץ א"כ ה"ה אף דקרא דולמדתם הוי מ"ע בנדה כמו ושננתם לבניך וכופין מחמת אותן פסוקים. ואמי השבתי בזה חוזר גמרי"י הנ"ל דמסורת דכופין מחמת עשה דולמדתם ולא משום עשה דאחריה ועוד דע"כ דוקא היכא דאיכא לאו לבד העשה שאינו בנדה אז י"ל כן אבל בעשה דאחריה לא דהכא כה דאין כופין על חולין דף ק"י ובלכוש בשי' ל"מ משום כיון דבכל מצות לא פי' ע"כ בא לומר שלא לכופו דהא לא יקיימנה וזו עכשו. וה"ל לפי"ד התוס' דבאיכא לאו לבד העשה שמ"ע לכפה אי בון בעשה מ"ע בנדה כיון דגם הכא היו כופין. אף ע"ג יש לומר דהא כגמ"ע היו כופין ומכין עד שתצא נפשו ולא כלאו כדאיתא בכתובות דף י' ועי' שמ"ג מ"ת בכתובות כוללם א"כ י"ל דלכהי לא שלא נכוף מחמת העשה הינו עד שתצא נפשו אלא כמו אותו קצת מחמת הלאו וה"כ דוקא היכא דאיכא לאו לבד העשה י"ל כן אבל לו היכא עשה דאחריה ליכא למימר הכי שנכוף מחמת עשה לא הוי כתב עשה מ"ע בנדה דמה לי אם נכוף מחמת עשה זו או מחמת אלה ודאי דדעת תורה שלא נכוף אותו כלל: תרוייהו שזה כוונת התוס' בחולין שם במה שכתבו והרי נדקה דכתיב פתוח כוס כו' ובאמת ממעיין בפסוק יראה דעשה דפתוח תפתח אין מ"ע בנדה אלא עשה דנתון תתן שהוא כתוב ב' פסוקים אחר פתוח תפתח. ואפי' אם נאמר דעאי קאי גם על פתוח תפתח מ"ע בודאי מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו כ"ש הכא דלא קאי על פתוח תפתח הנאמר הרבה קודם ומ"כ מה הקשו תוס' עשה דהבא אכספי' לל"ג כי אמי דלמא רבה ס"ל כמ"ד דמקרא לא קאי אלפני פניו ופתוח תפתח ונתון אכספי' משום עשה דפתוח תפתח ולפמ"ש ניחא דלאתי דעשה שוב גם עשה דפתוח תפתח דיינו כמתן שכרה בצדה דעל"כ דעם תורה שלא נכוף כלל וכנ"ל: ובנימין קכ"ב וי"ל תירץ בזה לפי מה דאיתא בחולין ס"פ שהש"ס אין לך כל מצוה שמ"ס תלויה בה דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכיון דלמען ירבו על השוכ"ז קאי ע' ברכות דף ח' ע"ב ודות ולא מקרי מ"ע שמ"ס בנדה עכ"ד ולפ"ז ילא לנו דין זה דאינו כוח לי דהמעי' בתולין ק"י הנ"ל גבי נדקה ג"ס אהוב כי נגלל הדבר הזה יברכך כו' וזה קאי על עוס"ז דעוה"ב אין בו לא מ"ע כו' ועוד דהרי גם גבי כבוד אב ואם כתיב על האדמה ואפ"ה הוי מ"ע בנדה וכבוד הרב הגאון הגדול מהר"ד

אדרבה

29/07/2018

הדבר וכאלו לא היה שם עדיין: (יא) קודם שהסכים. כ' שם במהר"ם פדואה שהשותף מרוצה עם הקהל וגם הוא הסכים עליו תחלה אז מקבלין אותו הש"ץ והש"ץ צ"ל בפירוש שיהא רוצה גם את שלוי שונאו בתפלה ושכן נהגו קדמונים וכבר יש מנהג ברוב הקהלות בענין קבלת הש"ץ שהוא ע"פ רוב פורעי המס או קרובי עדה ואין השאר יכולים למחות: (יב) מי שירצה הקהל כו' שהתפלות במקום תמידין תקנום ואין ראוי שיהיה שלוחם בלא דעתם: (יג) ש"ץ בשכר וכו'. כי אז מהדר יותר בתפלתו בשביל שכירותו: (יד) חצי לפי ממון כו' יש סברא לומר שהעני צריך חזן כמו העשיר ויש לפעמים שהעשירים

מרנין תורה (ר"פ הלוי כ"ס):כב קודשהסכים עליו. אבל אם כשהסכים שונאו לאחר שהסכים עליו אין יכול למחות אלא הש"ץ מחוייב לר' בפירוש שיהיה הקהלה עלכו ורוצה בתפלתו [מהרמ"פ שם] ומש' תקפ"א: בד"מ כתב אם אין ש"ץ צריך להתאפלגור כמלי הפשי' וצריך לנוכחן וכתב ר"י חסיד כל ש"ץ נ"ל אהוב לקהל שהאי"כ כשקורא התוכחה סכנה היא למי שאינו אוהבו ואמר שאם הוא שונאו לא יעלה וכו' ועיין במהרי"ל סי' ק"ב שכתב אף כשקורין אותו לא יעל' ע"ש ול"נ שיותר טוב לעלות משיכנס לעונש ועוזבי ה' יכלו [כ"ס] ול"נ דדוק' השו' מבי"כ בשעת קריאת התורה עליו נאמר זה אבל בין נכרא עברה מותר לעלות אלא כשקראו אותו ואם שונאו מקלל ימיו כדאית' ס"פ דברכות: כג בשביל אביו פי' שמת אביו ורוצה להתפלל כדרך האבלים: כד מי שירצה הקהל · משמע דדוק' קדיש יכול לומר בשביל אביו אבל לא יכול לעבור שליח הקהל להתפלל על כרחם (שם) ומה"ס כ"ל מ"ש כהג"מ כהלכו' תפלה כסכת שהמוהל דוחה האבל מלהתפלל דלא כרמ"מ מ"מ אם הקהל רוצים שיתפלל האבל זכה האבל וכ"ל דיותר ליית קודם להמוהל אם אין הקהל מקפידין בכך דהא לדברי רמ"מ אף אבל קודם: כה בשכר עדיף. שלא לאמר שהוא כגון דשאי להתפלל וגם הש"ץ נזכר בתפלתו וכתיקום הוא"ל ושכיר הוא: כו בלא רצון · ואין להתקוטט בצבור שום מגם שסרי שפני סלוטים מושכים את ידיהם מלהם הספים [ד"מ כ"ו מפ"מ]: כז שכר ש"ץ · וכל מה שהוא תקנת הצבור

קרובי עדה ואין השאר יכולים למחות: (יב) מי שירצו הקהל כו' שהתפלות במקום תמידין תקנום ואין ראוי שיהיה שלוחם בלא דעתם: (יג) ש"ץ בשכר וכו'. כי אז מהדר יותר בתפלתו בשביל שכירותו: (יד) חצי לפי ממון כו' יש סברא לומר שהעני צריך חזן כמו העשיר ויש לפעמים שהעשירים

כב (יא) קודם שהסכים (כג) עליו [מהר"ם פדואה סי' קי"ד ומהרי"ק שורש מ"ד] ומי שהוא שונא לש"ץ לא יעלה לספר תורה כשקורא התוכחה: [אור זרוע]:

כ ג **אם אחד רוצה לומר תפלה בשביל** (מ) **אביו ואחר רוצה לומר בשביל אחר** (יב) **כל מי שירצה** (כה) **הקהל שיאמר התפלה הוא יאמר:**

כא ג **אין למנות ש"צ ע"פ השר אע"פ** נ] (°) **שרוב הצבור חפצים בו:**

כב (יג) ד **שליח צבור כח בשכר** (ט) **עדיף טפי מנדבה:** הגה ואין לאדם להתפלל בלא רצון (כו) הקהל וכל מי שמתפלל בחזקה תהיה תפלתו אין עונין אחריו אמן אחר ברכותיו [בנימין זאב סי' קס"ג ומנהגי' ס' כל בו תברכין]:

כג כז ה **שכר ש"ץ פורעים מקופת הקהל אע"פ שהש"ץ מוציא הדל כעשיר מ"מ אין יד העני משגת כעשיר:** הגה ויש(°) אומרים שגובין (יד) חצי לפי ממון וחצי לפי הנפשות וכן הוא מנהג (כח) הקהלות [מהרי"ם פאדווה סי' מ"ד]:

כד ו **צבור שצריכין לשכור רב וש"ץ ואין בידם כדי שכר שניהם אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקי בהורא' הוא** (כט) **קודם ואם לאו ש"ץ קודם:**

כה ז **אין מסלקין חזן מאומנתו** ד] **אא"כ נמצא בו** (ל) **פסול:** הגה ואין מסלקין אותו משום (לא) ריבה בעלמא כגון שילא עליו שם רע שנתפס עם (לב) הנכרית או שמסר אדם אבל אם באו עליו עדים בזה וכיוצא בזה (לג) מעבירין אותו ואלית לצבור שהוא שונאו ובודק לא יתפלל בבגדים (לד) הגולין ותאריכין ואם אינו רוצה ל להחליף בגדיו בשעת התפלה ולהתפלל מעבירין אותו. וש"צ המגלה פיו או שמרנן לאו (לה) בשירי הנכרים תוחק בידו שלא לעשות כן ואם אינו שומע מעבירין אותו [כל בו דף קכ"ה ע"ד] וש"צ שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים אע"פ לב שאין קול ה] בנו (לו) ערב כקולו (°) אם ממלא מקומו בשאר דברים בנו קודם לכל אדם לב ואין הצבור יכולין למחות בידו: [תשובת רשב"א סי' ר']:

כו ח **קהל שנהגו למנות אנשים על צרכי הצבור לזמן ובהגיע הזמן יצאו אלו ויכנסו אחרים תחתיהם בין לחזן בין לקופה של צדקה בין לשאר מנויים הצריכין לצבור בין שנוטלין עליהם שכר בין שאינם נוטלים אפי' לא קבעו להם זמן** ו] **סתמן כפירושן מאחר שנהגו כך:**

ונעשית ע"י ממון כותבים לפי ממון כד"מ מנהג מדינתינו דל ועשיר נותנין כשוה אך יש לו קצבה מכל נשואין חוץ לפי ממון. ולבוש כתב דבמקום שאין מנהג יגבו לפי ממון עכה"מ סי' קס"ג בסה"ג כסג"ה: כח נמצ' בו פסול · ואז אין מקבלין אותו בדברי חבירות ואפילו נשבע שלא ילך בדרכים אלו עד שישוב בתשובה שלימה [רשד"מ סי' ל"ב וכי"ד סי' קי"ג ופי' מ"ל ח"ב סי' פ"ה]:כט שנתפס עם הכותית · ומ"מ יש להשיב כ"ל על ככה [כ"ה בשם ר"ע]: ל להחליף · וטוב שיחליף בגדיו כל היום כשהולך בין הבריות שלא יהא בכלל שמשכחים [ד"מ כל בו]: לא בשירי הנכרים. כלומר בניגון שמנגנין בו לע"ז ע"ש ס"ח סי' רנ"ח: לב שאין קול בנו ערב. ובלבד שלא יהא קולו משונ' (שם): אין נכון להעביר ש"ץ בשביל אחר שקולו ערב. ואם הרוב חפצים באחר ישמעו שיהיה כאחד [דלכ"מ סי' ע"ס מהר"ח דטוען כתשו' ב"י סימן כ' כ"ה]: לג ואין הציבור יכולין למחות · ומיירי שקבלוהו לש"ץ כל ימי חייו וא"כ גדולי ע"ד כן הענה שהם

באר הגולה

מ"ו ובשם ר' במהר"ז ב כ"י ג מרדכי פרק שהוכל ד תשו' הרשב"א סי' ת"ל ה הרשב"א בתשו' לאחרת ו תשו' הרא"ש כלל ו ד תשו' הרשב"א ס סוף ספר ...

לבושי שרד

[illegible]

חתם סופר

[illegible]

אשל אברהם

[illegible]

באר היטב

[illegible]

שערי תשובה

[illegible]

יד אפרים

[illegible]

ביאור הגר"א

[illegible]

חכמת שלמה

[illegible]

הגהות רעק"א

[illegible]

מחצית השקל

[illegible]

הגה: יש מי שכתב דשליח צבור יתפלל מתוך ספר שמיוחד לצבור (טו)דודאי נכתב (ז) לשמו [מהרי"ל בשם רוקח]:

נד דינים השייכים לישתבח. ובו ג סעיפים:

א * א ישתבח אינה פותחת בברוך לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר ששתיהן נתקנו על פסוקי דזמרה (א) זו לפניהם וזו לאחריהם:

ב ג אין לענות אמן א (ב)אחר מלך מהולל(ה)בתשבחות אלא אחר חי העולמים ששם היא סיום הברכה:

ג ב ג המספר בין ישתבח(ג)ליוצר עבירה היא בידו וחוזר עליה מעורכי המלחמה ד ויש מי שאומר שלצרכי צבור או לפסוק צדקה למי שבא להתפרנס מן הצדקה מותר להפסיק: הגה ומזה נתפשט מה שנהגו בהרבה מקומות לברך חולה או לקבול בב"ה שיפסוק לו דין בין ישתבח ליוצר דכל זה מקרי לצורך מצוה ולאחר כך כשחוזרין ומתפללין יאמר השליח צבור ג מקצת פסוקי (ו) דזמרה ויאמר קדיש עליהם כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה שלפניו ולכן מתחילין ערבית בלא קדיש [כל בו] וכן מי שלא היה לו ציצית או תפילין והביאו לו בין ישתבח לקדיש ד יכול להניחם ולברך עליהם אבל בין קדיש לברכו לא יפסיק בשום דבר [א"ז פרק תפלת השחר] וי"ש שלא יפסיק לאחר שאמר הש"ץ (ד) ברכו קודם שמתחילין ברכת יוצר: [ב"י סוף סי' נ"ז בשם המנהיג וע"ל סוף סי' ל"ו]:

נה דיני קדיש . ובו כב סעיפים

א (א) * א אומרים (א) קדיש ג וא"א אותו בפחות מי' (ג) זכרים (ג) בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות וה"ה לקדושה וברכו שאין נאמרין בפחות מעשרה:

ב ג אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשר' ויצאו מקצתן גומרים אותו א] הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל ד והוא שנשתיירו רובן: הגה ומ"מ עבירה הוא לצאת ועליהם נאמר ועוזבי ה' יכלו [ירושלמי] אבל אם נשארו י' מותר לצאת [מרדכי פ' בתרא דמגילה]:

ג ה אם התחיל באבות ויצאו מקצתן גומר א אפילו (ד) קדושה: הגה ואם יצאו מקצתן לאחר שהתחילו להתפלל יוצר לא יתחיל הש"צ להתפלל התפלה בקול רם דהכל נשלם תפלת יוצר* ואם יצאו לאחר שהתחיל

מגן אברהם

שהם נפסקים לא יוכל להתפלל סימנה אחר נשיאו וא"כ בנו קודם שאפי' לא ס"כתב רמ"א לכך שורת הדין שבנו קודם שמנהג כמקום כו' שם שהכהנים מתמלים תחת כהונות וכלל גדול אמרו בכל המינויים שהבן קוד' ואפי' כב"ג ואפי"ש אחרי' גדולים ממנו עכ"ל הרשב"א סי' ט' וכ"ה בספרי שכל הממנין כהנין קודמין וכ"כ בכה"ג ורשד"ם ביו"ד סי' פ"א כ' דנהגם כמתונס לברכין תורה או לדין לא אמרי' כך עכ"ל · וכס' י"מ מה"ד מ"כ ס"ס דכל המינויין שהם כתר תורה אין בניהם קודמין רק מהגל כנס"א ואילך נהגו שבניהם קודמין' ס"י"ג דכתובו':

נד א אחר מלך מהולל בתשבחות. כ"ה נוסחתו בישתבח אבל נוסחתם בישתבח אל מלך גדול בתשבחות: ב המספר וכו' · ובכתבים כתב לומר בעשרת ימי התשובה *) מזמור ממעמקים קראתיך ה' בין ישתבח ליוצר וצ"ע: ג מקצת פסוקי. ואם לא אמר פסוקים לא יאמר קדיש רק יתחיל ברכו בלא קדיש והפורס על שמע לא יאמר קדיש אם לא יאמר פסוקים שלשה לא תמצא קדיש בלא פסוקים שלפניו אם לא אחר גמר התפלה [ד"מ כל בו] וי"ל שלכן נהגו לומר פריסת שמע אחר גמר תפלת י"ח בלחש כדי שיאמר הקדיש על תפלת י"ח אבל לאח"כ אין שייך לומר קדיש: ועתה נהגו מקצת כאן שפורסין שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש ולאו נכון דמה ענין לומר ב' קדישים סמוכים זה לזה וכ"מ בלשון סי' קל"ג שכתב ברכו אחר קדיש בתרא משמע דאומרים רק ברכו בלא קדיש ועכ"פ יש ללמוד שיאמרו מקצת פסוקים בין שני הקדישים: כתב כ"ש דף ס"ה ע"ד בענין קדיש דרבנן כתב הרמב"ם סוף פרקי אבות שא"א אותו כי אם על ההגדה ולכן אומרים אחר הפרקים אר"ח וכו' כדי לומר קדיש עליו אמנם בחבורו כתב לאומרו על כל תורה שבע"פ עכ"ל ב"ש. וז"ל הרמב"ם ס"ם להכה כל י' שעוסקים בתורה שבע"פ אפילו במדרשות או בהגדות אומרים קדיש דרבנן ובסוף סי' רס"ו כתוב שהתינוקות של בית רבן אחר שלמדו ספרן ואומרים קדיש · אבל בלקוטי פרדס כתוב וז"ל כשהלומד אומרים פסוק או משנה צ"ל קדיש לכסוף אומרים קדיש אחר פסוקי תמרה ואף אחר משנה כגון במה מדליקין ואומר בסיומן אר"א אר"ח דהיינו כקריאת התורה כדי לקדש שאין מקדישין אלא בסוף הפסוק או דרשת הפסוק עכ"ל. וא"כ י"ל שגם כוונת הרמב"ם בחבורו לומר כנגד לאחר תורה שבע"פ ולומר אח"כ קדיש כי היכי דלא תקשי דידיה אדידיה וכן מנהג כל ישראל לומר אחר פרקים ואין במה מדליקין הגדת אר"א כו' א"כ גם כשלומדין משניות י"ל הגדה אחריו כדי לומר קדיש וכ"כ בספר מ"ש סי' ל"ג ועב"י רסי' ל"ס: ד יכול להניחם ולברך · ז"ל ד"מ כ' א"ז ובתשובת הגאונים כ' ששאלתם מי שנזדמן לו טלית לאחר שעמד להתפלל יוצר קודם שקרא ק"ש מהו להפסיק ולברך כך ראינו שמפסיק ומברך בין ישתבח לקדיש ומתעטף ואומר קדיש אבל אם נזדמנה לו לאחר שהתחיל קדיש אינו מפסיק כלל וכו' ע"כ גם ע"פ ספרי הקבלה אין להפסיק בין קדיש לברכו כמ"ש ס"ס מערכת אלהים עכ"ל ד"מ . משמע מזה שמדבר בש"ץ ואפ"ה רשאי להפסיק בין ישתבח לקדיש (°) לקדיש עפ"י ל"ג ס"ג · תם משמע מלשון א"ז לאחר שהתחיל קדיש לא יפסיק שוב לטלית אפי' בין הפרקים ע' ס"ס ס"ו סס"ב וזה שכתב רמ"א כאן אבל בין קדיש וכו' וכ"ש שלא יפסיק וכו': נה א אפי' קדושה · וכל תפלת י"מ בקול

ט"ז מגן דוד

סתגים יותר ממון להגהן שקלו שרב יותר של כן ספו ספרים ואת : (טו) דודאי נכתב לשמו · פי' נכתב לש"ש ולא נשם כתפלרות כ"ה להדיא במהרי"ל ה' ר"ה וא"כ בסדורים הנדפסים אין חילוק בזה :

נד (א) זו לפניהם כו' · כלי' ומכאן יתבאר לך שא"ל ישתבח אלא מי שאמר ברוך שאמר : (ב) אחר מלך מהולל. פי' שאמר שיסים בישתבח בלי' אמ"ה אל מלך גדול בתשבחות לא יענה שום אדם אמן דלאכתי לא הוה סיום הברכ' עד שאמר ג"כ אל ההודאות כו' עד חי העולמים :

נה (א) אומרים קדיש פי' אחר פסוקי דזמרה וכפי' י' שכל דבר שבקדושה כגון קדיש וקדושה וברכו א"א אותו בפחות מי' שנאמר ונקדשתי בתוך ב"י וילפינן ג"ש דתוך תוך [°] ממרגלים דעשרה נקראו עדה וטעם הקדישים שאומרים א' אחר התפל' י"ח שהיא מצוה בפ"ע וא' אחר קריאת התורה כי היא מצוה בפ"ע וא' אחר סדר קדושה ושם אומר תתקבל ה' שקאי גם אתפלת י"ח · כתב רמ"י שלעול' א"א תתקבל רק אחר תפלת י"ח ולאו כללא הוא שהרי בימי הסליחות באשמורת הבוקר אומרים תתקבל אחר הסליחות וגם בבית יש בקשות רבות כמו כ"ח וקדיש אחר אמירת מזמור או פרק או הגדה ולה חזב ב"י טעם לשבח שאומרים אחריו קדיש ואם הכוך לומר אחריו קדיש כי יש בו פסוקים ואין פותחין בכל יום [°] מז' קדישים ע"ש שבע ביום הללתיך ומ"ש קדיש בערבית בין סיום ברכת ק"ש לתפלת י"ח לפי שתפלת ערבית רשות ויש שהולכים מב"ה קודם שישמעו

באר הגולה

א ברייתא דמכ' פ"ו וברכות ירושלמי פ"ה ב מסכת תפלה ב סוף בשם הרא"ש ג בגבת א"ו שם בשם הירושלמי ד טור בשם רב עמרם וכל בו : א טור ומפרש שמם להגור בפי' ל"ש בשם הרשב"א ב ברכות כ"א מגילה כ"ג ג ירושלמי ומגילה הרי"ף והרא"ש שם במגילה ד הר"ן שם ה תוס' הרמב"ן ו תוס' בשם

דגול מרבבה

*) ועיין במעטרת זקנים מיתו לי' פ"ק ב' מ"ס בשם רש"ל ופ"ס בשג"ה מ"ס ז' ועיין ברמב"ם פ"ט מהלכות תפלה מ"ס : נובגין לקרות פירה קיים ושירות התורה בין ישתבח ליוצר :

אשל אברהם

מזן שקבלוהו כל הקהל ומחר רוב קהלתכו לפיה מעולים בו ומונו מן אחר לי יתולים כמימוס לכבד על יחיבן שכתב אף דמשבונה דשכ"ח מספע ליובלין נלמלנו מ"ס בג"ד ח"מ אותו (וכ"ב הרלב"ח ז"ל ס"ס) דמיים מ"ס שכין ערוב בקהל חזקים כלאחרין יעמדו עליהם דרך מסר פ"ס : א] קדיש מסמוכו' אבל לא בקדוש'

חתם סופר

ס"א נמחק והוגה מ"ה וכמוסר : (שם) באו"ד להרבין תורה ג"ב ולא"ו מ"ש הרמ"א ביו"ד ס"ס דמ"ה אחחזיק עצמו בשררה קאי דבניו קודמין אבל לא ארבנות דתורה כאשר ביארתי בתשובות שלי באו"ח סי' ב' . ובתשובת ר' שאול שבסוף ס' תשובות רמ"א דפוס אמשטרדם נעלם ממנו חילוק זה בין רביצת תורה ושאר מנויים ע"ש ובתשובות בית ודוים חלק יו"ד ס"ס ד' וסי' ח' פליג בהא ויש לעיין שם ובתשובותי חורתי ועשיתי סמך להרמ"א ביו"ד ת"מ או"ח סי' י"ג ובח"מ חו"מ סי' כ"א : (שם) במחבר סעיף כ"ה שם בהג"ה. ג"ב עיין בתשובות ח"ס או"ח סי' י"א וסי' י"ה [ושם בסי' י"ה ב' באמצע התשובה כבר כתבתי במקום אחר הא דרגילין לכתוב זמן ג' שנים בשטרי קבלה רב דמשועבדות אינו קביעות כי מי שמע כאלה שיקבלו רב וכדומה ממקו' רחוק וכו' ואח"כ יוציאוהו משם. אבל מנהג ישראל תורה היא לסיבת חרב המשועבדים שאם ירצה הוא לילך אחר ג' שנים הרשות בידו אע"ג דפועל אחר כיוצא [illegible] מלאכת דבר האבד א"י לחזור בו באמצע שבנו הטי' ומנו לעולם מ"מ יכול לחזור אחר ג' שנים והטעם בזה מפני שאסור להשכיר עצמו יותר משש שנים וי"א ביותר משלשה שנים דהוי כעבד עברי ועיין ש"ך חו"מ סי' של"ג ס"ק י"ז ועיין היטב באותה תשובה ובתשובה לאחריה] :

עטרת זקנים

נבפ"ת המלה בכימיו [illegible] ופי' לקמן סי' קל"ם סעיף ג' ובכוונן ק"ס ס"י) יש מקומות שאין מניחין את כאלים להתפלל כ"ת ש"ת או פעמים בשבוע אבן מקום שאין הנכוב אין למחות באבל להתפלל ובמוקם באבל כאלו מתוה באדם לגבות סלוק ובתלו נחל את כמה לבי שכות נחת רוח לכח ותלו מריבה של גיהנם (ר"ח היכן סימן מ"ג) : נד *ישתבח אינו פותחת בברוך [illegible] (עיין בנוכר פרשת תרומה) וגם בישתבח ל"ב תיבות וכו' [illegible]

[illegible]

באר היטב

בחול בכל המינויים הבן קודם והמינויים שהם כתר תורה אין בניהם קודמים רק מהלל בכיה ואילך נהגו שבניה' קודמים. אין להעביר ש"ץ בשביל אי ספקו מרב ואם הרוב ספקים כאשר ישמעו פניהם כמ' עיין בכנה"ג ובמ"א ובפ"ס: (לו) לשמו בסידורים הנדפסים אין חילוק ש"ץ וקוראין ש"ץ הזן שמליך לרצות הש"ך יקרא והרגום וילן ומני. רד"ס :

נד (א) בתשבחות. ונוסחתינו אל מלך גדול בתשבחות. נשמבתות בפרק פמח השו"ו המהרי"ו ז"ל וכ"כ המהרש"ל בשם רד"ק ועיל סי' ל"ח ס"ק א' . חי העולמים בלידי פמח השי"ת . כ"כ ר' סבתי ועי' פר"ח במקבם שמיד פרק ו' ולוינו בן דעת מהרי"ל מפרלג רק בפתח פעליו : (ב) ליוצר . בכתבים כתוב לומר ביו"ד ימי תשובה מזמור ממעמקים קראתיך ה' בין ישתבח ליוצר וצ"ע : (ג) דזמרה . ואם לא אמר פסוקים לא יאמר קדיש רק יתחיל ברכו בלא קדיש . והפורס על שמע לא יאמר קדיש אם לא יאמר פסוקים שלשה לא תמצא קדיש בלא פסוקים שלפניו אם לא אחר גמר התפלה ומש"ה נהגו לומר פריסת שמע אחר גמר תפלת י"ח בלחש כדי שיאמר הקדיש על תפלת י"ח אבל לאח"כ אין שייך לומר קדיש . ועכשיו פורסים מקרוב הסורסין שמע אחר קדיש בתרא ואומרים שנית קדיש ולאו נכון דמה ענין לומר ב' קדישים סמוכים זה לזה ועכ"פ יש ללמוד שיאמרו מקצת פסוקים בין שני הקדישים . ואין לומר קדיש אלא אחר דבר הגדה , והלומד משניות או שום דבר תורה שבע"פ יש לומר אחריו דרבי חנניא בן עקשיא כו' פרקים מים הרבים שלום ומי' כדי לומר עליו קדיש. מ"א ע"ס ועיל סי' ל"ח ס"ק ה' מגמ"ס : (ד) ברכו. לאחר שהתחיל הש"ץ קדיש לא יפסיק טוב לטלית אפי' בין הפרקים עיין סימן ס"ו סעיף ב' וזהו שכתב רמ"א כאן אבל בין קדיש לברכו וכו' וכ"ש שלא יפסיק וכו' מ"א :

נה (א) קדיש . כאשר טוב נמצא בברכות כך טוב למעט בקדישין כה"ג וכן במסמ' דבר שמוהלל סי' קפ"ג קורא תגר על זה שמוספים עשרה בני אדם ואומרים כמה קדישים על פסוקי תורה או משנה או גמ' ע"ס ועיין בפירוש המשנה להרמב"ם סוף מסכת אבות ובספר מטה יוסף ס"ב סי' י"ב ולעיל סי' נ"ד ס"ק ג' עשרה יהודים לעסוק שאין מי שיודע בלשון הקודש להוציא אותם י"ח יכול א' מהם לסיים ש"ץ ולומר קדיש וקדושה בלשון לע"ז . מסוכה דבר שמהלל סי' סכ"ה ע' שם עוד בפרי ס"ל שמתעורר על היתומים קטני קטנים שאומרים קדיש וברכו והקהל עונים אחריהם דשלא כדין הם עושים וכן הרב פר"ח בסי' ס"ם קורא תגר על זה ע"ש כתב' או ג' אומרים קדיש יחד וא' מקדים לפני' מהם בלוים כל א' מעך כדי דיבור יענה על הראשון אל השסרון אמן ויתפלו לכלם ואם יש הפסק יענו על כל א' וא' שלפק"ם ס"ב סי' מ"ס : (ג) זכרים . כל פים מנין בכנה"ג אין לפ"ן להמתין לאדם חשוב או גדול שמדיין לא בא כדיתן זה"כ פרי קפ"ח וכ"כ רע"ם סי' קפ"ד סי' ע"ס . אדם המוזר עוי' ספר יליד' אם מצטרף למנין' ולכל דבר שבקדושה ע' בתשו' ס"ל סימן נ"ב : (ג) בני חורין . וכל הקדישים אין לפני' קדיש דרבנן כאומר שלימוד , סוגה"ג בשם מ"ס. (ד) קדוש' וכל תפלות י"ח והקדיש שלם שלאחרי' כמבואר בר"ש שלחיו . ושם בכנה"ג דיאמר ג"כ ברכו דמלקס ברכו במזכם המפולשת בתורה . דכל שהתחיל נתפלי י"ח גומרי אף ע"ג דמקן אין שמלין בפיהם פחות מעשר' הייט לחקס

לבושי שרד

סי' נ"ד מ"א סק"ד (°) לקדיש עפ"י ל"ג ס"ג ר"ל הע"ג דבסי' ל"ג סעי' ב' כתב דלוקח יחיד ומתעטף אחר ישתבח דקיל להפסק דלאחר ישתבח הקדיש ישתבח ועוד שם לאחר ישתבח מפני ששה פסוקי דזמרה אבל ש"ץ מתעטף קודם ישתבח כיון שבולו צריך לומר קדיש אחר ישתבח ע"מ פיינו דוקא כשהכילא לו הטלית קודם ישתבח אבל אם הביאו לו אחר ישתבח יתעטף בו ואומר פולאר תקלה פסוקי דזמרה קודם הקדיש ועיין בהגה"ה סק"ג :

סי' נ"ה מ"ו סק"א (°) המרגלים. דמשה עד תתי לעדה כרעה וכלו יהושע וכלב כפלר עשרה וקראה עדה: שם(°) תתקבל

ביאור

כו' ונסוף ב"ק קי"ו כ' ודלות במתמרין כו' ולא כו' ופ"מ ונם לילה מכלה כמו בציפורה נותת פ"ב : יש כו'. עיר' :

סי' נד מ"א ישתבח כו'. תוס' ברכות מ"ו ה' פסוקים ק"ד כ', והע"ג דפסוקים מפסיקים ביניהם לא כוי בפסק כמו ברכה המרובה שמק"ם בר"ה רפ"י בברכות שם : ס"ב אין כו'. מתי"ה : ס"ג ויש כו'. שאין זו עבירה וכמ"ש הרבנ"ה על הכלה דספ"ג דכבונות הכלה שם כו' שלא כתבו עבירה כו' מגלה במפסיק בדבר הרשות כו' וכ"כ הרא"ש שם שאין מותר עליו כו' ולפ"ג אבהג שם ביים אשולנה מיכה לוכה ולפי קסוך ובפ"ע נשוי' ב"ה כל כתב שם משום עבורו לצורך גדולה בהיפה מהפ"ב כמו ובפני שם ופ"ס שם ס"ק י"ח : אבל בין כו'. רשב"ם הוא מהתחלה יוצר וע"ל סי' ס"ו וכ"ם בסדרם ועיל סי' ל"ג ס"ג מס"ס :

סי' נה ס"א אומרים כו'. מתני' רפ"ג דברכות הטיס ומגדים וקטנים כו' וכ"ה להבלה כוסם"ם אין ב' ע"פ ומס"ם בבמלי ד'

הגהות רעק"א

סי' נ"ד ס"ב בהגה"ה שלא יפסיק. בין קדיש לברכו הא בין הפרקים ובין ברכו ליוצר כו' באמצע הפרק, ח"ד :

סי' נ"ה בהג"ה ואם יצאו לאחר שהתחיל בקול רם וקדושה יכולים להתחיל כל סדר קדושה ולומר קדיש שלם, המשמע ונם למנין בקרים צריך שהתחיל התפלה בקול רם. אבל אם יצאו תקנתו קודם התחלת תורה התפלה אין אומרים הקדיש שלם. ומ' אמאי לא יתחיל הקדיש שלם בשביל תפלה לפה שהיא בעשרה דמ"ם התחלת ערבית דכי ברת"א אח"כ ותפלת ערבית וקדיש לאחריו לא שייך לפ"ע ובהלכות תפלת אם התחיל הש"ע אומרים אחריה הקדיש. דכקדיש שייך על התפלה, ולהתי' בהתפלה אחרית אינו כן. ואם דתקנו תורה התפלה ובי בשביל זה לא שייך הקדיש על התפלה בלחש ול"ע. ונכונין הדין דילמו קמתן הגומרין אם באמייר רוב. ומתספקתו אם לאחר שהתחיל כי ילמו קמנה. ולח"כ בלו אחר לכס. ויש עיקה רוב אם המכי לגמור. וכיון דלוקה רוב תהתחן י' דהתחילו. ולף אם א' ממתן ה' שילכו תור לכם יש לספק שמה דבר הוא ואף דליכה שיור רובה וכתלק הגבר לגמרי והוא כדבר כמו ההתפלה ממדו : שם לכמגים כל סדר הקדושה. דיונו לומר אחר התפלה חצי קדיש וסדר קדושה ובא לגרון

יד אפרים

סי' נ"ד מ"א סק"ב והיינו בקריאת התורה כו' נ"ל שבות ע"ם מ"ם בקריאת התורה ונפל ע"ם זה בלקוטי הפרדס כתוב פ לפ"פכ' שם אח"כ וכן בכנת לאחר שקראו בתורה כו' ולאפשר שביה כהיב וכן בקריאת התורה בכנת לאחר כו' ומטו בדתוס ומתנו תיבת בקריאת התורה שלא במקומה וכן צריך להיות דהיינו כדי לקדם כו' או לאפשר שצ"ל דהוי בקריאת התורה ר"ל דהך לאחר ר"ח הוי כאלו קרא בתורה שבכתב שצריך לומר קדיש אחריו שאין מקדשין אלא בסיום פסוק כו' : ומ"ם בתו"ה וא"כ י"ל שגם כוונת הרמב"ם כו' ר"ל כיון דגם בלקוטי הפרדס כתב ג"כ בתחלה כשהאומר פסוק או משנה צריך לומר קדיש ושתקה

הגר"א

ועתוס' מ"ת אי' כר"ה ולית הלכתה כו' והי"ה להפלה כו' ודיקה מה כו' : ותי"ה כו'. כנ"ל דכל דבר שבקדושה כו' ובקדושה קי"ל בריב"ל ברכות כ"א ב'. ובהתנותית פ"ג דמגילה אין פורסין כו' ובנים ממפיו ח"א קדים וכרכו בפחות מי' כו' וני' הוס' דמגילה שם ובפ"ז דברכות מה שלוכו בבבה"ב א' כו' : ס"ב אם התחיל כו'. ירושלמי שם ומבין דתמיד אין פורסין על שמע בפחות מעשרה כו' לא הכוון אין עוברין לפני התיבה כו' וכן מבואר לקמן פוס' שם ואין פורסין על שמע בפחות מעשרה כו' לא הכוון אין עוברין לפני התיבה כו' לכנן מבואר לקמן פוס' אלא [illegible] אין משאין את כפיהם כו' התחילו בעשרה כו' ולכנו מקלחן נוהר לאמן עוברין לפני התיבה פתח חוי התחילו כו' והלכו תקלחן גומר אין נושאין כר' החתילו כו' אין קורין כו' ופל כולן כוה לוחר ופולי כ' ילכו ור"ל דהתחיתון לאמר דכל לאחר הוה דבר בפ"ע ואין עומדין אלא אותו כו' וכו' ע"מ ואין עוברין כו' תפ"ע שבתחילת פריסה שמע מינה כ"י וכן במגלה ח"ס אותו כו' : אבל אם כו'. ל"פ ביורשלמי כנ"ל : ס"ג אם התחיל כו'. עפ"מ פר"ל בל י"ח ובמ"ם גירד' כנ"ל וקלמר אפי' קדושה וקס"ל דאמו ענין כפ"ם ודלה

חכמת שלמה

סאני דהוי שלוחא דיון מכל מקום לשון הב"י אינו מדוקדק בטעמו דאדרבא אם הוי דומיא דקרבן הוה ראוי שלא יהיה ראוי לעכב [ועיין מ"ש בדברי התוס' באריכות בקו"י לק"ק לבוב קנה מקומו בהשמטות למס' נדרים דף ל"ה קודם כב"י ע"ש ודו"ק]: (שם) בסעיף הנ"ל אם לא שכבר הסכים עליו מתחלה. נ"ב עיין בחיבורי משפט צדק לחו"מ מ"ד סי' קפ"ח בחיבורי ובש"ע סי' ר"לא מ"ש בתשובה לק"ק קאנטשקע דלכך דייק הש"ע אם לא שהסכים עליו תחלה ולא כתב אם שלא מיחה תחלה דיש לו' דבשתיקה יכול אח"כ לערער ולו' ששתק בדין וסבר דאין יכול היחיד למחות ועתה נודע לו הדין דיכול למחות רק בהסכים בפירוש אינו יכול לטעון אח"כ שום טענה ע"ש בטעמו בעזהי"ת ודו"ק היטב :

סי' נה סעיף א' אומרים קדיש ואין אומרין אותו בפחות מעשרה וכו'. נ"ב הנה בדין אם רוב עשרה התפללו רק יחידים מועטים לא התפללו ועמד אחד ואמר התפלה בקול רם אם יכול לו' אח"כ קדיש שלם

מחצית השקל

במקומו דס"ל כאלו התנה פ"ז ח"כ בנו קודם לאחר : ובס' י"מ כו' כתר תורה אין ביניהם קודמים כו' . שכתר תורה מונח בקרן זווית הרוצה ליטול יבא ויטול : ורק מהלל כו' · וכי' שם וז"ל ומסתר כיון שקלקלו עבדי חשמונאי בבית שני ועמדו הורדם ובניו והוסיפו לגזור על ישראל מלכות שליכה הונגת התקינו ב"ד שיהיה כתר תורה מפלים לכתר מלכות להוסיף הבן על כסא אביו עכ"ל: עיין פי"ב דכתובות . ר"ל שכי שם בסי' י"מ הנ"ל שמוכח שם שהי' נוה למנות את בנו ר"ג לנשיא אע"ג דלא היה ממלא מקום אבותיו בחכמה . מ"מ כיון דמהלל מקום אבותיו בירלה סגי ע"ש :

סי' נד (ס"ק ג) מקצת כו' ועתה נהגים כו' וכ"מ כו' ברכו אחר קדיש בתרא שכי שם וז"ל בשבת וי"ט א"א ברכו אחר קדיש בתרא דמשמע שכל בחוש לנהס"ב קודם ברכו וכבר שמעו ברכו עכ"ל . והכ"ל ה"א קדיש וברכו אחר כו' א"ו כיון דהוא אחר קדיש בתרא אין אומרים קדיש לפני ברכו אפי' בחול : כ' ב"ם כו' ז"ל הרמב"ם כו' וכנור כו' ואומרים קדיש . משמע נ"כ דס"ל דעל

השקל

כל תורה שבע"פ אומרים קדיש . דהא מסתם סתום משמע על כל מה שלומדים התינוקות אומרים קדיש אולי משמע מדבריהם דאפי' א"ל לוי בסיום תורה ע"פ דרשות פסוקים' ואפ"ה יאמרו קדיש. ועז"כ מ"א אבל בלקוטי פרדס כו' : וא"כ י"ל ר"ל כיון דמלינו דלקוטי פרדס גם הוא ס"ל דעל כל תורה שבע"פ אומרים קדיש . ואפ"ה הצריך לסיים בדרשת פסוקים א"כ י"ל וגם כוונת הרמב"ם בחבורו כן ניהנו דכתב דעל כל תורה שבע"פ אומרים קדיש. מ"מ ז"ל בסיום דרשת פסוקים : כ"ה דל"ת דידיה אדידיה · ר"ל מ"ס בפי' המשנה עם מ"ם בחבורו . אע"ג דמצינו בו פעמים רבות שחזר בו בחבורו מה"ם בפי' המשנה · מ"מ במקום שא"ל לו' שחזר בו עדיפא . כדי לוי קדיש מה שנקרא קדיש דרבנן כתבו הטעם מפני שיש בו תפלה על רבנן ותלמידיהון : (ס"ק ד) יכול כו' ז"ל ד"ת כי א"ז כו' ותזה נובע הגהת רמ"א סה : משמע מזה שמדבר בש"ץ · דהא כתב ומתעטף ואחר קדיש משמע שמתעטף אומר קדיש וע"כ הוא הש"ץ : עפ"י כ"ג ע"ג שכי רמ"א שש"ץ יתעטף קודם שיתחיל ישתבח

אסור בטל ברוב בעלמא מדאורייתא כ״ש שכל חדש בזמן הזה אינו אלא חומרא בעלמא, ולהכי רוב העולם אינן נזהרים רק הפרושים. וכתב מהרא״י [51] דאין לדרוש ברבים לאסרו ואם היה דררא דאיסורא ודאי לא הוי דן למשתק, אלא אזלינן בתר רוב דגן שבא מן הישן, ולכן נ״ל דליכא למיחש כולי האי. וזאת ראיתי בתשובות השאלות אשר שאלת ממני לע״ע, וכתבתי לך בנחיצה באשר יראתי שלא יעבור ממני מוביל כתבי, גם טרדת התלמידים אשר עמדי ת״ל מפסיקים אותי. ממני משה איסרלש מקראקא [52].

הנדפסת בריש ספרא. [50] סעיף ב׳. [51] שו״ת תרומת הדשן סי׳ קצ״א. על אודות מהרא״י עיין לעיל סימן י״ב הערה 42. [52] אחר תום תשובה אחרונה זו כתוב בהוצאה ראשונה של הקובץ: „ותהי השלמת הספר הנכבד יום ה׳ כ״ב יום בחדש תמוז לסדר הנני נותן לו את בריתי שלום ת׳ חיים לפ״ק״.

ובסוף רשום: „ע״י הנעצר במלאכת שמים אור שרגא המכונה פייביש בן החי״ר שלמה זלמן ז״ל״.

על אודות התשו׳ הבאה עי׳ הערה דלמטה *)

נשאלתי בעיר אחת נעשה תקנה וז״ל התקנה, שלא יקבלו לאב״ד שום רב מחוץ לעיר שיש לו איזה צד קורבה בעיר וכהיום יש שם רב א׳ מופלא ומופלג ומפורסם בדורו והוא חתן הרב שהיה שם והחזיק בעודו בחייו קצת במעת הרבנות הן בהוראה וכל דבר הקשה היה בא לפני חמיו בצירוף חתנו הרב המופלג נר״ו ויש לו בעיר קרובי אשתו, מה דינו אם הוא בכלל התקנה או לאו.

תשובה השואל העלים ממני תוכן הדברים אם התקנה נעשה בחבר העיר או לאו, כי לפי האומדנא נעשה התקנה בעוד שהיה שם רב שהיה לו איזה צד קורבה דאי לאו הכי לא היה מסתפק בדבר פשוט כזה שאין לנו אלא לשון התקנה כי מה יתרון לבעל התקנה לכתוב לשון חוץ לעיר ולא כתב סתם, אלא ודאי דוקא מחוץ לעיר שאין מכירין את מהותו ופן יטה לבבו אחר הקרובים אבל מי שהוא מכירו ויודעו שהוא ירא אלהים ואינו נושא פנים לשום אדם ועל דעתא דגברא רבא כזה לא רצו לעשות התקנה. ומה גם שנאמר שיש לו דוקא ולא קרובי אשתו, וכן משמע במ׳ ד׳ דפ״ש דנגעים במהר״ש בהג״ה וכן בפי׳ הרמב״ם במשניות על המשנה שם נאמן כו׳ שהוא ג״כ דאשה עצמה דוקא בגופיה דמיא ולא קרוביה ולית דין צריך בשש. אך שמתירא פן יתעקש ויאמר שזה נכתב הואיל והחכם היה כבר בעיר אבל חלילה לנו לומר כן כי בכל מקום שיש ספק בתקנה אין למידין ממנו אף דבר שיש ללמוד בק״ו וכן איתא להדיא בתשובת הרא״ש כלל נ״ז סי׳ א׳ וכ״פ מהרמ״א להדיא בא״ה סי׳ קי״ח וכן מוכח מתשובת מהר״ם בפרק המקבל גבי מעשה שגזרו על הקהל כו׳. ובפרק נערה מביא בשם תלמידי מהר״ם ז״ל ח״ל, נ״ל דבמה שתיקן ר״ת לא על מיתת הבת לבדה תיקן אלא על מיתת הבן ג״כ ומה שלא הזכיר גם נדונית החתן לפי שבצרפת כו׳, וקשה מ״ש שלא הזכיר הלא יכול ללמוד מעצמו מלשון התקנה, אלא ודאי דאין למידין מן התקנה מה

---

*) תשובה זו של הר״ר שאול בהגמ״ר העשיל מקראקא אינה שייכת לקובץ השו״ת של רבינו הרמ״א ז״ל. בשלש הוצאות ראשונות (קראקא, המבורג והאנוויא) אינה נמצאת. עיין במבוא ת״א אות ה, שהרה״ר אריה ליב בנו של ר׳ שאול היה אחד המו״לים של הוצאת אמשטרדם. הוא השמיט את סי׳ קכ״ד הדן בענין סתם יינם מן הקובץ ובכוי להשוות את מספר התשובות במפתח אל המספר שבהוצאה ראשונה, הוסיף בסוף הספר את תשובת אביו. מכיון שנמצאת בשלש הוצאות אחרונות (אמשטרדם, סדילקאב ורשא) הדפסנו אותה פה בלי שום תיקונים והגהות. ועיין ג״כ לעיל ההגהות שבסימנים כ״ה וס״ב.

שלא נאמר בפירוש. ונוסף לזה שהרי כמה פעמים היה יושב בעסקי הקהלה לעשות להם סדר ולא עלה על דעת שום אדם לומר שיהיה פסול מחמת קורבה שיש לו כאשר שמעתי מפי מגידי אמת. ובר מן דין מסתמא נעשה התקנה ע״פ הדין והוא מגמרא דסוף מסכת יומא דף פ״ז ע״ב א״ר יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו יותר מג׳ פעמים כו׳ ור״ח היכי עביד הכי והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו כל פשעיו אלא ר״ח חלמא חזי ליה דחקפוה בדיקלא וגמירי דכל דזקפוה בדיקלא רישא הוה ולא איפייס כי היכי דליזל וליגמר אורייתא בבבל, וא״כ מתחילה מי ימלא לבו לעשות תקנה נגד הגזירה מן השמים ח״ו שהוא יהיה לראש. אלא ודאי אף שנגזר על א׳ שיהיה לראש במקום אחר אבל מי שהוא כאן באותו עיר והוא ראוי להיות לראש ידחה לעיר אחר לא דחינן כי מי יוכל להוציא אותו מחזקתו ויפה תיקנו ע״פ הגמרא. ועוד אם לא היה תקנה נגד הרב שהיה באותו שעה זכה גם לבניו ודא אינו צריך לפנים דכל שפוסקין גדולה פוסקין לו ולזרעו אחריו עד עולם. ואין לחלק בין בנו לחתנו כנראה לפום ריהטא בעיני ההמון אבל לא כן הוא חתנו בכלל הוא. וכן מוכח מירושלמי גבי לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גולה שבבבל ומחוקק מבין רגליו אלו בניו של הלל ואיתא בירושלמי שזה בא מן הזכרים וזה בא מן הנקיבות, וא״כ אף מה שבא מן הנקבה הוא בכלל לא יסור וכן קורין לחתנו בנו כמו שקרא דוד לשאול אבי והוא קרא לו בני. בזה הבנתי הקרא שמואל א׳ ד״ב היום החלותי לשאול לו באלהים וגו׳ מה הגיד לו שאול אמר לו עשית דוד מלך בחיי שאין נשאלין באורים ותומים אלא למלך ודוד נשאל באורים ותומים כו׳ כיון שראה אחימלך שפניו זועפים מיד ויען אחימלך ומי בכל עבדך כדוד נאמן חתן המלך. ומאי אמר לו בזה אלא ודאי דהכי אמר לו אף שאין נשאלין אלא למלך אני סבור שהוא חתן המלך ונכבד בביתך, וזה נקרא פוסקין לו ולזרעו אחריו כשהוא נכבד יותר מבניו יגיע לו המלוכה. וכן מוכח בגמרא דאף מי שהוא קודם בירושה כשיש אחר שהוא ג״כ מזרעו שהוא ממלא מקומו שהוא קודם, כתובות (דף ק״ג ע״ב) גמליאל בני נשיא אמר לוי צריכא למימר כו׳ הא קרא קאמר ואת המלוכה נתן ליהורם כי הוא הבכור כו׳ האי ממלא מקום אבותיו וכו׳ ולכך היה צריך לצוות וא״כ אף שר״ג היה הבכור כשיש אחר שהוא ממלא הוא קודם וכן הבן קודם לבת והבת קודם לשאר בני אדם וחתנו הוא כגופה, וכן מצינו כמה פעמים בגמרא ובתשובות רק שאין ספרי וזייני אתי ואין אומן בלא כלים. ואין לחלק בין דבר שהוא לעולם או מה שיכולין לבטל לאחר הזמן זה אינו, דאיתא בת״כ הובא בפ׳ שמיני רש״ג בשם ר״א ב״ע הרי אומר וימת נדב ואביהו לפני ה׳ בהקריבם אש זרה שאין ת״ל ובנים לא היו להם שאילו היו להם בנים המה קודמים לאלעזר שכל הקודם בנחלה הוא קודם לכבוד. ואיתא במס׳ יומא (דף י״ב ע״ב) בד״ה כהן גדול משום איבה וכו׳ וי״ל שכהן גדול נתמנה בפה ונסתלק בפה. ובירושלמי דרש מקרא וא״כ הכהונה גדולה נסתלק בפה ואפי׳ הכי אמרינן כשהיה להם בנים היה להם הירושה, אלא ודאי דהן הגדולה מה שפוסקין לו ע״י אדם או מן השמים שווים הם וכל הראוי קודם. וזכור אני מה ששמעתי מפי אבי המנוח המפורסם בדורו ז״ל שנפסק מפי כל הגאונים בנדון כזה להלכה למעשה שאין לדחות את בניו מהגדולה כשהם ראוים ונזכר כזה בתשובת מהרמ״א ובתשובת אמר״ז מהר״ם מפאדווה ז״ל. וכל זה כתבתי להרווחה כי הדברים פשוטים למבין לבל תזוז שקרובי אשתו אינן בכלל קרובים וק״ו בלשון התקנה הבו דלא לוסיף על דבריה. הנדחה מפני השעה ויושב בגולה ומצפה לישועה. הק׳ שאול החונה בק״ק קראקא והגליל יצ״ו, חותם פה ברעסלא.